

İDARE DERGİSİ

İçişleri Bakanlığınca Çıkarılır.

YIL: 17

KASIM — ARALIK 1946

SAYI: 183

İÇİNDEKİLER

TETKİKLER:

Sahife

Fransa'da Yeni Teşkilatlanma Cereyanları.....	Ekrem ERGÜVEN.....	8
İdarede Halk Sevgisi.....	Vasfi GERGER.....	16
Bizde Esasiye Hukuku Hareketleri	Safaettin KARANAKÇI....	20
Tekaütte Fiili ve İtibari Hizmetler	Ragıp ÖGEL.....	41
Memurin Muhakematı Hakkındaki Kanun Tatbikatı....	Fevzi TAŞBAŞ.....	62
TERCÜMELER:		
İsveç'te Mahallî İdareler.....	H. BERKSUN.....	74
Britanya'da Çeşitli Anayasa Tipleri	İ. ERAYDIN	92
Göreve Dair Mevcut Kaideler	Dr. A. ÖZOĞUZ.....	119

FİKİR HAREKETLERİ:

İdare Teşkilâtımız	R. ÇEVİK.....	138
İdare Teşkilâtımız	Korgeneral M. ERGÜDER	145
İdarî Yargı Mercilerindeki Savcılık Teşkilâtı.....	Vecihi TÖNÜK.....	151

İDARİ COĞRAFYA:

Akseki ilçesi	Alâettin HİTAY.....	162
---------------------	---------------------	-----

YABANCI MEVZUAT:

Memur Bankaları	173
Amerika'da Mesken Meselesi.....	176

İÇTİHATLAR:

Danıştay Kararları	188
--------------------------	-----

BİBLİYOGRAFYA:

Yeni Eserler	191
Genel Fihrist	193

ABONE BEDELİ

Türkiye için yıllıkı: 500 kuruş.

Yabancı memleketler için yıllıkı: 750 kuruş.

Abone bedelinin gönderilmesi şekli:

A — Türkiye’de :

Bulunulan yerin malsandığına tutarı yatırılarak mukabilinde alınacak (Hasılatı müteferrika makbuzu) aynen ve taahhütlü bir mektupla :

İçişleri Bakanlığı Yayın Müdürlüğü - Ankara

adresine gönderilmelidir. (Hangi nüshalara abone kaydedilmesi istenildiğini gösteren mektuplar arzuhal puluna tâbi tutulmalıdır.)

B — Yabancı memleketlerde:

Abone bedeline, makbuz pulu için 4 kuruş eklendikten sonra hasıl olan meblâğ, posta veya banka havalesi olarak yukardaki adrese gönderilmelidir.

YAZI İŞLERİ

İdareyi ilgilendiren mevzularda hazırlanacak etütler kabul olunur.

Gönderilecek yazıların iki nüsha olması ve 20 - 25 sahifeyi geçmemesi, makinada seyrek satırla yazılmış olması ve yarım sahifeyi geçmeyen ayrıca bir de özü bulunması lâzımdır.

Yayınlanan yazıdaki fikir ve mütalâalar, yazı sahiplerine aittir.

Dergiye devrolunmayan yazılar iade edilmez.

Yazı işleri için **İçişleri Bakanlığı Yayın Müdürlüğüne** müracaat edilmelidir.

TETKİKLER:

FRANSA'DA YENİ TEŞKİLÂTLANMA CEREYANLARI

Yazan:

Ekrem ERGÜVEN

İç. İş. B. Hukuk müşaviri

İstilâdan sonra Fransa'nın idare taksimatı ve bu idarelerin başında olanlara verilecek salâhiyetler bahis konusu olduğu sıralarda idare hukuku mütehassısı Berthelemy (Fransız eyaletleri) namıyla yazdığı bir eserde bu cihetleri tetkik etmiştir. Eserde dikkate değer birçok esaslar olduğundan bir özetini yazmağı faydalı bulduk.

Berthelemy; yeni millî teşkilâtlanma plânı düşünülürken, idare çatısının anayasa prensipleriyle birlikte yürümesi ve ayrı ayrı düşünülmemesi iktiza ettiğini ilk şart olarak ileri sürmektedir. Her rejim kabul ettiği anayasasına göre idare teşkilâtını kendisi tanzim etmelidir. Halbuki Fransa'da şimdiye kadar bu böyle yürümemiştir. Bir taraftan bir demokrasi parlâmenter kabul edilmiş, diğer taraftan Napolyon'un koyduğu bir merkeziyet usulü muhafaza edilmiş ve bundan çok zararlı neticeler doğmuştur.

İdare meselesi, iki manzara arzeder:

- 1 — Kadro, yani idarenin çerçevenmesi,
- 2 — İdare sistemi.

İhtilâlin Müessesan Meclisi çerçeveyi çizirken anarşi doğurmaya müsait bir ademi merkeziyet teessüs etti. Bonapart, bu çerçeve içinde o zamanın müsaadesi nisbetinde otoriteyi haiz bir merkeziyet yaptı. Ondan sonra liberal hükümet idaresi ihtilâlin yaptığı idare taksimatını muhafaza etmekle beraber Napolyon'un merkeziyet sistemini bir parça gevsetti ve ikisi ortası bir rejim tesis etti. Bugün Fransa'da yeniden Napolyon sistemi bir merkeziyetin pek ufak farklarla tesis edilmekte olduğu anlaşılmaktadır.

Müellif, şimdilik, bilhassa bizzat çerçevenin kendisine ve

arazinin idari taksimatına dikkati çekmek maksadiyle bu eseri yazdığını bildiriyor ve evvelâ departman meselesini ele alıyor.

Departman meselesi:

Fransa'nın, departmanlara taksimi hiç bir zaman iyi görülmemiştir.

İlk doğuşunda daha meşhur Burk (Burke), (Fransa'yı didiklediniz) cümlesiyle Meclisi Müessesanın bu hareketin; tenkid etmiştir. Bazıları departmanları eski rejimin ve ihtilâlin gayri meşru çocukları diye tavsif etmişlerdir. Bugün de bu gayri meşru çocukların idamını isteyenler vardır.

Müellif, bu kadar ifrata gitmiyor. Departmanların yakından tetkiki ve zararlı olan her şeyin yıkılması, hattâ bu cihet hususî menfaatlere dokunacak olsa dahi tereddüd etmeden yapılmasını istiyor. Fakat asırlardanken devam edegelen bazı şeylerin verdiği tecrübenin nurundan istifade etmeyi, muhafazası faydalı olan şeylerin de muhafazası lâzım geldiği kanaatindedir. Yani bu meselenin münhasıran memleketin âli menfaatleri zaviyesinden düşünülmesini ve Meclisi Müessesanın 1789 da kabul ettiği ve Onaltıncı Louis'nin 1790 da bir kanunla teyid ettiği departman taksimatının bugün için ne gibi faydaları ve kıymetleri olduğunu tetkik etmek ve kararları ona göre vermek lâzım olduğu noktai nazarını ileri sürmektedir.

Bundan sonra müellif departmanların tarihçesinden ve tesis sebeplerinden bahsediyor:

Fransa Krallığı'nın eski taksimatının yalnız ve münhasıran tarihî sebeplere istinad ettiğini ve başka bir esasın gözönünde tutulmaması yüzünden idarenin Arap saçına döndüğünü ve ihtilâlin de ifrata giderek Rus ihtilâli için kullanılan tâbir veçhile; (Çocuğun banyo suyunu dökerken çocuğu da beraber attılar) denildiği gibi her şeyi silip süpürdüğü için yolmadığını söylüyor. Esas itibarıyla bu mevzuda Müessesan Meclisi'nde kabul edilen birinci prensip şu idi -

Taksimatta nazarı dikkate alınacak şey bir idare taksimatının âmme hizmetlerinin hepsini ihtiva etmesi ve aynı zamanda bir intihap dairesi olması.

1790 tarihli kanunun birinci maddesi:

(Kıraliyet temsil bakımından ve idare noktasından yeni departmanlara taksim olunacaktır.) hükmünü ihtiva etmektedir.

Departmanlar, afakî ve keyfî olarak ve hakiki bir esasa müstenid olmaksızın meydana getirilmiş değillerdir. Evvelki taksimatı hiç nazarı dikkate almadan yepyeni taksimat yapmak isteyenler olmuştur. Fakat o zaman Mirabeau bu işin afakî düşünülerek ve hendesi bir hesaba istinad ederek taksimine gitmek olamayacağını ileri sürmüş, hakikî hayat gözönünde bulundurularak birbiriyle alâkası ve birlik temayülleri olan bir camianın bu vaziyetleri taksimatta gözönünde bulundurulmak lâzım geldiği iddia olunmuştur. Bunun, için taksimatta noktaî hareket evvelâ hakikî ve fiilî vaziyet olarak kabul edilmiştir.

Taksimatı mülkiye, yani hür, milliyetperver ve hassas bir milletin coğrafi noktadan parçalara ayrılması ne olursa olsun her zaman için birçok müşkülâtla doludur.

Bu bapta, evvelâ, esas olarak bir genişlik kabul etmek lâzımdır. Bu genişlik âmmе nizamı zaruretleri nazarı dikkate alınarak tesbit olunmalıdır. Amme kudreti bir departman merkezinden güneşin doğduğu ile battığı zaman zarfında idare taksimatına dahil her tarafa yetişebilmelidir.

1790 da bu genişliği tesbit için bir zabıta, kuvvetinin yaya yürümek suretiyle merkezden hareket ederek bir günde katedeceği mesafeyi tâyin ederlerdi. Müellif birçok değişikliklere rağmen bu tesbit şeklinin bugün dahi kıymetini kaybetmediği kanaatindedir. İşte bu esastan hareket ederek departmanların 75-85 adette olacağı 1789 tarihli kanunda tesbit edilmiş ve neticeten 83 adette karar kılınmıştır.

Departmanlar, coğrafi vaziyet, an ane, âdet, İktisadî münasebet, hattâ taassup ve mizaç faikları gözönünde tutularak taksimata tâbi tutulmuştur. Bu tabii gürültüsüz olmamış, birçok tenkidlere maruz kalmıştır.

Müessesan Meclisi mümkün olduğu kadar eski taksimatın muhtelif parçalarından departmanlar teşkil etmemeye, bir parçayı bir kaç departmana ayırarak eski vaziyeti

muhafazaya çalışmıştır. Meselâ: Bretagne ve Normandie her biri beşer departmana taksim edilmiştir. Provence ve Franchcon da ayrı ayrı üçer departmana ayrılmıştır.

Müessesan Meclisi yalnız muhafaza etmekle kalmamış, uyandırmaya uğraşmakla beraber bir «Departman Vatanseverliği» yaratmıştır, meselâ Vande bu kabilendir.

Eski isimler resmî kayıtlardan silindi ve departmanlara yeni isimler verildi. Fakat hakikatte onlar yine bâki kalmıştır. Yani ayrılık yalnız isimde olmuş, hakikatte yine mevcudiyetini muhafaza etmiştir.

Müessesan Meclisi tarafından tesis edilen, Napolyon tarafından teyid edilen departmanların çerçevesi zamanın inkılâbatına dayanarak muzaffer çıkmışlardır. Değişikliklerin çoğu memleketin hududlarındaki değişikliklerden tevellüd etmiştir. Yoksa memleket içinde 1790 kanununun tesbit ettiği departman hududlarının değiştirilmesi pek ender olmuştur.

Bugün hakikat müvacehesinde garip bir mantık yürütülüyor: İhtilâl birçok hatalar yapmıştır. Departman teşkilâtı da ihtilâlin eseridir. Binaenaleyh o da hatalıdır. Halbuki Onsekizinci Louis, departmanları muhafaza etmiştir ve mebuslar departmanlarca intihap edilmiştir. Onuncu Charle da (Fransa'nın 83 Prefe ile idaresi 16 Intendant ile idaresine müreccahtır) demiştir.

Bir departman vatanperverliği vardır. Komün hakikaten doğmuş bir tarihî hâdisedir. Müessesan Meclisi, komünü ilga etmek istedi, vazgeçti. Komünlerin bazısını kantonlar içine alarak hamur etmek istedi, sarfinazar etti. Velhasıl kabul ettiler ki kanton bazı hatalı hududları olmasına rağmen bir varlıktır. Departman da bir mevcudiyettir ve halk ona karşı da bağlıdır. Pariste mintakavî olarak teşekkül eden cemiyet ve müesseseler bunun en bariz bir delilidir.

Departman da bugün bizim âdetlerimiz içine girmiştir. Asırlık mevcudiyeti, birçok münasebet ve âlâkalar doğurmuştur. Fena olanları yıkmak ve müstacelen yıkmak lâzımdır. Fakat an'anevî, âdetleri, hissiyatı dinlemek, onlara da yer vermek akıl kâridir.

Tarih de, tabiat gibi sıçrama yapmaz. İyi esaslara dayanarak tesis edilmiş olan departmanlar eseri bugün artık ihtiyarladı mı? Hiç şüphesiz ki evet. Fakat bazı gazetecilerin anlatmak istedikleri nisbette değil. Onların bir kısmı bu taksimatın Montaynar partisi tarafından, diğer bir kısmı da Napolyon tarafından meydana getirildiğini iddia etmektedir. Her şey değiştiği halde departman değişmemiştir. Muharririn fikrine göre insanların tesis ettiği müesseselerin hiç birisinde değişmezlik; ebedilik yoktur. Ancak departmanlar ihtiyarladı dediğimiz zaman aranılacak şey, bu ihtiyarlığın onu tekaüd edecek bir dereceye getirip getirmediği meselesidir.

Departman bahsinde en ileri sürülen tenkid şudur: Departmanlar harita üzerinde aynı vüs'atı muhafaza etmekle beraber hakikatte küçülmüşlerdir. Çünkü, onlar araba devrinde çizilmişlerdir. Halbuki bugün şimendifer, telgraf, telefon, telsiz devrindeyiz.

Muharrir, bu iddianın umumî bir toplantıda halka hitap edilince kuvvetli bir delil olarak ileri sürülebileceğini, fakat düşünen kafalar müvacehesinde bir kıymeti olamayacağını söylüyor. Bu fikri teyid için; evvelâ bu iddia, dahilî ve haricî bir sulh ve sükûn devrinin ebediyen vücudunu farzetmek zaruretindeyiz. Bugün Fransa'nın birçok yerlerinde trenler seyahat edenleri kabul etmiyorlar.

Diğer taraftan departmanlar eğer küçülmüş ise kendilerine mevdu işler çoğalmış ve fevkalâde inkişaf etmiştir. Bugün departman merkezde komünler arasındaki münasebet tasavvur edilemeyecek kadar çoğalmıştır.

Birçok müstacel vesikaları vermek hakkı prefeye verilmiştir. Komün reisi (Mer) bir işarının cevabını almak için en aşağı bir hafta beklemeye mecburdur. Bu bir kaç misli bir zamana çıkarsa hal nice olur ve nihayet unutulmamalıdır ki idare bir insan işidir. Binaenaleyh idare edenler idaresinde bulunanlar üzerinde müessir olmak ve emrinde bulunan kimseleri tanımak mecburiyetindedir.

Velhâsıl bugünkü durum departmanların bugünkü genişlikte kalmasını icap ettirmektedir.

Herhalde unutmamak lâzımdır ki bizim en yüksek hükümet adamlarımız hükümetle halk arasında ahenkli bir işbirliği tesisini en esaslı bir iş olarak ele almışlardır.

Hükümet ve halk münasebetinin hüsnü cereyanını âdeta vücuttaki kan cereyanının intizamı olması kadar ehemmiyetli görmüşlerdir. Napolyon bu işle âdeta hastalık derecesinde meşguldü. Bilhassa o muhteşem konsüllük devirlerinde ve imparatorluğunun ilk zamanlarında.

(Milleti, hükümetin yüksek kudretine bağlamak). Kanunu esasiye verdiği parola bu idi. Şeflerine karşı milletin yabancı ve lakayt kalmaması kendisinin de menfaati icabından idi. Hükümetin istikrarı için halkın yardımını istiyordu.

Evvelâ «Mer» lerin intihabını kendisine veya «Prefe» lere bırakmış ise de 1807 den 1814'e kadar belediye meclis, âzalarının intihabını 2000 den küçük komünlerde halka bırakmıştı.

Hülâsa, müellif departmanların büyütülmesi fikrinde değildir. Uzaktan hükümet edilebilir, fakat idare ancak yakından olur. Vecizesini söyledikten sonra provens (Eyalet) menfaatine olarak departman taksimatının bozulmasını bir İdarî ve psikolojik hata olmak üzere tavsif eylemektedir.

Departmanlar arasında münasebet (işbirliği) eksikliği:

Departmanlar aleyhine hücumlar çoğaldığı nisbette onların muhtariyeti artmakta idi. Departman hududları âdeta devlet hududları halini alıyordu. Meselâ bir departmanda fazla buğday olduğu için ekmek çeşnisini ona göre tâyin ederek kepek miktarını azaltıyor, diğeri buğday noksanı dolayısıyla tamamen aksi kararı veriyor. Bu suretle bir fırıncı yaptığı ekmeği diğeri departman hududuna geçirince ekmeğin oradaki karara uygun olmaması dolayısıyla cezaya çarptırılıyor. Yani bir yerde hareketi kanuna uygun, diğeri kanuna aykırı. Müellif bu aykırılığı gösteren birçok misaller zikretmektedir.

Departman hayatı yalnız onların hududları içinde hapsedilemez. Mutlaka departmanlar arasında bir iş birliği tesisi lâzımdır. Fiiliyatta mevcut olan bu hâdise teşkilâtlandırılmamıştır. Meselâ her departman hastahaneye, yahud

tımarhaneye sahip olmak zorunda değildir. Birinin hastalan diğerinin hastahanesinde tedavi edilebilir. Müellif bu bahisde de birçok misaller göstererek bunların bir usule ve bir teşkilâta rapt lüzumunu tebarüz ettirmektedir. Teklif ettiği şey bizim mahallî idarelerde mevcut olan birlikler esasına dayanmaktadır. Netice olarak bir departmanın kendi kabuğu içine çekilerek her işi kendisi namına ve kendi vasıtasıyla yapmasını istemek ve bunu böyle düşünmek dar bir düşünce olduğu neticesine varmaktadır.

Müellif bundan sonra eski rejim için yapılan tenkidlere mevzu olan mantıksız ve lüzumsuz bir takım teşkilâtın departman teşkilâtı fevkinde vücade getirildiğini söylüyor ve bunların idareyi Arap saçma çevirdiğini söylüyor ve onları birer birer sayıyor:

- 20 İktisad Mıntıkası
- 14 Ziraat Mıntıkası
- 11 İş Teftiş Mıntıkası
- 25 Adliye Mıntıkası (istinaf mahkemesi)
- 16 Maden Mıntıkası
- 16 Posta Mıntıkası
- 18 Teçhizat Mıntıkası
- 15 Akademi Mıntıkası
- 17 Din Mıntıkası (Arşidiyoses - Archidioces)
- 20 Sıhhat Mıntıkası
- 22 Vilâyet Meclisi Kaza Mıntıkası
- 20 Askerlik Mıntıkası.

Bunların adedleri mütefavit olduğundan birbirleriyle münasebetlerini tanzim mümkün değildir.

Diğer taraftan hiç bir idari tesis nazarı dikkate almadan vücade getirilen bu teşkilât arasında işbirliği, tabiatı eşyaya muhaliftir. Bunun böyle olduğuna dair müellif yine birçok misaller göstermektedir.

Departmanların Müessesan Meclisi tarafından kurulduğu şekilde muhafazası ve fakat bunların eyalet (Provinces) halinde veya mıntika halinde gruplandırılması muvafık olacağına dair bir cereyan vardır.

Bir takım eyalet (Provinces) ler, daha doğrusu ikti-

sad mıntıkları teşkili ve bunların her birisinin üçer departmanı ihtiva etmesi ve böylece Fransa'nın 20 mıntıkaya ayrılması düşünülmektedir. Bunlar coğrafi, siyasî münasebetler bakımından 3,4 departmanı ihtiva edecektir.

En evvel düşünülecek şey devlet otoritesini yeniden tesis etmek daha doğrusu yeniden canlandırmaktır. Bazılarına göre bunun ilk şartı az miktarda adama kumanda etmek ve fakat emin olarak kumanda etmek.

Filhakika askerlikte tahakkuk etmiş en esaslı bir kaidedir, ki şef ancak mahdud ve muayyen bir miktar üzerine kumanda ettiği zaman iyi kumanda eder. Her rütbede bir şef ancak beş kişiden fazlasına iyi kumanda edemez. Onbaşidan umum kumandana kadar bu böyledir. Birisi karar verir, beşi itaat eder veya emri tebellüğ eder. Bu itibarla merkez emrinde 20 umumî vali (Gouverneurs) olması 80 vali (Prefets) olmasına müreccaktır. Umumî valiler de ellerinde 3-5 vali bulundurmuş olacaklardır. Bu suretle idarenin nabızı daha kolay dinlenecek ve memleketin her tarafında daha iyi hiss olunacaktır.

Ancak böyle bir teşkilâtla valilerin (Prefets) otoritesi ne olacak? Bu, şüphesiz çok ciddi bir meseledir. Zira Prefets işin yerindedir. Vaziyeti o görür daha doğrusu öyle görmesi lâzımdır. Bir rapor yardımı ile muttali olmaz.

Eğer hakikaten ağır ve masraflı olan büro formaliteleri ortadan kaldırmak isteniyorsa prefeye takdir salâhiyeti verilmek iktiza eder. Bu takdirde valinin (Gourerneurs) salahiyetiyle prefets salâhiyetini tâyin ve tahdid etmek cidden nazik bir eser olacaktır.

Eğer prefeler, idare umumî âmiri vasfını muhafaza ederlerse umumî valiye ne kalacaktır? Mesele Cezayir Valisi hakkındaki vaziyeti vilâyetler (Provinces) hakkında da vazetmiş olmaktan ibarettir.

22 Ağustos 1898 tarihli kanunun birinci maddesi: (Umumî Vali, Cezayirin hükümet ve yüksek idare işlerini tedvir eder.) Müstakbel valiler de provinces'in hükümet ve yüksek idare işlerini tedvir edeceklerdir. (Le Gouverneur

General exerce Le Gouvernement et La haute administration de L'Algerie).

Simdi bu tâbirlerin mânasında anlaşılmak lâzımdır. Sanat aşkile müşkülât aramak ve ince elemek mevzuubahis değildir. Ancak tecrübenin verdiği derslere de kulaklarımızı tıkamak doğru değildir. Valiye içinde mercimek olmıyan bir mercimek yemeği vermek doğru olmaz. Ojen Lântiye (Eugen Lântier) devlet vekillerini bu tâbirle tavsif etmişti, içinde bir şey olmadan kendine bir vekillik çantası verilen adam belki de böyle bir şerefe nail olduğundan, otomobili bulunduğundan, hattâ iyi bir maaş aldığından memnun olur. Fakat şömine üzerine konulmuş bir büst olmaktan, eğer iki olursa Heriot ve Tardieu gibi saatin iki tarafına konulmuş birer süs olmaktan kendilerini kurtaramazlar. Hakikî iktidar, tâyin etmek, azletmek, masraf etmek, yardım etmek, takdir etmek haklarına sahip olmakla olur.

Mösyö Puvankare bir vekâlet işi olmadan Başvekâleti kabul edince sıkılmağa başladı ve az zaman sonra yeniden fiili bir rol almakta acele etti.

Cezayir Umumî Valisi'ne de aynı hal vâki olmuştu. İlk zamanlar teşkilât işleri vardı. Binaenaleyh hükümet ve yüksek idare işleri hakkındaki salahiyetiyle iktifa etti. Fakat bu işler intizama girince hakikî faaliyet sahası olan Cezair Prefelik mevkiini kıskanmağa başladı ve parça parça her gün biraz daha onun salâhiyetlerini kaldırmağa başladı. Alkol satış yerlerine müsaade vermekten tutunuz da yerlilerin ilk tahsili meselelerini de kendi salâhiyetleri içerisine soktu. Binaenaleyh, aynı mahalde rolleri iyice tesbit edilmemiş iki otoritenin çalışması meselesi düşünülmeye değer.

Anlaşıldığına göre, umumî valilikler teşkili hususunda tasavvur edilen plân bazılarının anlamak istediği gibi bir ademi merkezizeti tazammun etmeyecektir. Düşünülen şey işlerin merkezde ademi teksifidir. Ademi merkezizet (Decenetralsation) ile ademi teksif (Deconcentration) arasında fark vardır.

Ademi merkezizet, merkezin salâhiyetlerinden bazılarını otorite dolabından çıkararak (Liberte dolabına) geçir-

mek değildir. Ademi merkeziyette, mahallî teşekküller menfaatine olarak devlet, bazı kudret ve salâhiyetlerinden tecerrüd eder. Aksi olarak ademi teksif halinde bütün kudret yine devlet dolabında kalır. Ancak yukarı gözde olan bazı salâhiyetler, aşağı göze geçer.

Bu esasa göre prefeler merkezle doğrudan doğruya muhabere edemeyecekler, valilere yazacaklar. Maamafih valilerin yalnız bir mektup kutusu olmak haline düşmesi şüphesiz arzu edilmez. Eğer valilik ihdası neticeten yeni bir tetkik mercii olmak derecesinde kalırsa şayanı teessüf olur. Beyle olmaması için valinin kendisine verilen işleri kendisinin neticelendirmesi lâzımdır. Şu halde bir takım mütehassıslara ihtiyacı olacaktır. Bu halde de her vilâyette vekâletlere benzer bir teşkilât karşısında kalacağız. Üçüncü cumhuriyetin son senelerinde ekseriya koordinasyon gayretile yapılan teşkilâtın bir takım fazla bürolar, yekdiğerine zıd teşkiller haline inkılâp ettiği görülmüştür.

Yeni teşkilât eğer her vilâyette vekâletlere benzeyen bir teşkilât yapmak imkânını valilere verirse bunun bir muvaffakiyetsizlikle neticeleneceği muhakkaktır.

Vilâyet teşkili idarenin daha randımanlı ve faydalı olmak gayesini gütmektedir. Muharrir bu bapta Cezair Umumî Valiliğini tetkik etmektedir.

Bu valilik ilk zamanlarda merkezle sıkı alâkası olması, mahallî varidatı olmadığından para merkezden gelmesi dolayısıyla hiç bir iş görememekte idi. Vakta ki meşhur idare hukukçusu Laferiyer buraya geniş salâhiyetlerle vali oldu, işler değişti. Fakat Laferiyer üç departmandan müteşekkil Umumî Valilik fevkinde kuvvetli bir Cezayir Mıntıkası tesis ediyor ve 1900 tarihli kanunla Cezaire bir şahsiyeti hükmiye veriliyor. Hususî bir bütçesi geniş bir muhtariyeti oluyor, istikraz akdi salâhiyetine binaen para buluyor, şirketler tesis ediyor. Ve Cezair bugünkü terakkiyi buluyor. Bu metodun kontinan Fransa'sında tatbiki semereli olabilir. Bazı departmanların komşu departmanlarla işbirliği yapmak istedikleri evvelden beri görülmektedir. Hattâ bu maksadla bazı prefelerin, konferanslar akdetmek üzere toplandıkları

da vâkidir. Fakat bu hal tesadüflere tâbi olup usulü dairesinde bir sisteme bağlanmış değildir. Bazı büyük işlerin birleşerek yapılması şüphesiz ki faydalı olur. Lâkin bunda da çok dikkatli, makul hareket etmek icabeder. Bu bapta ileri gitmek ekseriya departmanlar mâliyesini tehlikeye koyduğu da görülmüştür.

Vilâyet teşkili memur adedini azaltır. Binaenaleyh daha iktisatlıdır diyenler de vardır. Bizce departmanların şahsiyetini bozmak, onları parçalamak katiyen doğru değildir. Yukarıda da dediğimiz gibi hemen ekseriya koordinasyon diye başlayan teşkilât zıd teşekküller haline inkılâp etmiştir. Binaenaleyh bizce umumi valinin her şeyden evvel vazifesi teftiş ve istihbar olmalıdır.

Bundan sonra muharrir, teftiş işlerinin merkezden idaresinin iyi netice vermediğini ve muntazam ve daimî teftişat yapabilmek için umumî valilerin kendi mıntakasında bu teftişi daha sıkı ve muntazam yapabileceğini izah ediyor. Ve nihayet hükümet demek, teftiş etmek ve malûmat almak demektir. Umumî vali malûmat alacak, öğrenecek ve merkezi de vaziyetten, hayatî işlerden haberdar edecektir. Asıl faydalı rolü de bu olacaktır, diyor.

Umumî valiliğin faydalı olmak ihtimalini kabul ettiğimiz takdirde de bunu tesis etmenin zannedildiğinden daha çok güç olduğunu kabul etmek lâzımdır, dedikten sonra; evvelâ departmanların varidatlarındaki müsavatsızlık bir mühim müşküldür diyor. Ve bu fikrini izah için birçok misaller getirerek departmanların bundan dolayı birleşmek istemeyeceklerini iddia ediyor. Gerçi otorite istimalde buna mecbur edilebilirler. Fakat bu işi halletmez. Halkın gönül rızası olmadan kuvvetle yapılan böyle bir iş iyi netice vermez. Vilâyet teşkili, coğrafi bir tebeddül yapılmak istenildiği zaman rastlanan bütün müşkülâtı ortaya çıkaracaktır. Bu fikirlerimle bunun yapılmamasını iltizam ediyorum zannedilmesin. Fakat çok müşkül olduğunu söylemek istiyorum.

Böyle bir eserin faydalı ve herkesçe kabul edilecek şekilde meydana getirilmesi için âdetler, ananeler, iktisadi vaziyetler her şey gözönünde bulundurulmak icabettiğine

göre ne kadar müşkül olduğu meydana çıkar. Vilâyetlere verilecek isim, merkezlerin bir veya bir kaç tane olması da esaslı olarak düşünülecek şeylerdendir.

Teşkil edilecek vilâyetlerin verimi, başlarına getirilecek adamların kıymetile ölçüleceğinden vali bulmak meselesi de mühimdir, diyor. Böyle tekemmül etmiş bir vatandaşlar sınıfı farzetmek ve onların içinden gözü kapalı yarının valisini ve prefesini seçmek mümkün değildir.

Memlekette birçok hizmet etmiş her türlü şerefli işleri başarmış adamlar vardır ki idare bakımından, başları, bir toplu işne başı kadar kıymet ifade etmez, dedikten sonra bu hususta çok dikkatli olması lâzım geldiğini ve eski adamlardan istiğna edilmemesini, particilik gayreti güdülmemesini söylemekte ve Napolyon'un bu bapta yaptığını örnek almak lâzım geldiğini söylemektedir.

Güya Napolyon ihtilâl adamlarından Frochat'yı bir gün çağırmış ve ona demiş ki (Mösyö Frochat'siz (Mirabaeu) nun dostu idiniz. Kendisi iktidarda iken bu dostluğu muhafaza ettiniz, iktidarı tehlikeye girdiği zaman dostluğunuza yine sadık kaldınız ve bu sadakatinizden dolayı meşakatlere uğradınız sizi «Seine» Departmanı Prefeliğine tâyin ediyorum.) Bununla muharrir bilhassa seciye sahibi olmanın bu iş için en bellibaşlı vasıf olduğunu tebarüz ettirmek istemektedir.

Teşkil edilecek vilâyetlerin kıymeti işleme tarzına bağlıdır 19 Teşrinievvel 1940 tarihinde Münakalât Vekilinin radyoda verdiği bir hitabede deniliyordu ki: (Şekilperestlikten vazgeçiniz. Faaliyet, teşebbüs ve mes'uliyet esaslarına dönmek lâzımdır.)

Bunlar iyi düşünceler, güzel sözler, fakat şimdi tatbikini düşünmek lâzımdır. Bunun elyevm devam etmekte olduğunu birçok misallerle zikreden muharrir yeni teşkilâtın büyüklüğü bu fena şekilperestlikten kurtulması nisbetinde olacaktır, diyor.

Muharrir, vilâyetlerin teşkilinin ve hududlarının tâyininin uzun tetkikat mahsulü olması lâzım geleceğini söylemektedir. Hükümeti bu bapta prefelerin tenvir edemeyeceği-

ni. çünkü bilhassa şimdi birçoklarının yeni olduğunu ve (Prefektür) memurlarının kudretli olmalarına rağmen eski itiyadlarla dolu bulunduklarını ileri sürmektedir.

Politika adamları içinden de bu hususta malûmat toplanamayacağını, çünkü onların çoğunun kendi istikballerde meşgul olduklarını söyledikten sonra hükümetin her departmanda mahallî ileri gelenlerden bir komisyon teşkil etmesi lâzım geldiğini ve onların ilk projeyi hazırladıktan sonra (Provinces) komisyonu halinde toplanmalarını ve bunun neticesinde hazırlanan proje üzerinde hükümetin son kararı alması lâzım geldiğini ileri sürmektedir.

Muharrir, en son olarak yeni teşkil olunacak mıntakalara hangi prensibin aşılınması lâzım geldiğini tetkik ediyor. Kanun, tabî en evvel otoriteyi temin edici hükümler koyacaktır. Fakat münhasıran otorite mi olacak (Liberte'ye) hiç yer verilmeyecek mi? diye sorduktan sonra Müessesan Meclisinin yalnız liberal düşündüğünü ve otoriteyi ihmal ettiğini ve bunun bugün kat'iyen mevzuubahis olmayacağını söylüyor.

İDARE VE İDAREDE HALK SEVGİSİ

Yazan:
M. Vasfi GERGER
Urfa milletvekili

Son Kaymakamlık kursunu büyük bir başarı ile bitiren genç ve kıymetli arkadaşlardan bazılarına, Sayın Bakanımız Hilmi Uran'ın gönderdiği takdimname, bu yazıyı değerli meslektaşlarıma armağan etmeğe vesile oldu. Sayın Bakanın takdirmamede bilhassa işaret ettiği (balkımıza iyi hizmet) öğüdüne sadık kalmak biz idarecilerin en başta gelen ve mukaddes ödevidir.

İDARE :

Toplulukta ahenk, beraberlik ve düzen sağlayabilmek için, evveleminde topluluğu birbirine bağliacak ve bu bağli aksaksız yürütecek başlibaşli bir kuvvetin (ERK) mevcudiyeti en birinci şarttır. Bu kuvvetin uygulanışını kolaylaştırmak ve faydasını tam ve şamil bir tarzda göstermek için de bir teşkilâtın vücudu lâzımdır.

Memleketlerin idaresindeki faal ve hâkim rolü oynayan ve anayasadan kuvvetini alan ve anayasa hukukuna tâbi bir teşkilât, kendisine bağli diğer bir teşekkül ile mevzuu bahis erki kullanır. Birinci teşekkülün ortaya koyacağı kanun, nizam kendisine bağli gösterdiğimiz bu teşkilât ile yürütülür. Bu ikinci teşkilâtın muhtelif ve geniş şube ve kollar arasında mülki idare üstleri de başli başli bir kıymet ve ehemmiyet taşır.

Bilindiği üzere İDARE: (organları, görev ve yetkileriyle birlikte kamu için vaki çalışmaların heyeti mecmuasıdır ki; bu da topluluğun ayrı ayrı, fakat müşterek ihtiyaçlarını karşılamaktır.) Bu kamu çalışmalara kaynak poletik otoritedir, işte bu poletik otoritenin tebliğ eylediği kanun ve nizamların, emir ve direktiflerin uygulanması, yayınlanması ve bunların topluluğun menfaatine olarak faydalarının sağ-

lanması mülkî idare üstlerinin en birinci ve başta gelen ödevlerindendir. Bu suretle mülkî idare üstleri, kanun bükümleriyle, kendiliğinden İdarî birer kuvvet halindedirler.

Poletik otoritenin kaynağının da millet olduğuna göre, bütün bu görev ve yetkilere konu da, topluluğu teşkil eden ferden ferda insanlardır.

Türkiye Cumhuriyeti kanunları, nizamları, yönetmeleri ile emir ve direktifleri hep memleketimizin ve milletimizin işaret edilen maddî ve manevî varlığının tam bir ihtiyacı karşılığıdır. İdare hukukunun birinci ana hattını teşkil eden hükümet mefhumu da illerde vali, ilçelerde kaymakam, bucaklarda müdürün manevî şahsiyetlerinde temerküz etmektedir. Binaenaleyh mülkî idare üstlerinin kudret ve kabiliyeti, zekâ ve bilgileri, kamu hizmetlerini ifada takib edecekleri hattı hareketi tâyin edebilecekler; bu hareket tarzının başında ise; Halkı sevmek ve halka kendini sevdirmek gelir. Çünkü; her iki otoritenin asıl kaynağı millettir. Milletini seven vatanını da sever ve tabiatile bu sevgi daima iyi hizmet ifasını intaç eder. Bu sebeple hiç bir tesir ve düşünce altında kalmıyarak yalnız idarecinin kendi görüş ve düşünüş zaviyesinin mihrakı daima halka iyi hizmet prensibi olur.

İnsanları sabit ve hareketsiz düşünmek hatalı ve haksızlıktır. Şüphe yok ki bu sıfat ancak camadat hakkında varid olabilir; insanları insan olmak itibarıyla mutlaka hareketli ve mânalı görmek icabeder, ve bu mâna ve hareket ise; muhit; seviye, İctimaî durum gibi sebep ve saiklerle değişir. Maddî ve manevî bu sebep ve zaruretler her muhit insanlarında ayrı ayrı muayyen ve bazen karışık birer karakter yaratır, o harekete göre insanların yaşayışları eylem ve hareketleri de ayrı ayrı neticeler tevliid eder. İşte; bütün bunların bir vasatını elde mikyas tutarak hareket etmek bizatihi güçleşir; idarecinin kudret ve kabiliyeti, sezişi burada kendini göstermek zorunda kalır. İnsanlar nasıl bir karakter sahibi olurlarsa olsunlar daima hodbin görünmek istidadındadırlar, daima kendilerini tatmin edecek varlıkları isterler; ona istihkak kesbedip etmediklerini düşünmede ve takdirde

ekseriya ihmal gösterirler, tatmin edilmeyenler hırçınlaşırlar; muhiti, idare şekil ve tarzını sorumlu görürler. Bu insan ruhunun tahlilinde kendini gösteren bir hakikattir. Bütün bu dalgalı ve karışık fırtınalar içinde idareci rotasını tâyin ederek mukadder yolculuğa atılmış demektir. Bu büyük ve ağır, maddî ve manevî mesuliyeti üzerine alan idareciler birer mefkûre yolcusudurlar ve azim, irade kuvvetile muvaffak olmak zorundadırlar. Binaenaleyh; idarecinin muvaffakiyet sırrı; başında bulunduğu topluluğun ruhunu anlayarak idare edilenleri sevmesinde, vakar ve ciddiyetle, şefkat ve adaletiyle kendini sevdirmesini bilmesinde toplanır.

İdareci daima hayatında hayatın hakikî ve muhtelif vak'alarile karşı karşıya gelir ve bu vak'alarda idareci daima âmirdir ve temsil sıfat ve yetkisini haizdir. İdarecilik aziz ve kıymetli, büyük bir şeref taşıyan ve buna nisbetle de mesuliyeti ağır olan bir meslektir. Bu itibarla; idareci idare ettiği ferdiler üzerinde CEBRÎ KUVVET icra edebilecek bir sıfatı haiz olduğundan ziyade itimad edilir, aldanmaz ve aldatmaz bir ruha sahip olduğu, emniyet ve kanaatini aşlamakla mükelleftir. Esasen meslekin icabatı; temin ve tatbikiyle mükellef olduğu ödevlerin hususiyeti bunu âmirdir. Gerek idare, gerek âmme hukuku ve nihayet bir kelime ile; HUKUK daima doğruluğu hâkim kılmak esasına dayanmıştır. Bunu tatbik eden idareci halk sevgisini kazanmış olur ve yapacağı bilûmum ef'al ve icraat da halka iyi hizmet esasına dayanır.

Memleketimizde halkımızın ekseriyeti idareciyi alâkadar etsin etmesin bütün derd ve şikâyetlerini dinleyecek bir makam sahibi olarak tanır ve tatbikatta birçok tipik hâdiselere tesadûf edilir: Babası tarafından kovulan evlâd, evlâdı tarafından bakılmayan ana baba, geçinemeyen karı koca bile idareciye başvurur. Halk, idareciye baba der ve yanına bir babanın huzuruna çıkıyor gibi çıkar; o anda idarecinin kanun yetkisini asla düşünmez. Gayet tabîî olarak idareci de bir baba şefkatiyle derdleri dinleyecek ve itimad ve sevgi telkin edecektir. Senelerin verdiği tecrübe ve kanaatle:

iddia edilebilecek aşağıdaki şartlar idarecinin muvaffakiyet anahtarlarıdır:

- 1 — İdareci, her ne suretle olursa olsun vatandaşların sevmelidir.
- 1 — İdareci, her ne suretle olursa olsun vatandaşları tahkir etmemelidir.
- 3 — İdareci, herhangi bir sebep yüzünden olursa olsun sevemediğı vatandaşlara bu hissini açıklamamalıdır.
- 4 — İdareci, vatandaşlar arasında hususî bir sevgi farkı yarattığını asla hissettirmemelidir.
- 5 — İdareci, muvaffakiyet temini düşüncesiyle vatandaşları birbirleriyle mücadeleye asla sevk yolunu gütmemelidir.
- 6 — İdareci, (idareci maslahat) zarfından daima uzak kalmalıdır.
- 7 — İdareci, vatandaşlara iyi hizmet etmekle mükellef olduğı kanaatini yaratmak suretiyle emniyet ve itimad hissi aşılmalıdır.

Bu şart ve prensiplere sadık kalarak çalışan bir idarecinin büyük başarılar elde etmesinde kat'iyen şüphe edilemez. Genç ve değerli meslek arkadaşlarıma candan muvaffakiyetler dilerim.

BİZDE ESASİYE HUKUKU HAREKETLERİ

Yazan:

Safaeddin KARANAKÇI

Memleketimizdeki Esasiye Hukuku hareketleri etrafında bir tetkik yapabilmek için Gülhane Hattı Hümayunundan evvelki idare şeklimizi, siyasî ve İçtimai durumumuzu kısaca gözden geçirmek mecburiyetindeyiz:

18 inci yüz yılda uğradığımız elim ve hazin mağlûbiyetlere rağmen Osmanlı İmparatorluğu çok geniş bir ülke idi. Karadeniz bir Türk gölü iken koskoca Akdeniz, Türk denizcilerinin daimî hâkimiyet ve mürakabesi altında idi. İrana kadar bütün Küçükasya, Avusturya ve Rusya'ya kadar bütün Balkanlar ve Ortadoğu Avrupası, Kuzey Afrikası bizimdi. Fakat Avrupa'daki fikir cereyanlarının yerleşip gelişmesine rağmen Osmanlı saltanatı; Şark hükûmeti vasıflarını bütün şiddet ve özelliği ile muhafaza ediyordu.

Viyana hezimetinden sonraki çöküntü ve mağlûbiyetlerimizin sebepleri askerî sevk ve idarede aranıyor, siyasî ve İçtimai bünyemizdeki aksaklıkların mahiyet ve sebepleri üzerinde durulmuyordu. Köprülü Mustafa Paşa ve Damat İbrahim Paşa gibi büyük ve basiretli devlet adamları, memleketin İçtimai ve siyasî bünyesinde bazı yenilikler yapılması lüzumunu his etmekte olmalarına rağmen bu güzel niyet ve düşüncelerini kuvveden fiile çıkarmak imkânından mahrum bulunuyorlar ve bu gibi münferit niyet ve teşebbüsler koyu ve kara bir taassupla karşılaşıyor ve henüz doğmadan ölüyordu.

Avrupa'nın fikir ve hürriyet hareketlerine ve hükûmet şekillerindeki olgunluk gelişme temayüllerine rağmen bizde hükûmet şekli gün geçtikçe bozuluyordu. İdarî mekanizma padişahın veya gözdelelerinin, sadrazamın, şeyhülislâmın ve yüksek rütbeli bir takım memurlardan mürekkep olan (Divan) ın hiç bir ilmi ve hukukî esasa dayanmayan karar-

larına göre sevk ve idare olunurdu. En yüksek memuriyetler bile padişah veya vezirler tarafından tevcih olunurdu.

On beş sene süren sadrazamlığı zamanında Rüstem Paşa, hükümet işlerinden ziyade padişahın ve kendisinin hâzinesini çoğaltmak için çalışmış ve gayret etmişti. Denilebilir ki, Osmanlı İmparatorluğunda rüşvet ve suiistimal kapılarını ardına kadar açan ilk vezir Rüstem Paşadır. Mamafih rüşvet ve suiistimal Rüstem Paşayı istihlâf eden vezirler zamanında daha artmıştır. Öyleki herhangi bir kimsenin Mısır valiliğine tâyin edilebilmesi için maktuan on bin altın rüşvet vermesi lâzımdı.

Rüstem paşa yukarıda belirttiğimiz gibi yalnız kendi menfaatini, kendi hâzinesini düşünmekle kalmıyordu. Aynı zamanda ikinci Selim'in de hâzinesini göz önünde tutuyordu.

Rüstem Paşa, Saray hâzinesini tamamen doldurmuş ve Yedikulede bir de ihtiyat hazine vücade getirmişti. Bu hazine dairesinde bir oda vardı; ki üzerinde (Rüstemin himmeti ile toplanmış hazine) kitabesi asılı idi. Vefatını müteakip akıllara hayret verecek şekilde büyük bir serveti çıktı. Terekesi; Rumelide ve Anadoluda 815 çiftlik, 460 su değirmeni, 1700 köle, 2900 muharebe atı, 1106 deve, 5000 sırmalı kaftan, 8000 kavuk, 1 100 sırmalı külâh, 2900 zırh, 2000 cübbe, 600 gümüşlü eğer, 500 altın kakmalı ve murassa kılınç, 130 u murassa olmak üzere 800 kuran, 5000 cilt kitap, 70000 duka altını, 112 yük kıymetinde (11 milyon 200000 akçe mücevher, ve 100 milyon kuruştan ibaretti.)⁽¹⁾.

Osmanlı satvet ve şevketini bir zamanlar eşsiz kahramanlıklarıyla dünyanın dört bucağına salan yeniçeriler; inzibattan mahrum, muharebelerde saflarını terk edüp komutanına; Padişahına isyan eden ve hattâ onlardan bazılarını hal'edüp kafasını isteyecek kadar başıbozuk, asî bir sürü halini almıştı.

¹ Hammer Tarihi Ata bey merhum tercümesi Cilt 6, Sahife 94 ve 95.

Maliye işlerimiz çok bozuktı; Padişah; saray masraflarını karşılamak üzere mütemadiyen hükümetten para alırdı. Hükümet bu ihtiyaçlarını sağlamak için bir takım insafsız ve hesapsız vergi kaynakları bulmuştu. Haraç, aşar; gümrük; emrine ve saire namları altında sıralanan bu vergiler bir kısım mültezemlere ihale olunmuştu. Mültezemler hükümetin istediği parayı sağlamakla kalmıyorlar, zavallı köylüyü, mükellefi insafsız bir şekilde istismar ediyorlardı.

Memleketin bu hazin durumuna rağmen israf ve sefahat akla hayret verecek şekilde artmıştı. (Tarihi Cevdet) den aynen aldığımız şu satırlar yurdun elim ve yürekler acısı halini belirtmesi bakımından üzerinde durulmağa değer:

(...sonraları Enderûnu Hümayunda serkâtîp Ahmet efendi gibi dehat ve esbabı dirayet ve fetanetten zatlar yetişti. Lâkin anlar dahi vükelâyı asr ile cem'i emvali hasrı efkâr eylediler. Ve İstanbulca görülmedik tarz ve surette büyük ve müzeyyen hane ve sahilhaneler inşaasıyla ziyade sefahat ve ihtişama düştüler. Ve Babîâli ricali badelasır evlerine gelüp sabahlayın Enderûnu Hümayuna gider ve Babîâliye mahsus işleri kendi aralarında icra eder oldular. Geceleri mukataat mültezimleri ve memleketeyn kapu kethüdaları gibi yedi rüşvet olan kesanın ve yahut esafilden bir takım kâselisan ile hembezmi musahabet, kâh hanelerinde ve kâh mehtaba çıkıp deniz üzerinde rinde ve hanende ve sazandeleri ile seyrü aheng'ü encümen işü işret olup âlemi ab keyfi ile esrarı saltanatı dahi ağyara faşediverirlerdi. Sultan Selim Han Hazretleri ise karanasına pek ziyade emniyet ve itimat ederek anlardan bir şey ketmetmez olduğundan devletin ruhu mesabesinde serairi mektum tutulmayıb manendi misil sai efvâhı nasda tair olup giderdi.)⁽²⁾

İbrahimin karışık devrini hikâye eden Naima; donanmanın boğazdan çıkmayacak bir halde olduğunu; Girit'teki ordu ile kimsenin meşgul olmadığını; zenginlerin müsadere ve taaddilere maruz, fakirlerin lütuf ve keremden mah-

² Tarihi Cevdet, Cilt 8, sahife 143.

rum bulunduklarını, eshabı mesailin zulüm ve işkenceden bizar olduğu bu devirde Saraya mensup olanların Anadoluhisarı'nda; İncirli'de, İstanbul'da büyük malikâneler yaptırdıklarını, rüşvetin aleni ve mubah bir hal aldığını, bütün eyalet ve valiliklerin para mukabilinde şuna ve buna satıldığını eğlence ve sefahatin arttığını, bütün saray ve konakların samur kürklerle döşendiğini söylüyor. ⁽³⁾

Memlekette tam mânasiyle mutlak bir anarşi hüküm sürerken yer yer isyanlar birbirini takip ediyor; hudut çöküntülerinin ardı arkası kesilmiyordu.

Bazı gayretli padişah ve vezirlerin dirayeti, kahraman komutanların basiret ve fedakârlıkları Osmanlı İmparatorluğu'nu mukadder akıbetten alıkoyamıyordu.

Üçüncü Selim yenilik ve terakki sever bir padişahı, Tahta çıkan genç ve idealist hükümdarın gayesi Osmanlı İmparatorluğunun kötü tahini yenerek, memlekette Garba doğru bir temayül yaratmak, başta ordu olmak üzere bütün idarî, siyasi ve İçtimaî müesseselerimizi islâh etmekti.

Üçüncü Selim merhamet ve şefkat hisleri ile işe başladı. Bir af ilân ve mevcut mahkûmları tahliye etti. Devlete borcu olan fakat ödeme kabiliyeti bulunmayanların borçlarından tenzilât yaptı. Hülâsa olarak diyebiliriz ki, âdil bir hükümdar olarak saltanat sürmek yolunu tercih etti. Gayretli ve inkılapçı padişah, daha büyük çapta yenilik hamleleri derpiş etmekte idi. Fakat dış siyaset durumumuz iç işlerimizdeki aksaklık ve memleket isyanları Padişahın güzel emellerinin tahakkukuna mâni oldu.

Eflâk, Buğdan, Sırbistan düşman tarafından işgal edilmişti. Bütün gayretlere rağmen Ruslar in Balkanlar üzerine inmeleri önlenemiyordu. Devlet hâzinesi bomboştu. Ordu en iptidaî mânada disiplinden mahrum bir sürü haline gelmişti. Ecnebi elçiler tarafından sevk ve idare edilen memleket içindeki isyanlar birbirini takip ediyor, bunlardan bazıları hükümete büyük ordular sevkettirecek mahiyet alıyordu.

³ Naima Tarihi, .Cilt, 4, sahife 283-286

Girişmiş olduğumuz kanlı muharebelerden sonra mağlûp ve memleketimiz için ağır şartları ihtiva eden Yaş muahedelerini imzalamaya mecbur olmuştuk (7. Ocak 1792).

Yaş muahedelerini müteakip bilhassa orduda yeni silâhları ve Fransız usulünü ikame eder mahiyette Garba müteveccih bir yenilik görüyoruz. Ancak Osmanlı memleketinde tecrübe edilmek istenilen her yenilik gibi bütün bu garplılaşmak denemeleri de yeniçerilerin, bir takım muhafazakâr komutan ve vezirlerle ulemanın şiddetli muhalefeti ile karşılaştı.

Bonapart'ın Mısır'a asker çıkarması, Yunanistan'da ve Sırbistan'da Ruslar tarafından idare edilmekte olan ve bu memleketlerin istiklâlini istihdaf eden ayaklanma hareketleri, Tepedelenli Ali Paşa isyanı, Üçüncü Selim'in hal'i ve şehadeti ile neticelenen Kabakçı hâdisesi memlekette, padişah tarafından yapılmak istenilen yenilikleri akamete uğratan başlıca sebeplerdir.

Dördüncü Mustafa'nın tevkif ve hapis olmasını müteakip tahta çıkan İkinci Mahmut da Üçüncü Selim gibi yenilik ve terakki sever bir hükümdardı.

İkinci Mahmut, da Üçüncü Selim gibi memlekette siyâsî ve içtimâî bir inkilâp yapabilmek için her şeyden evvel yeniçeri müessesesini islâh etmeyi ve muntazam bir ordu kurmağı düşünüyordu. Yeniçerileri mazbut bir hale getirmek üzere tesbit olunan esaslar bütün komutan, vezir ve âyanın iştirak etmiş olduğu Divanda sadrazam tarafından okundu.

Fakat mahbus olan Mustafa'yı kurtarıp tekrar padişah ilân etmek gayesini güden yeniçeri isyanı, yine tatbik edilmesi düşünülen yenilik hareketlerini baltaladı.

İkinci Mahmud'un memleketi her ne bahasına olursa olsun teceddüde kavuşturmağı amaç güden azim ve düşünceleri onu tuttuğu yoldan döndüremedi.

Şartların çok müşkül ve memleket durumunun çok nazik olmasına rağmen sefahet ve mefsedet yuvası halini almış olan bazı tekkeler kapanıyor, sipahiler, silâhtarlar, ulûfeciler ortadan kaldırılıyor. Avrupa usulüne göre, Asâkirî Re-

difei Mansure namı verilen muntazam ve daimî bir ordu tesis ediliyordu.

Üçüncü Mustafa tarafından kurulup bilâhara kapanan Deniz, Topçu, İstihkâm okulları ve Saint-Cyr Harp Okuluna benzer bir Harp Okulu tesis ve yabancı memleketlerde elçilikler ihdas olunuyordu.

O tarihe kadar Kur anın men ettiği zan ve iddia olunan birçok yenilikler yapılıyor, teceddüd sever müftüler tarafından verilen fetvalar, yenilik hareketlerini destekliyordu. O kadar ki, basılan paraların üzerine padişahın resmi bile konabilmişti.

İkinci Mahmut teceddüd ve inkilâp hareket ve müdahalelerini yalnız devlet işine hasr etmekle kalmıyor, vatandaşın hususî hayat ve hareketleriyle de meşgul oluyordu. Hünkâr, Osmanlıların işsiz güçsüz kahvehanelerde oturmalarını önlemek için bir takım kayıtlar koymuştu. Bu kayıtlara nazaran kahvehanelerde ancak bir kahve ve bir çubuk içilebilecek zaman oturulabiliyordu. Padişahın bir kısmı muhafazakâr halk tarafından hoşnutsuzlukla karşılanan bu cezri emir ve kararları şiddetle takip olunuyordu. ⁽⁴⁾

Fakat Mehmet Ali isyanı, uğradığımız müthiş hezimetler, Üçüncü Selim gibi inkılapçı ve icraatçı bir hükümdar olan ikinci Mahmudun da güzel düşünce ve kararlarının tahakkukuna imkân vermedi.

İkinci Mahmud'un ani olarak ölümünü müteakip padişah olan Abdülmecit tahta çıktığı zaman memleket yine karışık ve elim şartlar içinde idi. Mehmet Ali isyanı devam ediyor, Suriye ve Lübnan'daki ayaklanmalar hükümet için çok tehlikeli bir hal arz ediyordu.

Memleketin içinde bulunduğu karışık ve buhranlı şartlara rağmen Abdülmecit, ikinci Mahmudun çizmiş olduğu teceddüd ve inkilâp yollarından yürümek azminde idi.

Her ne bahasına olursa olsun memlekette esaslı ve şumullü bir inkilâp yapmağı gaye edinen Abdülmecit 3 Kasım

⁴ Le Vte. A. De La Jonquiere, Histoire de L'Empire Ottoman sahife 479-482

1839 günü İstanbuldaki yabancı devlet elçileri, vezirler, memleketin ileri gelenleri, müslim ve gayri müslim halk önünde 101 pare top atılmak suretiyle fevkalâde merasimle ve bütün dünyaca meşhur olan Gülhane Hattı Hümayunu Reşit paşa tarafından okunmuştu.

Memleketimizdeki esasiye hukuku hareketleri bakımından ilk vesika olması itibariyle Gülhane Hattı Hümayunu'nu bilhassa genç meslekdaşlarımızın istifadelerini düşünerek sütunlarımıza aynen alıyoruz.

Gülhanede kıraat olunan Hattı Hümayunun suretidir:

Cümleye malûm olduğu üzere Devleti Aliyyemizin bidayeti zuhurundanberü ahkâmı celilei Kur'aniyye ve kavanini şer'iyyeye kemalile riayet olunduğundan Saltanatı seniyemizin kuvvet ve miknet ve bilcümle tebaasının refah ve mamuriyeti rütbei gayete vasıl olmuşken yüz elli sene vardır ki gavaili müteakibe ve esbabı mütenevviaya mebni ne Şer'i şerife ve ne kavanini münifeye inkiyat ve imtisal olunmamak hasebiyle evvelki kuvvet ve mamuriyet bilâkis zaaf ve fakre mübeddel olmuş ve halbuki kavanini seriye tahtında idare olunmayan memalikin payidar olamayacağı vazıhatten bulunmuş olup cülusu hümayunumuz ruzu firuzundanberü efkârı hayriyet asarı mülûkânemiz dahi mücerret imarı memalik ve enha ve terfihi ahali ve fukara kazıyyei nafiasına münhasır ve memaliki Devleti Aliyyemizin mevkii coğrafisine ve arazii münbitesine ve halkın kabiliyet ve istidatlarına nazaran esbabı lâzimesine teşebbüs olunduğu halde beş on sene zarfında bitevfikat'ı alâ süveri matluba hasıl olacağı zahir olmağla avn ve inayeti Hazreti Bari'y İtimat ve imdadı rühaniyeti Cenabı Peygamberi'ye tevessül ve istinat berle bundan böyle Devleti Aliyye ve memaliki mahsuramızın hüsnü idaresi zımnında bazı kavanini cedide vaz ve tesisi lâzım ve mühim görünerek işbu kavanini muktaziyenin mevadî esasiyesi dahi emniyeti can ve mahfuziyeti ırz ve namus ve mal ve tâyini virgü ve asâkiri muktazıyyenin sureti celp ve müddeti istihdamı kazıyyelerinden ibaret olup şöyleki dünyada candan ve ırz ve namustan az bir

şey olmadığından bir adem anları tehlikede gördükçe hilkati zatiyye ve cibilliyeti fitriyesinde hıyanete meyil olmasa bile muhafazai can ve namusu için elbette bazı suretlere teşebbüs edeceği ve bu dahi devlet ve memlekete muzır ola geldiği müsellemler olduğu misillü bilâkis can ve namlusunda emin olduğu halde dahi sıtkı istikametten ayrılmayacağı ve işi ve gücü hemen devlet ve milletine hüsnü hizmetten ibaret olacağı dahi bedihî ve zahirdir ve emniyeti mal kazıyyesinin fıktanı halinde ise herkes ne devlet ve ne de milletine ısınamayıp ve ne imarı mülke bakamayıp daima endişe ve ızdıraptan hali olamadığı misillü aksi takdirinde yani emval ve emlakından emniyeti kamilesi olduğu halde dahi heman kendü işi ile ve tevsii daireyi taayyüşüyle uğraşup ve kendüsünde günbegün devlet ve millet gayreti ve vatan muhabbeti artup ona göre hüsnü harekete çatışacağı şüpheden azadedir ve tâyini virgü maddesi dahi çünkü bir devlet muhafazai memaliki için elbette asker ve leşkere vesair masarifi muktaziyeye muhtaç olarak bu ise akçe ile idare olunacağına ve akçe dahi tabanın virgüsü ile hasıl olacağına binaen bunun dahi bir hüsnü suretine bakılmak ehem olup eğerçi mukaddemelerde varidat zannolunmuş olan yedi vahit belıyyesinden lehül-hamd memaliki mahrucamız ahalisi bundan evvelce kurtulmuşise de alâti tahribiyyeden olup hiç bir vakitte semerei nafiası görülemeyen. iltizamat usulü muzırresi elyevm cari olarak bu ise bir memleketin mesalihi siyasiyye ve umuru mâliyesi bir ademin yedi ihtiyarına ve belki pençei cebr ve kahrına teslim demek olarak oldahi eğer zata bir eyüce adem değilse hemen kendü çıkarına bakup cemi harekât ve sekenatı gadr ve zulümden ibaret olmasıyla badezin ahalii memalikten her ferdin emlak ve kudretine göre bir virgüyü münasip tâyin olunarak kimseden ziyade şey alınamaması ve Devleti Aliyyemizin berren ve bahren masarifi askeriyye vesairesi dahi kavanini icabiye ile tahdit ve tebyin olunup ana göre icra olunması lâzımdandır ve asker maddesi dahi berminvalidi muharrer mevaddı mühimmeden olarak eğerçi muhafazai vatan için asker vermek ahalinin farizai zimmeti ise de şimdiye kadar

cari olduğu veçhile bir memleketin adedi nüfusu mevcudesine bakılmayarak kiminden rütbei tahammülünden ziyade ve kiminden noksan asker istenilmek hem nizamsızlığı ve hem ziraat ve ticaret mevaddı nafiasının ihlâlını mucip olduğu misillü askerliğe gelenlerin ilânihayetilömr istihdamları dahi futuru ve katı tenasülü müstelzim olmakda olmasıyle her memlekettten lüzumu takdirinde talep olunacak neferatı askeriye için bazı usulü hasene ve dört veyahut beş sene müddeti istihdam zımnında dahi bir tariki münavebe vaz ve tesis olunması icabı haldendir velhasıl bu kavanini nizamiye hasıl olmadıkça tahsili kuvvet ve mamuriyet ve asayiş ve istirahat mümkün olmayup cümlesinin esası dahi mevaddı meşruhadan ibaret olduğundan fimabat esbabı cünhanın dâvaları kavanini seriye iktizasınca alenen berveçhi tetkik görülüp hükmolunmadıkça hiç kimse hakkında hafı ve celi idam ve tescim muamelesi icrası caiz olmamak ve hiç kimse tarafından diğerinin ırz ve namusuna tasallut vuku bulmamak ve herkes emval ve emlakine kemali serbestiyetle mâlik ve mutasarrıf olarak ekâbir tarafından müdahale olunmamak ve faraza birinin töhmet ve kabahati vukuunda anın vereseşi ol töhmet ve kabahatten beriizimme olacaklarından anın malını müsadere ile vereseşi hukuku irsiyelerinden mahrum kılınmamak ve teb'ayı saltanatı seniyyemizden olan ehli İslâm ve mileli saire bu müsaadati şahanemize bilâistisna mazhar olmak üzere can ve ırz ve namus ve mal maddelerinden hükmü şer i iktizasınca kâffeı memaliki mahrusamız ahalisine tarafı şahanemizden emniyeti kâmile verilmiş ve diğer hususlara dahi ittifakı ara ile karar verilmesi lâzım gelmiş olmağla Meclisi Ahkâmı Adliye âzası daha lüzumu mertebe teksir olunarak ve vükelâ ve ricali Devleti Aliyyenin dahi bazı tâyin olunacak eyyamda orada içtima ederek ve cümlesi efkâ ve mütalâatını hiç çekinmeyüp serbestçe söyliyerek işbu emniyeti can ve mal tâyini virgü hususlarına dair kavanini muktaziye bir taraftan kararlaştırılıp ve tanzimatı askeriye maddesi dahi Babı Seraskeri darı şurasında söyleşilip her bir kanun karargir oldukça ilâmaaşallahütaâlâ düsturulâmel tutulmak

üzere balâsı hattı hümayunumuz ile tasdik ve tevşih olunmak için tarafı hümayunumuza arzolunsun ve işbu kavanin seriye mücerret Din ve Devlet ve mülk ve milleti ihya için vazolunacak olduğundan canibi hümayunumuzdan hilâfına hareket vukubulmayacağını aht ve misak olunup Hırkaîşerife odasında cemi ulema ve vükelâ hazır oldukları halde kasembillâh dahi olunarak ulema ve vükelâ dahi tahlif olunacağından ana göre ulema ve vüzeradan velhasıl her kim olursa olsun kavanini şeriye muhalif hareket edenlerin kabahati sabitelerine göre tedibatı lâyıkalارının hiç rütbeye ve hatır ve gönüle bakılmayarak icrası zımnında mahsusen ceza kanunnamesi dahi tanzim ettirilsin ve cümle memurinin elhalet hazihi miktarı vafî maaşları olarak şayet henüz olmayanları var ise anlar dahi tanzim olunacağından şer'an menfur olup harbiyeti mülkün sebebi azami olan rüşvet maddei karinesinin fımabat ademi vukuu maddesinin dahi bir kanunu kavi ile tekidine bakılsun ve keyfiyatı meşruha usulü atıkayı bütün bütün tağyir ve tecdit demek olacağından işbu iradei şahanemiz Dersaadet ve bilcümle memaliki mahrusamız ahalisine ilân ve işaa olunacağı misillü Düvelü mütehabbe dahi bu usulün inşaallahüteâlâ ilelebet bakasına şahit olmak üzere Dersaadetimizde mukim bilcümle süferaya dahi resmen bildirilsün hemen Rabbimiz Taalâhazretleri cümlemizi muvaffak buyursun ve bu kavanini müessesenin hilâfına hareket edenler Allahüteâlâ Hazretlerinin lânetine mazhar olsunlar ve ilelebet ferah bulmasınlar, âmin.

Fi 26 Şaban Sene 1255 yevm Pazar

Görülüyor ki Gülhane Hattı Hümayunu'nun baş tarafında Osmanlı Devletinin eski mevzuatı medhu sena edilmektedir.

Teessüsü tarihinden itibaren Osmanlı devletinin dünyaya hâkim olur şekilde bir gelişme ve muasır devletlere nazaran belli bir üstünlük göstermesindeki sırrı Kur'an ve serî kanunlar hükümlerine atf etmekte bir hata ve fazla mübalâğa olmadığı mütalâasında yaz.

Hilâfetin Osmanlı hanedanına intikal etmesi ile esası

bilhassa dine dayanan theocratique bir devlet şeklini alan Osmanlı İmparatorluğu'nun istilâ devirlerinde menbaı dinden mülhem bir fazilet ve yurtseverlik olduğunu tarih metinleri bize göstermektedir.

Osmanlı tarihinde yalnız fütuhât ve cihangirlik bakımlarından değil, aynı zamanda hak ve adalet, teşkilât ve icraat bakımlarından da mühim ve parlak bir sure olan Kanunî devrini kısaca tetkik ve mütalea edecek olursak görürüz ki yapılan bütün yenilikler, kurulan bütün tesisler, yeniliğe doğru atılan bütün adımlar memlekette Kur'an hükümlerini, serî kanunları hâkim kılmakla mümkün olabilmıştır.

Fatih Mehmet saltanatı zamanından beri müftülerin devlet siyaset ve icraatında mühim ve müsbet roller oynadıklarını görürüz. Bu, bilhassa Kanunî devrinde daha faydalı ve daha verimli bir hal almıştır.

D'Ohsson'a atfen Jonquiere'in vermiş olduğu malûmata göre, şeyhülislâm, sadrazam gibi devlet icraatı ile yakından ilgilidir. Kanunların tasvip ve tatbikinde şeyhülislâmın mütalea ve muvafakati her şeyden üstün ve lüzumludur. Kanunların hükümet şeklinin, askerî ve mülkî teşkilâtın dinî mevzuata uygun olup olmadığını tâyin edecek yegâne adam Şeyhülislâmdır. Şeyhülislâm, sadrazam gibi hükümdarın mümessilidir.

Hükümet, memleket idaresine, harbe, sulha, siyasi bir karara, askerî kanunlara ve nihayet bir vezir veya devlet memurunun cezalandırılmasına taalluk eden hallerde, müftüye müracaat edüp fetva almak mecburiyetinde idi. Birçok hallerde, hükümetin fetva almadan evvel, hadiseyi ulema sınıfı arasında münakaşa mevzuu da yaptığı vakıydı. ⁽⁵⁾

Fatih Mehmed'in teşkilât ve icraatındaki yapıcılıkta, İstanbul'un fethini müteakip müslüman olmayan anasıra bahşolunan dinî imtiyazların esasını teşkil eden tolerenceda, müslümanlığın, şeyhülislâmın, müftü ve ulemanın himmetleri inkâr edilemez. Bu itibarla Gülhane Hattı Hümayunu'nda, Osmanlı imparatorluğunun dünyaya hâkim olu-

⁵ Jonquiere. Histoire de L'Empire Ottoman, Sahife 262-266

sundaki ve muasır devletlere nazaran Osmanlı İmparatorluğunun teşkilât, tesis vesaire bakımlarından bir üstünlük sağlamasındaki sırrın dine ve dinî müesseselere atf edilmek istenilmesinin, sadece geçmiş zamanlara ve ecdada karşı esirgenmemesi gereken bir hürmet ve merasim hissinden ziyade hakikatlere de uygun olduğu neticesine varabilirler.

D'Ohsson'un, hükümetin, memleket idaresine, harbe, sulha, siyâsî bir karara, askerî kanunlara ve nihayet bir vezir veya devlet adamının cezalandırılmışı ile alâkalı herhangi bir hâdise hakkında fetva almadan evvel bunun münakaşa edilmek üzere ulemaya arz edilmekte olduğunu belirtmesi bizim tetkikimiz için bilhassa dikkate değer.

Bugün artık münakaşa kabul etmez bir hakikattir ki demokrasinin esası meşverettir. Meşveretten mahrum bir idare, mutlak bir hükümdür. Modern demokrasilerde, vatandaşın âmme hizmetlerine iştirak ettiği yer olarak vasıflandırılan bu günkü Millet Meclisleri, âmme işleri ile alâkalı mevzuların konuşulduğu yerlerdir.

Kanunî devrine muasır olan (1520-1566) Avrupa memleketleri, Avrupa devletleri sevk ve idareleri ve buralarda tatbik edilmiş olan mevzuat tetkik edilecek olunursa, âmme veya âmme menfaati ile ilgili herhangi bir mevzu hakkında doğrudan doğruya fetva alınmadan evvel bu hadisenin ulemanın münakaşa ve tetkikine arz olunması keyfiyetindeki tesamuhun mâna ve ehemmiyeti kendiliğinden belli olur. Fakat hemen şunu ilâve etmeliyiz ki Fatih ve bilhassa Kanunî devirlerinde kendisini bariz bir şekilde gösteren meşveretçilik tamamen Osmanlı değildir.

İslam tarihini tetkik edecek olursak görürüz ki, Hazreti Peygamber zamanında meşverete büyük bir yer ve ehemmiyet verilmekte idi. Eshabı Güzin hiç şüphesiz Hazreti Peygamberin bir meşveret heyeti idi. İcmaı Ümmet kelimenin tam mânasıyla bir meşveret meclisi idi; Harunurreşit ve onu takip eden halifeler devrinde meşverete yer verildiğini görüyoruz.. İslâm hukuku tamamen meşveret esasına müstenit idi. Dört imamın içtihadları üzerinde çalışan ve bu içtihatları işleyen müçtehit filmezhep, müçtehit filmesele, es-

habı tahriç ve saire namı alan İslâm fukahası, kitabunnikâha intikal eden içtihatlarını heyet halinde dermeyan ederlerdi.

Hattı Hümayun'da 150 seneden beri Osmanlı İmparatorluğunun başına gelen felâketlerin yegâne sebep ve amili din hükümlerine ve kanun icaplarına riayet edilmemesinden ileri geldiği ve şer'î kanunlar ile idare olunmayan memleketlerin payidar olamayacağı belirtilerek memleketin iyi idare edilebilmesi için can, ırz, namus ve mülk muhafaza ve emniyeti ile vergi ve askerlik için yeni kanunlar İhdası lüzumuna işaret olunmaktadır.

Meşveret, müsbet ve faideli neticelerini Fatih ve Kanunî devirlerinde en parlak ve en verimli bir şekilde göstermiş olduğuna göre, Gülhane Hattı Hümayunu'ndan evvelki 150 yıl içinde yekdiğerini takib eden hezimet ve çöküntülerimizin, din hükümlerine ve kanun icaplarına riayet edilmemesinden ileri geldiği hakkındaki Hattı Hümayun teşhisini yerinde bulmaktayız:

Hattı Hümayun, bir memlekette can, ırz, namus ve mal masuniyetinin her şeyden aziz olduğunu, bunların masuniyetinden emin olan vatandaşların ancak iş ve güçleri ile devlet ve millete faydalı olacaklarını ifade etmektedir.

Bir devletin mevcudiyetini muhafaza için orduya ve sair masraflara muhtaç olduğu ve bu masrafların da tab'adan alınan vergi ile temin olunacağını kaydeden Hattı Hümayun, bundan böyle memleket ahalisinden her ferdin mülk ve kudretine göre vergi ödeyeceğini ve bu miktardan başka hiç bir kimseden fazla bir şey alınmaması icab ettiğini ve her türlü devlet masraflarının kanunlarla tâyin edilerek yapılacağını belirtmektedir.

Askerlik müessesesine temas eden Hattı Hümayun, herhangi bir kimsenin uzun müddet askerlikte kalmasının hem ziraat, hem ticaret bakımlarından mahzurlu ve nüfus çoğalmasını engelleyerek füturu mucip olduğu gibi uzun müddet askerlikte kalan vatandaşlar üzerinde ümitsizlik doğurduğu mütalâa olunarak askerlik için dört veya beş sene müddet konulmaktadır.

Hattı Hümayun, gerek müslüman ve gerek hristiyan ahali için istisnasız olarak tatbik olunacağı belirtilen şu esasları tesbit etmektedir.

1 — Beş sene ve beş seneye kadar hapis ve muvakkat sürgün ve ağır cezayı müstelzim cürüm dâvaları şer'i kaideler gereğince ve açık olarak muhakeme edileceklerdir.

2 Herhangi bir hüküm istihsal edilmeksizin hiç bir kimse idam edilmeyecek ve zehirlenmiyecektir.

3 — Hiç bir kimse, diğerinin ırz ve namusuna taarruz etmeyecektir.

4 — Herkes mal ve mülkünü istediği şekilde tasarruf edecek, bu hususta işlerine hiç bir taraftan hiç bir surette müdahale olunmayacaktır.

5 — Şu veya bu suçtan mahkûmiyet halinde herhangi bir kimsenin varisleri mes'ul olamayacağından bu gibilerin malları müsadere edilmeyecek ve varisleri varislik haklarından mahrum olmayacaklardır.

Hattı Hümayunda ilân olunan maddelerden bilhassa reayanın Müslüman Türkler gibi aynı haklara nail olduklarının ilânı, memleket dahilindeki vatandaşlar arasında herhangi bir din ve mezhep farkı gözetilmediğini belirtmesi bakımından üzerinde ehemmiyetle durulacak, bir noktadır.

Gülhane Hattı Hümayunu bazı mühim vaitleri ihtiva eden bir Charte Constitutionelle olmakla beraber memlekette ümrana ve ıslahata doğru bazı mühim adımlar atılmakta idi. Bu teceddüt ve inkilâp hareketleri başında bilhassa Büyük Reşit Paşayı görüyoruz.

Reşit Paşanın himmeti ile bazı Avrupa usul ve müesseselerinin daha evvelce kabul ve tatbikine muvaffakiyet hasıl olmuştu. Faraza milletlerarası teamül ve kaidelere uyularak Boğazlara fenerler konulmuş, hastahaneler, karantinahaneler açılmıştı. Yine memleketimizde ilk defa olarak Avrupadakilere mütenazır olmak üzere bir hey'eti vükelâ tesis edilmişti.

Büyük ve ıslahatçı Reşit Paşa maliye işlerimizi düzenlemeği de ihmal etmemişti. Avrupa devletleri ile ticaret mukaveleleri akdolanmış, yeni gümrük resimleri ihdas ve ver-

gilerin iltizamı usulü bertaraf edilerek haraların cemaatlere tevzi ve tahsildarlar marifetiyle sağlanması usulü tesis edilmişti.

Reřit Paşanın bu İslâhat ve inkilâp hareketleri Rıza Pařa tarafından temsil edilmekte olan muhafazakâr ve ihtiyar Osmanlıların şiddetli muhalefetleri ile karşılanıyordu. Muhafazakâr ve ihtiyar Osmanlılar, her ne bahasına olursa olsun Reřit Paşayı, Abdülmecidin gözünden dūřurmeėi gaye edinmişler ve hattâ Reřit Paşanın saltanatı kaldırarak memlekette cumhuriyet ilân etmek niyet ve tasavvurunda olduğunu Sultana duyurmuşlardı. Her iki vezir de kendi siyaset ve programlarını tatbik edebilmek için ecnebi memleketlere istinat ve onların müzaheret ve muavenetleri ile gayelerine ulaşmak yollarını ihtiyar etmeğe mecbur oldular. Bu suretle Reřit Pařa İngiltere, Rıza Pařa da Rusya siyasetine ram oldular. Bu iki ezeli rakip bunu bir vesile ittihaz ederek memleketimizdeki dahili İslâhat ve icraata müdahale imkânlarını elde etmiş oldular.

Muhafazakârların sıkı muhalefeti ve Rusyanın harici tazyikleri istenilen ve beklenen İslâhat ve tensikatin tahakkukuna mâni oldu. Mamafih, bütün müşküllere rağmen orduyu tensik ve islâh imkânları elde edildi. Ordu hizmet müddeti azamî beş sene devam eden piyade ve yedi sene süren redif sınıflarına ayrılarak Avrupa tarzında kolordulara taksim edildi.

Reşit Paşa diğer taraftan taşra teşkilâtımızı tensik ve İslah etmeği de ihmal etmemişti. Geniş bir tevsii mezuniyete sahip olan valilerin salâhiyetleri tahdid olunarak her vilâyete mülkî umur için bir vali, askerî işler için bir kumandan, malî muamelât için de bir defterdar tâyin olundu. Vilâyetlerin bu üç yüksek memuru Avrupa'da olduğu gibi merkezdeki nezaretlere bağlandılar.

Mahalli halk ileri gelenlerinden teşkil olunan vilâyet meclisleri vasıtası ile valilerin icraatı kontrol edilmek istendi. Ecnebileri muhakeme için muhtelif mahkemeler ve gayri müslimlerin ahvali şahsiyelerine müteallik ihtilâfların halli için cemaat divanları teşkil olundu.

İlk defa olmak üzere bir Darülfünun ve maarif teşkilâtı kurulması, her sınıf devlet memurları vazifelerini tâyin eder maiyetle talimatnameler tanzimi ile Avrupa sermayesi ile kurulmuş olmasına rağmen devlete yardım etmek üzere Osmanlı Bankası tesisi, esir pazarlarının kaldırılması, mücrimlere işkence ve eziyet yapılmaması ve birçok mühim tesisler arasında bir de hazinei evrak (archive) vücade getirilmesi Reşit Paşa devrinin başarılı icraatındandır.

Bu devrin güzel ve mazbut müesseseleri arasında askerlik kurasının ilânı Arnavudlukta kanlı isyan hareketlerini mucip oldu.

Rusyanın müdahalesi ile neticelenen Eflâk ve Buğdan kaynaşmaları Baltalimanı müdahalesi ile (1849) sona erdi.

Bütün bu haricî gailelere ve dahildeki muhalefetin ayak diremesine rağmen yenilik hareketleri bir gelişme takip ederken, Kırım harbini intaç eden Kudüs hâdiseleri Gülhane Hattı Hümayununun vadettiği İslâhatın tamamiyle sağlanmasına mâni oldu.

Kırım harbini müteakip ve Paris muahedesinin imzasından kısa bir müddet evvel neşr ve ilân olunan tanzimat fermam, Gülhane Hattı Hümayunu'nu teyit, tavzih ve tevsî eden bir vesikadır.

18 Şubat 1856 tarihinde, tanzimat fermanı, Babıâlide bütün vükelâ, yüksek rütbeli devlet memurları, şeyhülislâm, patrikler, hahambaşı kaymakamı, muhtelif cemaat erkân ve muteberanı huzurunda sadaret mektupçusu tarafından okunmuştur.

Başlıca yirmi fıkradan ibaret olan bu ferman şu suretle hülâsa olunabilir;

«Umumun can, mal ve ırz masuniyeti, bütün vatandaşların kanun karşısında müsavâtı, şahsî ve müşterek tasarruf hukuklarına riayet, bütün tebanın aynı haklarla âmm ve askerlik hizmetlerine kabulü, bazı idari tahditlere tâbi tutulmak üzere mezhep ve maarif hürriyeti, vergi müsavâtı; iltizam usulünün kaldırılarak verginin doğrudan doğruya tahsil edilmesi, mahkemelerde müsavi şartlarda şehadet, teb'anın mahkemece muhakemesi sonunda idamı ve affı

hususlarının padişaha tahsisi, muhakemenin alenen yapılması ve mahkeme ilâmlarının neşredilmesi, mücrimlere ait emlâkin müsadere olunması usulünün ve işkence ile cismani mücazat hakkındaki şiddetli hükümlerin kaldırılması, hapishane usul ve nizamâtının tadili ve buralarda insani usullerin ikamesi, muhtelif ticaret ve ceza dâvalarının görülmesi için muhtelit mahkemeler tesisi ve bu mahkemelerde tatbik olunacak hukuk ve ceza kanunları ile muhakeme usullerinin tanzimi, müslüman olmayan cemaatin yalnız mezhebi muafiyet ve imtiyazlarının muhafazası, diğerlerinin tetkik ve tadili, patrikhane ve müslüman olmayan cemaatların, bazı hukuk dâvalarına müteallik salâhiyetlerinin teyidi. Vilâyet ve nahiye idare meclisleri ile meclisi ahkâmî adliyyede müslüman olmayan cemaatlerden üye bulundurulması, bütün resmî evrakta Hristiyanlar için hakareti tazammun eden tabir ve iltizamın kaldırılması, rüşvete mâni olunması ve rüşvet, irtikâp ve ihtilâsı önlemek için kanun hükümlerinin şiddetle tatbiki. ⁽⁶⁾

Gerek 1839 Gülhane Hattı Hümayunu ve gerek bunu tavzih, teyit ve tevsî eden 1856 Tanzimat Fermanı, hiç şüphe yok ki, mahiyetleri itibariyle birer meşrutiyet beratıdır.

H er iki beratı tetkik ve mütalâa edecek olursak görürüz ki, bunların tanziminde 1789 tarihli Hukuku Beşer Beyannamesi bilhassa müessir olmuştur.

Her iki hat, mezhep ve din farkı gözetmeksizin vatandaşların can, mal ve ırz masuniyetini ve malları üzerindeki hukukî tasarruflarını teyid etmektedir.

1789 tarihli Hukuku Beşer Beyannamesi'nin 2 nci maddesine göre cemiyetlerin teşekkülündeki maksad, insanın tabîî ve değişmez haklarını muhafaza etmektir. Bu haklar, hürriyet, mal edinme, zulüm ve itisafa karşı mukavemettir.

Hattı hümayunlar, bütün vatandaşlar için âmme hizmeti hakkı tanımaktadır.

⁶ Ed. Engelhardt Türkiye ve tanzimat Ali Paşa merhum tercümesi Sayfa 123-124

Hukuku Beşer Beyannamesi'nin 6 ncı maddesinde vatandaşların fazilet ve ehliyetlerinden başka hiç bir şey gözetilmeksizin liyakat derecelerine göre âmme hizmetlerine kabul olunacağı yazılıdır.

Hattı hümayun'larda, vatandaşların ancak kanun hükümlerine göre mahkemeye davet olunarak cezalandırılacakları tebarüz ettirilerek mücrimlere aid emlâkin müsadere edilmemesi esası vazolunmuştur. Hukuku Beşer Beyannamesi'nin / nci maddesinde kanunla tâyin olunan ahval ve usulün haricinde hiç kimsenin itham ve tevkif veya hapis edilemeyeceği, bu hususta keyfi emirleri verenlerle tatbik edenlerin cezalandırılacakları zikredilmiştir.

Hukuku Beşer Beyannamesi'nin 13 üncü maddesinde vatandaşların mâlî kuvvetlerine göre müsavatan vergiye tabi tutulacakları belirtilmiştir. Hattı hümayun'larda vatandaşlardan malî durumlarına göre müsavî bir şekilde vergi alınacağı ilân olunmuştur.

Görülüyor ki her iki Hattı Hümayunda 1789 tarihli hukuku beşer beyannamesi arasında çok yakın bir benzerlik vardır.

Hülâsaten, gerek 1839, gerek 1863 tarihli fermanlar esasiye hukukumuzun esas temelini teşkil eden birer beşer hukuku beratıdır, diyebiliriz.

Üçüncü Selim, yenilik ve terakkisever düşünce ve niyetlerinin kurbanı oldu. Avrupa'nın fikir hareketlerini, medenî kurullarını takdir eden İkinci Mahmud askerî, idari hususlarda birçok yenilikler yaptı. Fakat dış hâdise ve müdahaleler, bilhassa Mehmed Ali isyanı bu teşkilatçı padişahın güzel düşüncelerinin tahakkukuna mâni oldu.

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi Gülhane Hattı Hümayunu ve bunu teyid, tavzih ve tevsik eden Tanzimat Hattı, cins ve mezhep farkı gözetilmeksizin teb'aya müsavat bahşeden birer meşrutiyet fermanıdır.

Diğer taraftan her iki ferman mühim bir kısım devlet umurunu codifier ve demokrasiye müteveccih bazı esasları ihtiva etmesi bakımından bilhassa dikkate değer. Esasiye hukukumuz için çok kıymetli olan bu eserlerle bunların ihtiva

ettikleri hükümlerin tatbikinde Reşit, Ali ve Fuat Paşaların himmetleri asla inkâr olunamaz.

Demokrasiye müteveccih bu temayül çok sürmedi. Abdülâziz, milletteki hürriyete ve halk hâkimiyetine doğru olan bu temayülü önlemek için şiddetli tedbirler aldı. Öyle ki milletin hürriyetle idaresi şöyle dursun, hürriyet kelimesini telâffuz etmek bile bir küfür telâkki edildi. ⁽⁷⁾.

Diğer taraftan Avusturya ve Bulgaristan'la Rusya'nın içişlerimize müdahalesi yüzünden husule gelen Yunan, Sırp Karadağ, Bosna ve Herseğin harb ve isyanları memleketimizdeki hürriyet ve demokrasi hareketlerini velev ki muvakkat olsun akamete uğratan âmillerden olmuştur.

İkinci Hamid'in tahta getirilişinde «Genç Türkiye» lideri Mithat Paşa ile arkadaşlarının himmet ve gayretleri inkâr olunamaz. Murad'ın hal ini, ikinci Hamid in saltanata geçirilmesi bir takım tavizler karşılığı temin olunmuştu, ikinci Hamid, Padişah olur olmaz Mabeyn başkâtipliğine Namık Kemali ve başmabeyinciliğe Ziya Paşayı getirmeğe ve memlekette Kanunu Esası ilân etmeğe söz vermişti. Fakat Padişah, bu vaitlerini yerine getirmek şöyle dursun, mabeyin başkâtipliğine, damad Mahmud Paşanın tavsiyesile Şapur Sait ve sonraları bir kaç defa sadaret makamına gelen Said Paşayı, mabeyin müşavirliğine de İngiliz Sait Paşayı getirmek suretiyle hürriyet ve inkılâba karşı olan gayz ve kinini belli etti ⁽⁸⁾.

İkinci Hamid hürriyetperver Osmanlılara karşı sarayı ve kendisini takviye etmekle beraber bir şeytanet eseri olarak cülusu hattı hümayunun yazılmasını Mithat Paşaya bira mağı da ihmal etmemiştir.

Mithat Paşa tarafından hazırlanan cülusu hattı hümayunu, ihtiva ettiği mana ve ruh itibariyle demokrasi ve hürriyet esaslarına dayanmaktadır.

Hattühümayunda ilk defa, anayasa ile idare olunan

⁷ Ahmet Mithat, Üssü İnkılâp, kısım 2. Sayfa 159.

⁸ Ahmet Saip, Abaülhamidin Evaili Saltanatı. Sayfa 15.

memleketlerde olduğu gibi, sadrazam yerine başvekil kelimesini görüyoruz.

Hattihümayun memleket için meşveret usulünü koyuyor ki bu usulün, bugünkü anlamı meclis olduğuna asla şüphe yoktur. Hat, gerek saray, gerek devlet masraflarında, tasarrufu esas tutarak saltanat hanedanı tahsisatında tenzilât yapmaktadır. Vergi tarh ve tahsilinde adalet ve hak prensiplerinin gözönünde bulundurulması lüzumunu belirten hat bütün tebaanın, hükümetin velayeti altında olduğunu işaret ederek memurluğa seçimde, mensubiyet ve iltimasa asla riayet olunmayıp ehliyet ve liyakatin esas olduğunu belirtmektedir.

Hattın mühim bir özelliği de sarayda bulunan bütün cariyeler ve harem ağalarının azad olunacağı ve bütün böyle dışarıdan esir getirilmeyeceğini kesin bir şekilde açıklamış olmasındandır.

Mithat Paşa tarafından hazırlanan bu hattihümayun. Abdülhamitçe tasvip olunmadı. Padişah, bu hattı okur okumaz yakınlarını toplayarak, bunun ilân edilmesine imkân olmadığı kararını verdi ve Cevdet Paşaya başka bir hattihümayun hazırlaması için gayet gizli bir emir verdi. ⁽⁹⁾.

Cevdet Paşa tarafından hazırlanan yeni hattihümayun 12 eylül 1876 da mutad merasimle okundu. Bu hattihümayun Mithat Paşa tarafından hazırlanan, hatta nazaran hem muhafazakâr, hem de statique idi.

Kabul ve ilân olunan hattihümayunda despot ve antidemokratik idarenin rüknü olan sadrazamı görüyoruz. Mithat Paşanın hattihümayunda kat'i bir şekilde belirtilen «meşveret» usulüne burada tesadüf etmiyoruz.

Mithat Paşanın hattı hümayununda belirttiği saray ıslahatı, cariyeler ve kölelerin azad edilmesi ve saraya muayyen maaş tahsisi gibi demokrasi ve hürriyet icaplarını cülûs hattı- hümayununda göremiyoruz.

Ahmed Mithat Efendi Üssü İnkılâp adlı eserinin ikinci kısmında Mithat Paşa tarafından hazırlanan hattı hümayunla

⁹ Ahmet Saip, Abdülhamidin Evaili Saltanatı, sayfa 25

ilân olunan hattı hümayun arasında bir muka3rese yaparak, ikinci hattı hümayundan meşveret kelimesinin çıkarılması keyfiyetini, meşveret ve meşrutiyet kelimelerini efkârı umumiyenin anlayamayacağından tatmin edilemeyeceğine atfetmektedir. Müellife nazaran Kanunu Esası ilân olunmadan başvekâlet makamının kurulması vaktinden evvel yapılmış bir iş olacağı gibi esasen kanaatkâr ve tasarrufa riayetkâr olan padişaha ait maaş miktarının tâyinine lüzum yoktur. Yine Ahmed Mithat Efendi, cari}'e ve harem ağalarının azâd edilmesine müteallik maddeye, bunların geçirmiş oldukları hayat ve bilhassa kadınların nikâh kaidesine tâbi tutulmaları itibariyle ihtiyaç görülmediğini söylemektedir. ⁽¹⁰⁾

Biz, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, ikinci Hamidin tamamen muhafazakâr ve satique bir haleti ruhiye ve şahsî endişelerle Mithat Paşanın hattı hümayununu kabul etmediği kanaatindeyiz.

Diğer bir razımızda esasiye hukukumuz da 93 Kanunu Esasisi adı ile anılan ilk anayasamızı inceliyeceğiz.

¹⁰ Üssü inkilâp Ahmet Mithat Kısım 2. Sayfa 173-176.

TEKAÜTTE FİİLİ VE İTİBARI HİZMETLER

Yazan:
Ragıp ÖGEL
Sayıştay üyesi

Maaşlı sivil memurların devlet hizmetinde bulundukları müddetlerin hepsi, Tekauit Kanunu noktasından tekaüt hakkı veren hizmetlerden sayılmamakta olduğu malumdur. Yani tekaüt maaşının tâyininde devlet hizmetinde geçen, müddetlerin hepsi nazara alınmadığı gibi, bir takım vaziyetlerde bazı müddetler için başka başka hükümler konmuştur. Şimdi tekaüt maaşı miktarının tâyinine müessir olan hizmetleri tetkik etmek istiyoruz. Daha doğrusu hangi hizmetlerin tekaüt hakkı verdiğini, bu hakkı veren hizmetlerin, temin ettiğı hakların nelerden ibaret olduğunu araştıracağız.

Mülkiye memurlarının bir kısım hizmetleri için tekaüt hakkı tanınmamış olduğundan, memurların hizmetlerini tekaüt hakkı veren ve vermeyen hizmetler diye ikiye ayırmak lüzumu karşısında kalırız. Filhakika 1683 sayılı Askerî ve Mülkî Tekauit Kanunu muhtelif maddelerinde bulunan hükümlerle böyle bir tasnifi zarurî kılmaktadır.

1 — TEKAÜT HAKKI VERMEYEN HİZMETLER:

Kanunun birinci maddesinde umumî müvazeneden maaş alan mülkiye memurları ile subaylara, erbaş ve erlere bu kanun mucibince tekaüt maaşı bağlanacağı gösterilmiş olduğundan yaptıkları hizmet mukabilinde maaş namıyla değil de başka namlarla para verilen memurların bu hizmetleri tekaüt hakkı veren hizmetlerden sayılmaz demek olur.

Aidatlı hizmetler ve rüüs maaşı alanlar:

Tekaüt hakkı bahşetmiyen hizmetler arasında maaşlı olanları da vardır. Hapishane gardiyanları, Ziraat Bankası

tahsildarlıkları ve bir kısmı müstesna olmak üzere Emlâki Milliye memurlukları gibi... Bu memuriyetler, maaşla ifa edilmiş gibi görünmekte ise de, bunların maaş namı altında aldıkları mebalîğ ücret mahiyetinde olduğundan tekaütlükte bittabi fiilî hizmet olarak kabul edilmemektedir.

Aidatlı hizmetlerin tekaüde mahsubuna cevaz veren 8 Mart 1332 tarihli kanun 1683 sayılı kanunun 71 inci maddesiyle ilga edilmiş ve 71 inci maddesinde bu kamunun meriyetinden sonra yapılacak tahsislerde mütekaddim zamana taallûk etse de yirmi beş seneyi ikmal için müessir olacak fiilî hizmetler ve tekaüt maaşının hesabında itibara alınacak müddetler bu kanunda yazılı olanlardan ibarettir, denilmekte olup birinci madde hükmünde ancak maaşla ifa edilmiş olan müddetlerin tekaütlükte fiilî hizmet olarak kabulünü âmir bulunmuş olduğundan aidatla geçen hizmetlerde birinci maddeye nazaran maaşla geçmemiş hizmetlerin fiilî .hizmet addine bittabi imkân yoktur.

Nitekim Büyük Millet Meclisince ittihaz buyurulan 669 sayılı kararın 10 uncu fıkrasında hizmet mukabilinde aidat almış olanların bu suretle geçen hizmetleri tekaüt hakkı veren hizmetlerden sayılmayacağına işaret edilmiş olduğu gibi rüüs maaşı da hizmet mukabili verilmiş bir maaş olmadığından yalnız rüüs maaşı alınarak geçirilen müddetlerin de tekaüt müddetinin hesabında sayılmaması gerekeceği Büyük Millet Meclisi'nin 695 sayılı kararının 3 üncü fıkrasında beyan olunmuştur.

19 yaşını ikmale kadar geçen müddetler:

Tekaüt Kanununun 2 nci maddesini değiştiren 3066 sayılı kanunun 8 numaralı bendinde mülkiye memurlarının tekaüt haklarının maaşa geçtikleri tarihten itibaren başlayacağı gösterildikten" sonra, son fıkrasında 20 yaşına vüsulden evvel geçen hizmetler tekaüt müddetine mahsup edilmez denilmiş olduğundan bu hizmet müddetleri için tekaüt hakkı tanınmamış bulunmaktadır.

Reşid olan bir şahsın maaşlı memuriyete intisabına memurlar kanunu müsait olduğu halde tekaüt hakkının 19 ya-

si ikmalden sonra başlamasını kabul etmek ıslaha muhtaç noktalardan biri olsa gerektir.

Yedek subaylıkta bulunanlar:

Gördükleri tahsil itibarile kısa hizmet erbabından olanların memuriyete intisaptan evvel bu hizmetlerini ifa ile yedek subaylıktan sonra memuriyete girmeleri halinde bunlar için 19 yaş kaydı yoktur. Nitekim 3066 sayılı kanunun 3 numaran bendinde bunların askerlik hizmetine ilk girdikleri tarihten itibaren tekaüt hakkına mâlik oldukları gösterilmiş olduğundan bunlar için 19 yaşını ikmal zarureti yoktur.

Meşrutiyet devrinde ihdas olunan ikinci sınıf ihtiyat subaylığı ile hizmet edenlerden memuriyete intisap edenler için de vaziyet aynidir. Yani bunların da tekaüt hakkı 19 yaşını ikmal kaydına bağlı olmadan askerlik hizmetine girdikleri tarihten, talimgaha dühullerinden itibaren başlar.

Ücretli hizmetler:

Bilindiği veçhile devlet dairelerinde istihdam olunan memurlardan bir kısmı maaşlı veya aylıklı, bir kısmı da ücretli memurlardır. Bu ücretli memurlukta geçen hizmetler için, tekaüt hakkı tanınmamıştı. Lâkin 4644 sayılı kanun ile bu hak sonradan tanınmıştır. Binaenaleyh bu kanunun meriyete girdiği 30/11/944 tarihinde bu kanunun 2 nci muvakkat maddesinin A-E bentlerinde gösterilen hizmetlerden bilinde bulunmakta olanlara meriyet tarihinden itibaren geriye doğru azamî 10 senelik ücretli hizmetleri için tekaüt hakkı kabul edilmiştir. Bu hakkın tahakkuku için meriyet tarihinden itibaren altı ay içinde azamî on sene zarfında ücretle geçen hizmetler için muvakkat üçüncü madde mucibince yüzde on hesabı ile tekaüt aidatını borçlanmak şarttır. Mer'iyet tarihinde A-E bentlerinde gösterilen bir hizmette bulunamayanlar sonradan maaşlı veya tekaüt hakkı veren ücretli bir memurluğa intisap ederlerse, tâyinleri tarihinden itibaren altı ay içinde yukarıda gösterilen şekilde borçlanma için müracaat etmek zaruretinde oldukları 4 üncü muvakkat maddede gösterilmiştir.

Binaenaleyh 4644 sayılı kanunun neşrinden evvel geçen ücretli hizmetlerin de azami on senelik miktarı için tekaüt hakkı kabul edilmiş bulunmaktadır. Bu ücretler arasında ücretleri emvali metrûke arasından verilen memurların bu ücretli hizmetleri için bu kanundan faydalanmaları kabul edilmemiştir. "Fakat tahrir komisyonları azalarının hizmetleri borçlanmaya tabi tutulmuştur.

Namzetlikte geçen hizmetler:

Malum olduğu üzere ilk memuriyete intisap edenler, Memurlar Kanunu mucibince bir namzetlik devresi geçirmeğe tabidir. 1108 sayılı Maaş Kanununun 20 nci maddesi mucibince namzetler hakkında ücretli memur muamelesi yapıldığından namzetlik devresi de tekaüt hakkı veren bir hizmet sayılmazdı. Halbuki 4644 sayılı kanunla ücretli memurlara da tekaüt hakkı verilmiş ve bu kanunun 2 nci muvakkat mucibince bu kanunun meriyete girdiği tarih olan 30/11/944 tarihinden evvel memurların namzetlikte geçen hizmetleri için borçlanmak suretile tekaüt hakkı tanınmıştır. Bu sebeple 30/11/1944 tarihinden evvel geçen namzetlik devresi için işbu muvakkat madde mucibince 6 ay zarfında tekaüt aidatını borçlanmış olanların bu hizmetleri için de tekaüt hakkı vardır. Meriyet tarihinden sonraya tesadüf eden veya bu tarihten sonra memuriyete intisap edenlerin namzetlik devreleri için de tekaüt aidatı vermek veya asaleti tasdik edilince borçlanmak suretile namzetlikte geçen müddetler de tekaüt hakkı veren hizmetlerden sayılmak lâzımdır.

Stajda geçen müddetler:

Mülkiye memurlarının bilgilerini arttırmak için kurs görmeğe veya staj yapmağa veya tahsilde bulunmağa sevkedildikleri malûmdur. Kurs, staj, tahsil için ayrılan memurların vaziyeti iki türlüdür. Memurlar ya asli vazifelerde irtibatlarını muhafaza ederek yani memuriyet maaşlarını alarak kurs staj veya tahsile tabi tutulurlar. Yahut da memuriyetle alâkaları kesilerek talebe gibi veya serbest bir halde bunları yaparlar. Uhdelerindeki memuriyet baki kalarak kurs, staj ve-

ya tahsilde geçirilen -müddetler tekaütte fiilî hizmetten sayılır. Lâkin memuriyetle alâkası kesilenlerin burada geçirdikleri müddetler, ister hükümetçe kendilerine bir miktar tahsisat verilsin ister hiç bir şey verilmesin fiilî hizmetten sayılmaz. İşte Tekauüt Kanununun 3066 sayılı kanunla muaddel 2 nci maddesinin son fıkrasında «Mülkî memurların yalnız staj müddeti fiilî hizmet hesabına katılır» denilmesinden maksat memuriyetle alâkası kesilmeden ve maaş olarak yapılan stajdır. Netekim Büyük Millet Meclisi'nce ittihaz buyurulan 1038 sayılı kararda memuriyetten ayrılarak talebe sıfatile Almanya'ya gönderilen bir zatın vaziyeti münasebetle «Uhdesinde memuriyet bulunmaksızın staj için gönderilenlerin stajda geçirdikleri müddet»in fiilî hizmet addolunmayacağı gibi itibarî hizmet de sayılamayacağı beyan olunmuştur.

Jandarmalıkta geçen hizmetler:

Tekaüt Kanununun 9 uncu maddesinde subaylarla askerî memurlardan mülkî hizmetlere ve mülkî memurlardan askerî hizmetlere nakledilenlerin her iki cihetteki hizmetleri tekaüt müddetine mahsup edilir denilmektedir. Bu hükümden maksat bir subayın veya bir askerî memurun mülkiye hizmetine nakli halinde veya bir mülkiye memurunun askerî bir hizmette istihdamı takdirinde bunların mülkiye ve askeriyede geçirdikleri hizmet müddetlerini fiilî hizmet olarak kabul etmek ve birleştirmekten ibarettir. Hizmeti birleştirilecek askerler yalnız subaylarla askerî memurlardan ibaret olduğundan bittabi jandarma (er ve erbaşlarından) mülkiyede istihdam olunanların jandarmalıkla mülkiyedeki hizmetlerinin birleştirilmesine kanun müsaade etmemiş bulunmaktadır. Çünkü jandarmaların da kendilerine mahsus tekaüt kanunu vardır. Bu sebeple bir müddet jandarmalıkta bulunduktan sonra veya jandarmalıktan tekaüt edildikten sonra mülkiyede maaşlı bir hizmete tâyin olunanların jandarmalıktan tekaüt edildikten sonra mülkiyede maaşlı bir hizmete tâyin olunanların jandarmalıkta geçen hizmetleri ile mülkiyedeki hizmetleri tekaüt maaşı hesabında birleştirile-

mez. Yani tekaüt hakkı veren hizmet müddeti yalnız mülkiyede geçen hizmet müddetinden ibaret olup bu hizmet müddetine jandarmalıkta geçen seneler de katılamaz. İşte Büyük Millet Meclisi'nce itti haz buyurulan 1164 sayalı kararın 5 inci fıkrasında jandarmalıkta geçen müddetin fiilî hizmet müddetine ithal edilemeyeceğine işaret edilmiştir. 4644 sayılı kanunla ücretle çalışan memurlara da tekaüt hakkı verilmiş bulunmasına nazaran er ve erbaş olarak jandarmalıkta geçen hizmetlerin mülkî3rede fiilî hizmetten sayılmaması adilâne tesviye tarzı olmuşa gerektir.

Zaptiye teşkilâtı mevcut bulunduğu zamanlarda zaptiyelikte geçirilen hizmetlerin de tekaüt kanununun neşrinden sonra mülkiyedeki fiilî hizmetten sayılmıyacağı 1164 sayılı kararın 16 ncı fıkrasında gösterilmiştir. Gedikli erbaşların da askerlikte geçirdikleri hizmetlerin, aynı sebeple mülkiyedeki hizmet müddetine ilâve edilemeyeceği 1164 sayılı kararın 21 inci fıkrasında teyid edilmiştir.

65 yaşı ikmalden sonra devam eden hizmetler;

65 yaşını ikmal eden memurun hizmetine nihayet verileceği malûmdur. Binaenaleyh 65 yaşını ikmal eden memur hakkında tekaüt muamelesinin icrası lâzımdır. Bir memurun hangi gün 65 yaşını ikmal edeceğini önceden hesaplıyarak yaşım ikmal eylediği gün salahi yetli makamca memurun derhal tekaüde sevk edilmesine her vakit imkân olamaz. Şu halde memurun 65 yaşını ikmal ettiği günden tekaüt muamelesinin salahi yetli makamca tasdiki tarihine kadar ve hattâ bu tasdikten sonra tekaüde sevk keyfiyetinin memura tebliği tarihine kadar ve nihayet dairesince bu memurun alâkasının kesildiği güne kadar arada bir müddet geçmektedir. İşte tasdik tarihinden sonra geçen bu hizmet müddetleri de tekaüt hesabında sayılmaz. Yani memurun yalnız 65 yaşını ikmal ettiği güne kadar olan hizmetleri hizmet müddetine ithal olunarak bu günden sonra tâ vazifesinden fiilen ayrıldığı güne kadar geçen müddetler bu hesaba katılmaz. Büyük Millet Meclisince itti haz olunan 1164 sayılı kararın 2 nci fıkrasında (Memurların tabi olacakları yaş

haddi hakkında Tekaut Kanununun umumî hükmüne veya, bazı devair memurları hakkında hususî kanunlarla kabul edilmiş hükümlere göre muayyen yaşı ikmal edenler hükmen tekaüt olduklarından bundan sonra herhangi sebeple bir müddet daha istihdamları devam etmiş olsa da bu müddet için kendilerinin ecir telâkkisi icap edeceğinden bu suretle gecen müddetin tekaüt müddetine ithali kabil olmayacağı) gösterilmiş bulunmaktadır.

Binaenaleyh tevellüt tarihine göre yapılacak hesaplara bir memurun 65 yaşını ikmal eylediği veya yaş haddini doldurduğu gün o memurun tekaüde şevki için gereken kanunî merasim yapılmadan, yani salahiyyetli makamca tekaütlüğü tasdik edilmeden memur hükmen mütekait olarak kabul edilmiştir.

Bir takım dairelerin hususî kanunları ile bazı vazifeler için 65 den daha aşağı yaş hadleri kabul edilmiş olduğundan böyle vazifelerde bulunanların bu yaş haddine vardıkları günden vazifelerinden ayrıldıkları güne kadar geçen hizmetleri de tekaüt müddetine ithal olunmaz.

1683 sayılı Askerî ve Mülkî Tekaut Kanununun neşrinden evvel mer'î bulunan 16 Mayıs 337 tarihli Tekaut Kanununda (Tekaut muamelesinin tarihi tasdikinden itibaren vazifesine nihayet verildiği tarih arasındaki müddetin dahi tekaüt maaşları hesabına ilâve edileceği) gösterilmiş ise de yeni Tekaut Kanunu ile bu usulün terkedilmiş olduğu Büyük Millet Meclisince ittihaz olunan 707 sayılı kararda açıklanmış ve 695 sayılı kararda da aynı esas tekrar edilmiştir.

II — FİİLÎ HİZMETLER

Tekaüt Kanunu muzda tekaüt hakkının tahakkuku için fiilî hizmet şart koşulmuştur. Fiilî hizmet 185 No. lı tefsirde (1683 sayılı Askerî ve Mülkî Tekaut Kanununun 23 üncü maddesinde yazılı fiilî hizmet, memuriyet hakkı baki kaldığı halde maaşla geçen müddettir) denilerek tarif edilmiştir. Binaenaleyh maaş almak şartile mezun olan, staj veya tahsilde bulunan memurların buralarda geçirdikleri müddetler fiilî hizmetten sayılmak lâzımgelir.

Fiilî hizmet müddetleri:

Kanunun muhtelif maddelerinde muhtelif vaziyetler için başka başka fiilî hizmet müddeti tâyin olunmuştur. Bu müddetler fiilen ikmal edilmedikçe bir memur tekaütlüğünü istiyemez veya tekaüt edilse bile tekaüt maaşına müstahak olamaz. Bu müddetler şunlardır:

A. Bir memurun tekaütlüğünü isteyebilmesi için 25 sene fiilî hizmette bulunması lâzımgelceği kanunun 6 ncı maddesinde gösterilmiştir.

B. Bir memur 25 sene fiilî 'hizmetini ikmal etmedikçe dairesince resen tekaüde sevkolanıyacağı kanunun 23 üncü maddesinde anlatılmaktadır.

C. 65 yaşını veya hususî kanunlarında yazılı yaş hadlerini dolduranların tekaüt maaşına müstahak olmaları için 20 sene fiilî hizmette bulunmuş olmaları icap edeceği 3 ve 26 ncı maddelerde yazılıdır.

Ç. Adî malûliyetle tekaüt edilen mülkiye memurlarının tekaüd maaşına müstahak olmaları için 20 sene fiilî hizmette bulunmaları meşrut olduğu 26 ve 43 üncü maddelerden anlaşılmaktadır.

D. Tasfiye edilen veya sicilli üzerine tekaüde sevk edilen memurların tekaüt maaşına hak kazanmaları için 20 sene fiilî hizmette bulunmaları lâzımgeldiği 13 üncü maddede beyan edilmiştir.

E. Ecelde vefat eden mülkiye memurlarının fiilî hizmet müddetleri 15 seneyi doldurmakta ise yetimlerine tekaüt maaşı tahsis olunacağı 52 nci maddede gösterilmiştir.

F. Vazife icabı malûl olanlar için muayyen bir müddet hizmet etmiş bulunmak şartı yoktur. 42 nci maddede beyan olunduğu üzere malûliyetleri derecesine göre tekaüt maaşına müstahak olurlar.

Fiilî hizmetlerin nevileri:

Kanunumuzda iki türlü fiilî hizmet kabul edilmiştir Birinci nevi fiilî hizmet tam olarak hesaplanır. İkinci nevi fiilî hizmette geçen müddetler tamamı üzerinden değil meselâ yarısı olarak hesaba katılır.

Tamam üzerinden sayılan fiilî hizmetler:

Tekaüt maaşına hak kazanmak için ikmalî meşrut olan hizmet müddetlerinde tamamı tamamına hesaba alınacak fiilî hizmetler, memuriyet sıfatı baki kaldığı halde maaşla geçen hizmet müddetleridir. Binaenaleyh vazife başında geçen müddetler, maaşlı olarak geçirilen nizamî veya sıhhî mezuniyetler yine maaş alınmak şartile geçirilen staj ve tahsil müddetleri bu kabil fiilî hizmetlerdendir. Bu hizmetlerde geçen müddetler, tekaüt müddetinin hesabında tamamı tamamına hesaba ithal olunur.

Açıktan tâyin olunan vekillerin hizmet müddetleri:

Büyük Millet Meclisi'nce ittihaz buyurulan 1172 sayılı kararın dördüncü fıkrasında (Tekaüde istihkak hususunda asaletle vekâlet arasında bir fark olmadığı) beyan edilmek suretile bir memuriyete açıktan yani uhdesinde hiç bir memuriyet olmadan vekil olarak tâyin edilen bir zatın bu vekillikte geçen hizmeti de tamam sayılan fiilî hizmetlerden olarak kabul edilmiştir.

Mebuslukta geçen müddet:

Kanunun 23 üncü maddesinde memurlardan mebusluğa seçilenlerin mebuslukta geçirdikleri müddetler de tamamı tamamına fiilî hizmet olarak kabul edilmiş bulunmaktadır. Binaenaleyh uhdesinde asalet veya vekâlet tarikile bir memuriyeti bulunmadan mebus seçilmiş olup ta mebusluktan sonra memuriyete girmiş olanların mebuslukta geçirdikleri müddet fiilî hizmet olarak kabul edilmemiştir. Çünkü 23 üncü maddenin hükmü yalnız mesleki memuriyeti olup ta mebusluğa intihap olunanların mebuslukta geçen hizmetini fiilî hizmetten saymaktadır. Binaenaleyh mebusluktan evvel memurlukta bulunmak şarttır.

Muhakeme olunmak üzere açığa çıkarılıp muhakemeleri men'olunan veya beraet edenler:

Muhakeme olunmak üzere işten menolunanlar ile açığa çıkarılanlar (vekâlet emrine alınmamış oldukları takdir-

de) tahkikat neticesinde muhakemelerine lüzum görülmezse veya muhakeme olunarak beraat ederler veya muhakemeleri menolunursa boşta geçirdikleri müddetlerin tamamı sayılan fiilî hizmetlerden addolunduğu kanunun 11 inci maddesinin A bendinde tasrih edilmiştir. Lâkin memur işten men ile birlikte vekâlet emrine alınmış ise, vekâlet emrinde kaldığı müddetin tamamı değil yarısı itibarî hizmet sayılır, fiilî hizmet sayılmaz. Aşağıda temas olunacaktır.

Siyasî mağdurlar:

Siyasî mağdurların menfa veya mahbeste geçirdikleri müddetlerin tamamın fiilî hizmet olarak kabul edildiği 23 üncü maddenin B fıkrasında gösterilmiştir. Firarilerin firarda bulundukları müddetlerin sureti hesabına ayrıca temas olunacaktır.

Ücretli hizmetler:

4644 sayılı kanunla, meriyet tarihi olan 30.11.944 tarihinden evvel yapılan ücretli hizmetlerden azamî on senelik hizmet için tekaüt aidatını borçlanmak suretile tekaüt hakkı tanınmış olduğundan bu suretle geçirilen müddetlerde tamamı sayılan fiilî hizmetlerdendir.

Namzetlik:

4644 sayılı kanunla bu kanunun meriyet tarihinden evvel geçen namzetlik devresi bu müddete ait tekaüt aidatını borçlanmak şartıyla tamamı fiilî hizmet sayılır. Meriyet tarihinden sonra namzetlik devrelerini ikmal edenler bu devreye ait tekaüt aidatım borçlanmak suretiyle geçen hizmetlerinin fiilî hizmet meyanına alınmasını isteyebilirler.

Nakil ve tahvilde geçirilen hazırlık müddetleri:

1108 sayılı Muamele Kanununun meriyete girdiği 2 Temmuz 927 tarihinden itibaren naklen veya terfian bir mahalden diğer bir mahalle tâyin olunan memurlara memuriyet emrinin tebliği tarihinden itibaren verilmiş olan 15 günlük hazırlık müddeti de kanunî bir mezuniyet olduğundan fiilî hizmet olarak savılması lâzımgelir. Ancak bu müddetin kanunî mezuniyet olarak kabulü ile fiilî hizmetten savılması için memurun işbu 15 gün içinde, yeni memuriyet mahalline hareket etmesi şarttır. Bu suretle hareket ederek

muayyen seyahat müddeti zarfında yeni memuriyet mahalline muvasalatla işe mübaşeret eden memurun hareket ve mübaşeret günleri arasındaki günler fiilî hizmet olarak hesaba katılır. Bunun aksine olarak Büyük Millet Meclisi'nce ittihaz olunan 770 sayılı kararın 3 üncü fıkrasında (Memurların nakil ve tahvillerinde eski memuriyetlerinden infikâklerle yeni vazifelerine mübaşeretleri arasında maaş almaksızın kanunen muteber bir mazerete müstenit olarak geçirdikleri müddetlerin fiilî hizmet addedilmeyeceği) gösterilmiştir.

Mansup ve müntahap mahkeme âzalıklarında geçer» müddetler:

Evvelce adlî teşkilâtımızda müntahap mahkeme âzalıkları vardı. Bu âzalıklar mahkeme teşkilâtının ıslahı sırasında kaldırılmıştır. Müntahap âzaların âzalıkta geçen hizmetlerinin tekaüd hakkı veren hizmetlerden olmadığına Büyük Millet Meclisince ittihaz edilen 1169 sayılı kararın 9 uncu fıkrasında işaret edilmiştir.

1 Mart 330 tarihinden itibaren bazı mahkemelere azalar kaydı tevkiyetten azade olarak hükümet tarafından nasbedilmiş olduklarından bu kabil mansup mahkeme âzalıklarında geçen müddetlerin tekaüde hak veren hizmetlerden sayılacağı aynı karardan anlaşılmaktadır.

Subaylıktan veya askerî memurluktan istifa ederek mülkiyede hizmete girenler:

Tekaüt Kanunu'muzun 9 uncu maddesinde subay ve askerî memur iken istifa ederek mülkiyede tekaüt hakkı veren bir hizmete intisap edenlerin ciheti askeriye ve mülkiyede geçen hizmetlerinin birleştirilmesine müsaade edilmiştir. Meselâ 17 sene subaylık veya askerî memurlukta bulunmuş olan bir zat istifa ederek 8 sene daha bir mülkiye hizmetinde bulunduğu takdirde hizmetleri mecmuu 25 seneyi »dol durduğu için tekaüd hakkına mâlik olur. Lâkin askerlikten tekaüt olduktan sonra mülkiyede tekaüt hakkı veren bir vazifeye girenler için mülkiyede geçen hizmet mukabilinde yalnız hizmeti, ahire zammı almaya hakkı vardır.

Mülkiye memuru iken askerî hizmette kullanılanlar:

Aynı maddede (askerî hizmetlerde bulunmuş olan mülkiye memurlarının her iki cihette) geçen müddetlerinin tekaüt müddetinin hesabında cemolunacağı gösterilmiş olduğundan bunun da tamamı fiilî hizmetten sayılır. Yalnız dikkate şayan bir cihet vardır ki, o da şudur: Ciheti askeriye maaş kadrolarında bu kadrolarda mevcut meşruhata müsteniden ücretle istihdam olunanların burada geçirdikleri hizmetlerin tekaüt hakkı veren hizmetlerden sayılmayacağı Büyük Millet Meclisince ittihaz olunan 766 sayılı kararın 4 üncü fıkrasında beyan olunmuştur. Lâkin 4644 sayılı kanun ücretli kadrolarda çalışan memurlara da tekaüt hakkı vermiş olduğundan bu kadrolarda geçen azamî on senelik hizmet için borçlanmak suretile tekaüt hakkı elde etmek mümkündür. Bu suretle geçen hizmetler de fiilî hizmetlerden sayılmak lâzımgelir.

III —TAMAMI SAYILMAYAN FİİLÎ HİZMETLER; FİRARİLER

Tamamı sayılmayan fiilî hizmetlerin bir tek hali mevcut olup bu da kanunun 11 inci maddesinin C fıkrasında yazılı siyasî firarilerdir. Firarda bulundukları müddetin iki sene sinin tamamı ve üst tarafının yarısı fiilî hizmet olarak kabul edilmiştir.

IV — İTİBARÎ HİZMETLER

Tekaüt Kanunu'muzun tekaüde hak kazanmak için geçirilmesi meşrut fiilî hizmet müddetlerinden yukarıda bahsedilmiştir. Fiilî müddetler tekaüt maaşına istihkak için fiilen geçirilmesi lâzımgelen müddetler olduğundan asgari fiilî hizmet müddetidir. Fiilî hizmet müddetini tamamladıktan sonra, itibarî hizmet müddetlerini hesaba katmak lâzımgelir. İtibarî hizmet müddetleri tekaüt maaşı miktarının artmasına hizmet eden müddetlerdir. Binaenaleyh evvelâ fiilî hizmet müddeti hesap olunup tekaüt maaşına hak olduğu meydana çıktıktan sonra, bulunan müddete tekaüt maaşını arttırmaya yarıyan itibarî müddetleri ithal eylemek lâzımdır.

Maaşlı mazuliyet ve maaşlı açık müddetleri:

Kanunun 23 üncü maddesinde (Mazuliyet veya açık maaşı almak suretile geçirilen müddetin yarısının yalnız tekaüt maaşının hesabında itibara alınıp diğer yansı hesaba alınmaz) denilmek suretile maaş almak şartile geçirilen mazuliyet ve açık müddetinin itibarî bir müddet olduğu beyan ve bu müddetin yalnız yarısının hesaba katılacağı tasrih edilmiştir. Binaenaleyh maaş alınmadan geçirilen mazuliyet ve açık müddetleri ne fiili ve ne de itibarî müddetlerden sayılmayacaktır.

Memuriyet mahalleri istilâya uğrıyan memurların açıkta geçen müddetleri:

Memuriyet mahalleri düşman istilâsına uğramasından dolayı başka mahallere göç eden ve memuriyet maaşlarını tamamen veya kısmen alan memurların memuriyetleri mevkii haricinde geçirdikleri müddetler de, açık maaşı almak suretile geçirilen müddetler gibi, yarısı itibarî hizmet olarak, hesaba katılacağı Büyük Millet Meclisi'nce; ittihaz olunan 766 sayılı kararın 3 üncü fıkrasında beyan olunmuştur. Bu sebeple vazifelerini fiilen ifaya imkân bulamamakla beraber memuriyetleri maaşım kısmen veya tamamen almış olan istilâ görmüş yerler memurlarının bu suretle geçirdikleri müddetin yarısı itibarî müddete ilâve olunmak lâzımdır. Tabii maaş alınmamış ise maaşsız geçen müddetler için itibarî de olsa bir müddet kabulüne imkân yoktur.

Mecburî mezuniyette geçen müddetler:

İstanbul Hükümeti tarafından İstanbulda mütareke devrinde malî darlık sebebile bir takım memurlar mecburî mezuniyete tabi tutulmuştu. Büyük Millet Meclisince ittihaz olunan 669 sayılı kararın 1 No. lı fıkrasında (mecburi mezuniyete tabi tutulanlar fiilen vazife görmemekle beraber muhassasatlarını dahi tam olarak almamış oldukları) için haklarında açık maaşı alanlar gibi muamele tatbiki lâzımgüleceği gösterilmiştir. Bu karar mucibince mecburî mezuniyette geçen müddeti fiili hizmet olarak kabulüne imkân ol-

madığından yalnız yarısının itibarî müddet hesabına ithali icap eder.

Uzaklık ve pahalılık mukabili kıdem zammı:

Memurlar Kanununun 37 nci maddesinde (Uzaklıklarına veya sıhhi ve idarî ve İktisadî sebeplerden dolayı hususî vaziyeti haiz olduklarına mebnî İcra Vekilleri Heyetince -tâyin ve tefrik edilecek mahallere hariçten gönderilecek memurlara iki seneyi kâmileye mukabil bir seneye kadar kıdem zammolunur) denilmiştir. Bu hüküm hâlâ mer'î bulunmaktadır. Tekaüt Kanununun 23 üncü maddesinde bu zammın itibarî müddet olarak nazara alınması lâzım geleceğine işaret edilmiştir. Bu zammın hesabı şöyledir: İcra Vekilleri Heyetince tâyin olunan mahallere bu mahaller haricinden gönderilecek memurlar, burada tam iki sene bulunmuş İseler, hizmetlerine bir sene itibarî müddet ilâve olunacaktır. İki seneyi doldurmadan ayrılmış olanlara bu zam verilmeyecektir. İki seneden fazla kalanlara ilk iki sene için bir sene itibarî zam hesap olunacak ve fazla müddet için yalnız yarısı kadar itibarî müddet ilâve olunacaktır. Meselâ bu mahallerde bir buçuk sene çalışmış olan bir memura itibarî bir zam verilmeyecektir. İki sene çalışmış ise bir sene itibarî zam hesap olunacaktır. İki seneden fazla çalışmış ise, ilk iki senesi için bir sene ve sonraki müddetler için yarı hesabı ile zam verilecektir.

Hükmü hâlâ meri olan bu kanuna dayanılarak İcra Vekilleri Heyetince ittihaz olunan 21 Teşrinievvel 926 tarih ve 4246 sayılı kararda kıdem zammına tâbi tutulan mahaller şunlardır: Hakkâri, Van, Bayazıt, Siirt, Bitlis vilâyetlerde mülhakatı ve Hozat, Mazgirt, Nazimiye, Ovacık Pertek, Genç kazaları ve Artvin, Kars, Erzurum Diyarbakır, Mardin, Gümüşane, Şarkî Karahisar, Erzincan, Urfa; Malatya vilâyetlerde mülhakatı ve Ankara merkezidir. 1 Haziran 928 tarihinden itibaren Ankara merkezi hakkında kıdem zammı kaidesi 1277 sayılı kanunla ilga edilmiştir.

İsten menolunup vekâlet emrine alındıktan sonra beraat edenler;

Büyük Millet Meclisince ittihaz buyurulan 892 sayılı kararın 4 üncü fıkrasında isten men ile vekâlet emrine alın-

mak suretile vazifeden infikâk eyledikten sonra muhakeme neticesinde beraat eden bir zatın vekâlet emri vaziyeti devam etmekte olduğundan bu zat tekaüde istihkak için meşrut olan 25 senelik fiilî hizmeti ikmal eylemiş ise tekaüt talebinde bulunabileceği gibi dairesince de tekaüde sevkolunabileceğinden işte men tarihinden beraat tarihine kadar açıkta geçirdiği müddetin tamamı Tekâüt Kanunun 11 inci maddesinin A fıkrası mucibince fiilî hizmetten sayılacağı ve beraat tarihinden tekaüt tarihine kadar vekâlet emri maaşı olarak geçen müddetin yarısı da 23 üncü madde mucibince itibarî müddet olarak hizmetine ilâve olunacağı gösterilmiştir.

İşten men ile beraat edip vekâlet emrine alınanlar veya azledilenler:

İşten men ile muhakemeye alınıp beraat ederek vazifeye başlayanlar veya vekâlet emrine alınanlar veyahut ta beraat tarihinde mer'î kanuna göre azlolunanların açıkta geçirdikleri müddet hakkında Büyük Millet Meclisi'nce ittihaz olunan 1083 sayılı kararın 8 inci fıkrasında bu gibilerin işten el çektilirdiği tarihten beraatlarına ve beraatlarından bir vazifeye tâyin veya vekâlet emrine alınma veya azlolunma tarihlerine kadar olan müddetleri ayrı ayrı muameleye tabi tutmak kabul edilmeyerek bu müddetlerin mecmuunun fiilî hizmet olarak kabulü cihetine gidilmiştir.

Tekaüt olarak istihdam edilenin muhakemede beraatı:

Bir tekaüt tekrar maaşlı bir hizmete alındıktan sonra işten menolunduğu takdirde derhal tekaüde ırcı lâzım gelirken tekaüde sevkedilmemiş ve kendisi muhakemenin cereyanı sırasında tekaütlüğe ırcamı istemiş olursa, muhakeme neticesinde beraat eylemiş bulunduğu takdirde bu zatın işten men tarihinden tekaüde ırcı talebi tarihine kadar açıkta geçirdiği müddet fiilî hizmet olarak kabul edilip hizmeti ahire zımında bu müddetin de hesaba katılması ve tekaüt maaşının da talep tarihini takip eden aydan itibaren tahsisi lâzım geleceği Büyük Millet Meclisi'nce ittihaz olunan 1164 sayılı kararın 8 inci fıkrasında yazılıdır.

V — İKİ KATLI SAYILAN HİZMETLER

Tekaüt Kanunumuzun 23 üncü maddesinde bir takım vaziyetlerde geçen hizmetler için fiilî hizmetten başka bir de itibarî müddet kabul edilmiştir. Bu vaziyetlerde geçen hizmetlerin kendisi fiilî hizmet sayılmakla beraber bu hizmetin tamamı veya yarısı kadar ayrıca bir de itibari zam verilmiştir.

Harp mevkiinde vazife ifa edenler:

Sivil memurlardan harp mevkiilerinde vazife ifa edenlerin bu hizmet müddetleri iki kat hesap olunacaktır. 23 üncü madde mucibince bunun bir katı fiilî hizmete ithal olunacak bir katı da itibarî hizmet sayılacaktır.

Düşmana esir düşen memurların esaret müddeti:

23 üncü maddenin hükmüne göre düşmana esir düşen sivil memurların esaret müddetleri de iki kat hesap olup' bir katı fiilî hizmete bir katı da itibarî hizmete mahsup olunacaktır. Büyük Millet Meclisince ittihaz olunan 1083 sayılı kararın 14 üncü fıkrasında esaret (Düşman tarafından muayyen mahallerde ve daimî nezaret altında bulundurulmuş kimselere esir denilebilip bu vaziyette olmyanlar hakkında 23 üncü maddenin tatbikine mahal olmadığı) denilmek suretile tarif edilmiştir. Bu tarife göre düşman tarafından işgal edilen bir mahalde kalan memurların bu vaziyeti, düşman tarafından vazifeden menolunsalar veya millî hudut içine gitmelerine müsaade olunmasa bile esaret sayılmamak lâzımgelir. Büyük Millet Meclisi nin 1143 sayılı kararının 14 üncü fıkrasında bu cihet tasrih edilmiş bulunmaktadır.

Uhdesinde memuriyet varken subay olmayarak yani er, erbaş gibi sıfatlarla silâh altına alınmış olup bu esnada düşmana esir düşen ve esareti müddetince memuriyet maaşım da usulü dairesinde alan bir memurun esarete geçen müddeti hakkında Tekaüt Kanununun bu 29 uncu maddesi hükmü tatbik olunmayacaktır. Büyük Millet Meclisince ittihaz olunan 1145 sayılı kararın 2 nci fıkrasında (Tekaüt Kanununun 2 3 üncü maddesindeki «düşmana esir düşen memur-

lar» tâbiri yeknazarda mutlak görünmekte ise de buna tekaddüm eden «harp mevkiinde ifayı vazife eyliyen» tâbiri delâletile bu maddei kanuniyenin mevkii harpte memuriyet vazifesini ifa eden veya bu vazifeyi ifa sırasında düşmana esir düşen memurların hizmet ve esaret müddetlerinin iki kat sayılması suretile vazifeleri icabı olarak maruz kaldıkları mehalik ve muhatara ve mahrumiyetlerin karşılanması istihdaf ettiği anlaşılmaktadır. Binaenaleyh memuriyet vazifesini değil mükellefiyeti askeriyesini ifa etmekte iken esir düşenlerin işbu esareti memuriyet icabı bulunmadığı cihetle 23 üncü maddenin dairei şumulüne dahil görülmediği) beyan edilmiştir.

Büyük millet meclisince ittihaz buyurulan 1022 sayılı kararda Tekaüt Kanununun 23 üncü maddesindeki (Harp mevkiinde vazife ifa eyliyen ve düşmana esir düşen... memurların) tâbirinden maaşlı bir vazife maksut olduğuna ve maaşlı bir vazifede iken asıl vazifesine munzam olarak başka bir vazife ile de iştigal etmenin bu maksada dahil bulunduğuna binaen harp mevkiinde asıl vazifesinden başka bir vazife ile iştigal eder iken esir düşenlerin de bu madde hükmünden istifadelerinin tabii görüldüğü izah edilmiştir.

Memurlardan yedek subay olarak seferberliğe iştirak edenlerin hizmeti:

Memurlardan yedek subay olarak seferberliğe iştirak edenlerin iştirâk müddetleri de iki kat hesap olunacağı 23 üncü maddede gösterilmiştir. Tabii bunun bir katı fiilî hizmete bir katı da itibarî hizmete ithal olunacaktır. Bu zam memurlardan yedek subay olarak seferberliğe iştirak edenlere verilmiş olduğundan memurların seferberlikte zabıt namzedi olarak geçirdikleri müddet için itibarî zam yoktur. Binaenaleyh memurların yedek subaylık rütbesi ihraz ettikleri yani zabıt vekili = yarsubay veya asteğmen oldukları tarihten itibaren geçen hizmetleri için itibarî zam kabul edilmiştir. Bu cihet 767 sayılı Büyük Millet Meclisi kararının 8 inci fıkrasında tasrih olunmuştur.

Memurların Umumî Harpte neferlikle geçen müddetleri :

Memurların uhdesinde memuriyet sıfatı baki kalmak şartile neferlikle geçirdikleri müddetler fiilî hizmetten sayılırsa da bu hizmetin müddeti için yedek subaylarda olduğu gibi itibarî müddet kabul edilmiş ve Büyük Millet Meclisince ittihaz olunan 1108 sayılı kararın 10 uncu fıkrasında bu cihet izah olunmuştur.

Binaenaleyh uhdesinde memuriyet sıfatı baki kalmadan er ve erbaşı gibi sıfatlarla Seferberliğe iştirak edenlerin bu hizmetlerinin fiilî hizmetten sayılamıyacağı 1145 sayılı kararın 2 nci fıkrasından anlaşılmaktadır:

Memur değil iken yedek subay olarak harplere iştirak edenler:

Uhdelerinde memuriyet bulunmadığı bir sırada millî mücadele hariç olmak üzere seferberliğe veya harplere iştirak etmiş olan yedek subayların subay olarak geçirdikleri müddetler de iki kat hesap olunacaktır. Tekaüt Kanununun 15 inci maddesinde subay ve askerî memurların (harbi intaç eden umumî veya kısmî seferberliğe veya seferberliği icap eden dahilî tedibata iştirakleri halinde iştirak müddetleri bir seneden az ise bir sene ve bir seneden fazla ve iki seneden az ise, iki sene, ve daha fazla ise bu nisbet dairesinde olmak üzere hizmet müddetlerine zam yapılacağı gösterilmiştir. Bu suretle yapılacak zam itibarî zamdır. Diğerlerinde olduğu gibi subaylık rütbesinin ihrazı tarihinden itibaren hesap olunmak lâzımgelir.

Millî Mücadele zammı:

Memurlar Kanununa, eklenen müzeyyel madde (23 Nisan 336 tarihi ile 23 Ağustos 339 tarihleri arasında Millî Hükümet emrinde bilfiil vazife ifa eden memurların hizmette bulundukları müddet tekaüt ve mazuliyetlerinde iki kat hesap olunur) denilmiştir.

Millî Mücadele zammı adile anılan bu zammın bir katı fiilî hizmet, bir katı itibarî müddettir.

Millî Hükümet emrinde bilfiil vazife ifa eylemek iba-

resi Büyük Millet Meclisince ittihaz buyurulan 841 sayılı karar ile (Millî Hükümet emrinde bilfiil vazife ifa etmek tâbirinin usulen tavgif edilmek şartına bağılı bulunduğı) tevgiz edilmiş ve 938 sayılı kararın birinci fıkrasında da (İstiklâl Harbi sırasında işgal altında bulunan mahallerde ve sakıt hükümet kadrosu dahilinde vazife gören memurlar bu müddet zarfında Millî Hükümet amaline hadım teşekküllere girerek o emellere hizmet etmiş olsalar bile Millî Hükümet kadrosu haricinde bulunduklarından) bunların müzeyvel madde hükmünden istifade edemeyecekleri beyan olunmuştur.

Millî Mübadelede yedek subaylık edenler:

Memullar Kanununa eklenen müzeyyel madde (Evvelce memur olduğı veya olmadığı halde millî orduya dahil olup da ihtiyat zabıtlığı edenler... dahi bu madde hükmünden istifade ederler) denilmiş olduğundan millî orduda ihtiyat zabıtlığı edenlerin de hizmet müddetleri iki kat hesap olunacaktır. İki kat sayılacak müddet ihtiyat zabıtlığı ile geçen müddetler olduğundan zabıt namzetliğı müddetini hesaba katmamak gerektir.

Millî Mücadelede neferlikle hizmet edenler:

Sözü edilen müzeyyel maddenin ibarelerinden biri de şudur: (Neferlikle hizmet edip bilâhare memuriyete avdet edenler... dahi bu medde hükmünden istifade ederler). Şu maddeye göre Millî Mücadelede neferlikle hizmet edenlerin hizmet müddetleri iki katlı hesap olunmak için bunların evvelce maaşlı memur olması ve neferlikten sonra memuriyete avdet eylemesi lâzımgeldiğı fikri tatbikatlara galip fikirlerdendir. Binaenaleyh maaşlı memur değılken Millî Mücadeleye neferlikle iştirak ettikten sonra maaşlı memurluğa intisap eden bir zatın bu hükümden istifade etmemesi lâzım gelir.

Lâkin müzeyyel maddenin bu fıkrası (Evvelce memur olduğı veya olmadığı halde millî orduya dahil olup ta ihtiyat zabıtlığı edenler ile neferlikle hizmet edip bilâhare

memuriyete avdet edenler) şeklinde yazılmış olduğundan fıkranın başındaki (evvelce memur olduğu veya olmadığı) vasfının yalnız ihtiyat zabıtlıklarına hasrı doğru olmayıp neferlikle hizmet edenleri de tavsif eden bir sıfat olduğu nazara alınırsa yalnız (memuriyete avdet edenler) ibaresine dayanarak bu zatın evvelce memur, hem de maaşlı bir memur olması lâzım geleceğini mülâhaza etmek yerinde bir mütalâa gibi görünmez, ibarenin alt tarafında (memur veya mazul olsun olmasın gönüllü olarak millî orduya dahil olup la bilâhare memur olanlar) ibaresinde gönüllüler için de evvelce memur olup olmamakta sarahaten bir fark gözetilmemiş olmasına nazaran neferler için evvelce memur olmak lâzım geleceğini teyit etmemektedir. Her ne ise şimdilik maaşlı memur iken Millî Mücadeleye neferlikle iştirak edenlerin burada geçen hizmetleri de biri fiilî biri itibarî olarak iki kat hesap olunacaktır.

Yukarıda Millî Mücadeleye yedek subaylıkla iştirak edenlerin iki katlı sayılacak hizmetlerinin yalnız subaylıkla geçen hizmete hasredildiğini söylemiştik. Halbuki neferlikle geçen müddetler iki kat sayılacağına göre yedek subayların zabıt namzetliği ile Millî Mücadelede geçirdikleri müddetler için de aynı zammı kabul eylemek daha mantıkî görülmektedir.

Millî Mücadeleye gönüllü olarak hizmet edenler;

Müzeyyel maddenin bu fıkrasındaki ibarelerden biri de (Memur veya mazul olsun olmasın gönüllü olarak millî orduya dahil olupta bilâhare memur olanlar... dahi bu madde hükmünden istifade ederler) ibaresidir. Binaenaleyh gönüllü olarak hizmet edenlerin de bu hizmetleri iki katlı hesap olunacaktır.

VI —TEKAÜT AYLIĞININ MİKTARININ TÂYİNİ

Fiilî ve itibarî hizmetler sayıldıktan sonra şimdi, bu hizmet müddetlerine göre tekaüt aylığının nasıl takdir ve tâyin olunacağını görelim.

Evvelâ fiilen ifası meşrut olan fiilî hizmetler tamam

olmuş ise tekaüt maaşına istihkak kazanılmış olup, fiilî hizmet müddeti hesap olunduktan sonra bulunan miktara itibarî hizmetler zammolunur. Bulunan hizmet müddeti kusurlu ise altı aydan fazla küsur seneye iblâğ olunur. Altı aydan noksan küsur büsbütün tay olunur. Bu suretle ele yuvarlak bir rakam geçer. Meselâ bir zatın 26 sene 7 ay fiili hizmeti 3 sene 4 ay da itibarî hizmeti varsa mecmuu 31 sene olarak hesap olunur. Tekaüt Kanunu'nun 4 üncü maddesinde 25 sene hizmet için her maaşa mukabil verilecek tekaüt aylığı gösterilmiştir. Bu aylığın yirmi beşte biri bir senelik maaşdır. Binaenaleyh bir senelik maaş ile sene adedi zarbolunarak bağlanacak tekaüt maaşı elde edilir.

MEMURİN MUHAKEMATİ HARKINDAKİ KANUN VE TATBİKATİ

Yazan:

Fevzi TAŞBAŞ

Nazimiye Kaymakamı

Kamu menfaatine karşı işlenmiş suçlarda tatbik edilen umumî hükümler mevcut iken kendisine kamu ödevi verilmiş olan memurları fertlerden ayrı bir kanun yoluna tabi tutmak için 1329 tarihinde (M.M.H.K.) nun namında hususî bir metin kabul ve ilân edilmiştir.

Memurları ayrı bir kamun yoluna tabi tutmanın sebepleri :

A — İdarenin takdir hakkı: İdarî ve adlî otoritelerin birbirinden ayrıldığı prensibi ve aralarındaki iş bölümü bu gün kabul edilmiş münakaşadan uzak bir keyfiyettir. Bir memurun vazifesi icabı işlemiş olduğu bir suçtan dolayı hakkında takibata geçilmesi hususunun umumî hükümlerden ayrı bir usule tabi tutmakla o memurun fiilinin şahsı veya İdarî vaziyetinin idarenin takdirine bırakmış olmak umumî prensiplere de uygundur.

B Türk Ceza Kanunu'nun cezalara ait maddeleri
tetkik edildiği zaman görülür ki, herhangi bir vatandaşın işlemiş olduğu suç karşılığında kanunun derpiş etmiş olduğu ceza ile bir memurun işlemiş olduğu suç karşılığındaki ceza farklıdır. Memurlar fertlerden daha ağır bir ceza tahdidine maruz ve memurluk sıfatı bazı ahvalde cezayı ağırlaştırıcı bir sebeptir.

C Memura emniyet: Memur vazifesi icabı iş sahipleriyle devamlı temastadır. Vazifesini yaparken bazı iş sahiplerinin memnun olmaması ve bazılarının haksız menfaatlerinin de ihlâl edilmiş olması muhtemel ve vâkidir. Umumi hükümlerin tatbikini düşünersek bu gibi eşhasın haleli veya haksız olarak açacakları dâvalar neticesinde memurun dai-

ma adli mercilere gitmesine ve neticede beraet dahi etmiş olsa uzun uğraşmaların tevhit edeceği bir üzüntü ile vazifesinden usançlılık duyması ve her zaman tehdit altında kalacağını kabul etmek icap eder. Memura bu gibi menfi hareketlere karşı emniyet ve cesaret vermek için hususî kir kanun yolunun kabulü lâzımgelir.

D — Amme hizmetlerinin devamlılığı: Gerek topluluğun genel menfaati ve gerekse kanun koyucusunun (kanun vazı) düşüncesi, kamu hizmetlerinin devamlı ve tam olarak işlenmesini ve yapılmasını sağlamaktır. Bu işleri yapacak olan memurların sık sık ödevlerinden uzaklaşması iş sahiplerini ve işi müteessir eder.

KANUNUN TATBİK SAHASI

Memurin Muhakematı Kanunu'nun birinci maddesi (Memurinin vazifei memuriyetlerinden münbais veya vazifei memuriyetlerinin ifası sırasında hadis olan cürümlerinden dolayı icrayı muhakemeleri şeraiti atıye dairesinde mehakimi adliyeye aittir.) demektedir.

Bu maddeye göre işlenmiş olan bir suçun memurin: muhakematı hakkındaki kanunun şümulüne girmesi için:

- 1 — Memur olmak,
- 2 — Memurun vazifesinden doğmuş olmak,

3 — Memurun vazifesini ifa ederken bir suç işlemiş- olmaktan ibaret bulunan kanunî unsurların bulunması lâzımgelir. Bu unsurlardan birisini teşkil eden (Memur olmak) tâbiri hakkında kanunlarımızda ve onların tatbik sahası olan hâdiselere ait kararlar ve içtihatlarda bir birlik yoktur.

Memuru tarif eden ve umumî bir kanun olan 783 sayılı Memurin Kanununun birinci maddesi (Kendisine devlet hizmeti tevdi olunan ve sicilli mahsusunda mukayyet olarak umumî veyahut hususî bütçelerden maaş alan kimseye «Memur» denir.) hükmünü ihtiva etmektedir. Bu maddenin son fıkrası da müstahdemini; (Devlet işlerinde ücretle kullanılan ve memurin sicillinde mukayyet bulunmayan ve memurin hukuk ve salâhiyetinden müstefit olmıyan kimse diye tarif etmektedir.

Maddenin birinci fıkrası sarahatına göre:

A— Kendisine bir devlet hizmeti tevdi edilmiş olmak.

B — Sicilli mahsusunda kayıtlı bulunmak,

C — Umumî veya hususî bütçelerden maaş almaktan

ibaret bulunan unsurlar bir şahısta olduğu takdirde bu kimseyi memur addederek (M. M. H. K.) ki kanunun birinci maddesindeki şerait dairesinde bir suç işlediğinde kendisine bu kanunun hükümlerini tatbik etmek icap edecektir.

(M. M. H. K.) nun 4 cü maddesinde (Müstahdemin) den de bahsedildiğinden yukarıda aynen birinci maddesini yazmış olduğumuz Memurin Kanununun son fıkrasındaki kanunî unsurları haiz olan bir kimse hakkında da aynile hareket olunur.

Memurin Kanunundaki tarifi çok dar mânada olduğu görülmektedir. Gerçi ceza tatbikatı bakımından alınmış ise de Türk Ceza Kanununun 3038 sayılı kanunla muaddel 279 cu maddesindeki tarif geniştir. Memurin Kanunu'ndan sonra yürürlüğe girmiş olan hususî kanunlarda, sarahaten, işlenecek suçun memurin muhakematına bırakıldığı görülür. 1580 sayılı Belediye Kanununun 102 nci maddesi belediye reislerde bilûmum belediye memurları ve müstahdemleri vazifelerinden münbais veya vazifelerinin ifası sırasında hadis olan cürümlerinden dolayı (M. M. H. K.) hükümlerine tabidirler, hükmünü ihtiva etmektedir.

Bu maddede de müstahdemin zikredilmiş ise de tatbikatta evvelâ müstahdeminin gördüğü işin belediyelerin vazifeleri meyanına girmiş olan hizmetlerden olması lâzım geldiğine dair Danıştayın kararı mevcuttur. Meselâ: Otobüs biletçiliğinin belediye hizmetlerinden olmayacağı ve su memurlarının da aynen belediye müstahdemininden kabul edilemeyeceğine dair 28/12/936 tarih ve esas 4408, karar 4379 sayılı Danıştay İkinci Dairesi.

(Su memurları hakkındaki içtihat Yargıtayındır).

Yargıtayın belediye tanzifat amelesi murakıbbının ve köy âzalarının müstakillen işledikleri suçlum, ticaret odası başkâtibi ve tahsildarının, mahalle mutemetlerinin ve köy

kâtiplerinin (M. M. H. K.) nun hükümlerine tâbi olmayacakları yolunda 'içtihatları mevcuttur.

Kır, çarşı ve mahallât bekçilerinin (M. M. H. K.) hükümlerine tabi olup olmadıklarının tefsirine mahal olmadığı hakkında Büyük Millet Meclisinin 8/8/941 gün ve 6255 sayılı kararında Dahiliye Encümeni mazbatasını aynen tasvip etmiştir. Mazbatanın esbabı mucibesi bu kanunun tatbikatında düşülecek tereddütleri giderecek aydınlıktadır.

Sözü geçen şahısların (M. M. H. K.) nun hükümleri kabul edilmiştir.

TAHKİKAT SAFHASI

(M. M. H. K.) İkinci maddesi (Memurinden birinin vazifei memuriyetinden dolayı veya ifayı vazife esnasında Bir cürmü ika eylediği gerek doğrudan doğruya ve gerek bir şikâyet ve ihbar ve iddia üzerine anlaşıldıkta... bizzat veya bilvasıta hakkında C. M. U. K. na tevfikân tahkikatı iptidaiye icra edilir..) denmektedir.

(M M. H. K.) üçüncü maddesi tahkikatı iptidaiye evrakının kanunda zikredilmiş usul dairesinde âit olduğu meclise şevkini âmirdir.

Bu maddelere nazaran memur hakkında yapılacak tahkikat iki safha geçirmektedir.

1 — Zanlı memur hakkında salâhiyettar âmiri tarafından bir tahkikatı iptidai)^ yapılması veya yaptırılması.

2 — Tanzim edilecek fezlekeli tahkikat evrakının salâhiyettar meclise tevdi edilmesi.

TAHKİKATA İZİN VERME VE MUHAKKİKİN SALAHİYETLERİ NELERDİR?

Tahkikata izin verme salâhiyeti suç işliyen memura göre değişir. Memur merkez idare teşkilâtından ise âit olduğu vekâlet veya daire tarafından, memur vilâyet idare teşkilâtından ise vali, kaymakam veya tâbi olduğu idare şube reisi tarafından hakkında bizzat veya vazifedar bir muhakkik tarafından tahkikata geçilmesine izin verilir.

Muhakkikin salâhiyetleri: Tahkikat (C. M. U. K.) na

tevfikan yapılacağından bu kanunda sorgu hâkimine verilmiş olan Salâhiyetlerin aynen kullanılmasından ibarettir.

Usul kanununun tahkikat safhasını gösterir bütün maddelerinden bahsetmeyeceğiz, ancak tahkikat safhasında karşılaşılması melhuz olan güçlükleri gidermek için konmuş olan müeyyideli maddelere temas edeceğiz.

Şahit: Muhakkik şهادetine müracaat ettiği kimseleri celbetmek istediği halde gelmekten veya gelip te ifade vermekten çekindikleri takdirde ne yapacaktır.

(C. M. U. K.) nun 45 inci maddesi usulü dairesinde şehitlerin celpname ile davet edileceklerini ve 46 ncı madde davete icabet etmeyen şahitlerden sebebiyet verdikleri masraflar varsa bunlarla beraber (20) liraya kadar hafif para cezasına mahkûm edileceklerini ve tahsili mümkün olmıyan para cezalarının hapse tahvili ile şahidin de ihzarla celbedileceğini ve bunu tatbik etmeğe ilk tahkikat esnasında sorgu hâkiminin dahi salahiyettar bulunduğunu tasrih etmektedir.

Bittabi 46 ncı maddenin tatbik edilmesi için şahidin gelmemesini mazur gösterecek sebeplerin bulunmaması lâzımdır. Bu gibi sebeplerin bulunmaması halindedir ki, zecrî ve cezaî yollara gidilecektir. Bu maddede sözü geçen para cezasının inzibatî bir ceza mahiyetinde olduğuna dair Adliye Bakanlığının 938 tarihli tamimi mevcuttur.

(C. M. U. K.) nun 47, 48, 49 ve 50 nci maddeleri şahidin, şahitlikten çekilmesini icap ettirir sebepleri ve dinlenmeden evvel muhakkik tarafından bu cihetlerin kendisine bildirilmesine dair hükümleri ihtiva eder.

Yemin: İlk tahkikat safhasında dinlenecek şahitlerin yeminle dinlenmesi lâzımdır. (C. M. U. K.) nun 52 nci maddesindeki sebepler mevcut olduğu takdirde şahide yemin verilmez. Yeminin şekli aynı kanunun 57 nci maddesinde gösterilmiştir.

Kanunun şekle ait hükümlerine aynen riayet şart olduğu cihetle bu yemin formülünün aynen şahide tekrarı lâzımgelir. Kanunî lâzimeye riayet edilmediğinden verilen

kararlar, Yargıtayca (Şahide yemin ettirilmeyip yalnız 57 nci maddenin iraesile iktifa edilmesi yolsuzdur.) ve yine (Şahide, kanunun tesbit ettiği şekle mugayir olarak yemin vermesi bozmayı muciptir) şeklindeki esbabı mucibelerle bozulmuştur. (T. T. M. Birinci Ceza Dairesi 21/4/931 ve 2/6/931 gün 1077-1788 sayılı kararlar).

Hapis: Şahit kanunî sebepler haricinde şahitlikten ve 3'eminden çekindiği takdirde (C. M. U. K.) nun 63 üncü maddesi 46 ncı maddedeki cezaların tatbikini ve bundan başka şahitliğe veya yemine cebir için altı ayı geçirmemek, üzere hapsi dahi kabul etmiştir.

Ehli hibre: Tahkikatın icab ettirdiği yerlerde kanun ehli hibreye müracaatı kabul etmiş ve bunun tâynini, reddi, kabule mecburiyeti ve vazifesini yapmadığı halde olunacak muamele hakkında 66, 67, 68, 69 ve 70 inci maddelerde müeyyideler koymuştur.

Zabıt ve arama: Sübut vasıtalarından olan eşyanın muhafaza ve zaptı da kanunda kabul edilmiştir (C. M. U. K.) nun 86 ncı maddesinden itibaren bu husus hakkında hükümler mevcuttur. Biz burada mektup ve telgraflara temas edeceğiz. 89 uncu madde şahitlikten çekinme hakkı olan kimseler arasında teati olunan mektuplar bu kimseler yanında bulundukça ve bunlar tahkikatın mevzuu olan vakalara iştirak etmiş olmak veya yataklık etmek şüphesi altında olmadıkça zaptedilemeyeceğini âmirdir. Maddenin mefhum muhalifine göre şahitlikten çekinmeye hakkı olan kimseler arasında teati olunan mektuplar şayet bu kimselerin yanında bulunmadığı takdirde ve bu şahısların tahkike mevzu olan hâdiseye iştirak veya yataklık ettikleri şüphesini uyandırdıklarında mektupların zaptı icap etmektedir. Zapta, kararın 90 inci maddenin 1 inci fıkrasına göre hâkim tarafından verileceği anlaşılmakta ise de aynı maddenin 5 nci fıkrası hükmü hariç «hâkim» tâbirinin sorgu hâkimini de kastettiği yolunda Adliye Bakanlığının mütalâası mevcuttur.

Zanlı memura gönderilen mektup, telgraf vesair mersulelerin zaptedilebileceği 91 inci maddenin hükmü iktiza-

sındandır. (C. M. U. K .) nun 92 nci maddesinde zapta karar verecek merci tâyin edilmektedir. Bu maddede geçen «hâkim» tabirinden sorgu hâkiminin de kastedildiği yolunda Adliye Bakanlığının mütalâası mevcuttur.

SUÇLUNUN TEVKİFİ

(C. M. U. K.) buraya kadar tetkik ettiğimiz hükümleri aynen muhakkik tarafından tatbik edilecek ise de tevkif hakkında (M. M. H. K.) umumî hükümlerden ayrı olarak hususi bir kanun yolu kabul etmiş bulunmaktadır. (M. M. H. K.) nun 16 ncı maddesi (Tahkik memurlarının tahkikatı veya tahkikatı iptidaiye evrakının meclisi idarelerce tetkikatı esnasında delaili kâfiye mevcut olur ve lüzum görülürse o memur alelûsul kefaletle raptolunur. Kefalet vermiyen veya suçu cinayet nevinden olan memurlar için tahkik memurunun talebi veya idare heyetlerinin kararı üzerine mahallin en büyük mülkiye memurunun tasdiki, şayet memur devairi merkeziye memurlarından ise ait olduğu vekil tarafından tasdik edilecek tevkif müzekkeresile muvakkaten tevkifleri caizdir.

Tevkif için şu unsurların bulunması icap etmektedir:

- 1 — Muhakkik veya idare heyetlerinin talebi;
- 2 — Kâfi delâilin mevcudiyeti,
- 3 — Lüzum görülmek keyfiyeti.
- 4 — Kefaletle raptı.

Maddenin birinci fıkrası bu unsurların bulunması halinde zanlı memuru kefaletle raptetmekle neticelenmektedir. İstenilen kefaleti göstermeyen veya cürmü cinayet nevinden olan memurun tevkif; için;

- 1 — Kefalet ita edilmediği,
- 2 — Cürmün cinayet nevinden bulunduğu.
- 3 — Muhakkikin talebi veya idare heyetlerinin kararı.

4 — Mahallin en büyük mülkiye memurunun veya vekilin tasdikinden ibaret olan kanunî unsurlar mevcut bulunduğu takdirde zanlı memurun tevkif müzekkeresile muvakkaten tevkifi caizdir.

Kefalet:

İstenilecek kefaletin neler olabileceğinin tâyinine müteallik hükümleri (C. M. U. K.) nun 118 nci maddesi göstermektedir.

(Kefalet gerek para vererek devlet esham ve tahvilleri tevdi suretile olabileceği gibi muteber kimselerin malî kefalet vermesile de olabilir. Kefaletin miktar ve nevini takdir hâkimindir.)

Bu hükme göre kefaletin menkul mallardan olması icap eder gibi bir netice çıkarsa da Adliye Bakanlığının müteaddit mütalâalarında maddenin tahdidi mahiyette bulunmadığı ve son fıkrasında miktar ve nevinin hâkimin takdirine bırakılmış olduğu cihetle gayrimenkullerin de karşılık gösterilebileceği ve hattâ kefil olacak kimsenin mutlaka mal göstererek teminat vermesinin şart olmayıp hâkimin tâyin ve takdir edeceği miktara usulen kefalet etmiş bulunmasının kabul edileceği merkezindedir.

Tevkif:

Yukarda zikretmiş olduğumuz kanunî anasır mevcut olduğu takdirde, zanlı memurun, usulüne tevfi kan kesilecek tevkif müzekkeresile muvakkaten tevkifi caizdir. Muvakkaten kelimesi üzerinde tevkif vâki olduğu takdirde hassasiyetle durmak icap eder. Meselâ: Kefalet göstermediği için tevkif edilmiş olan bir memurun kanunî lâzimeyi yerine getirdiği takdirde hemen tahliyesinin icap edeceği gibi.

Cürüm cinayet nevinden olduğu ahvalde yapılacak tevkiflerde (C. M. U. K.) nun 104 cü maddesini nazarı itibara almak yerinde olur. Bu maddede tevkif için suç işlendiğine dair aleyhinde kuvvetli emare mevcut olan zanlı:

- 1 — Kaçma şüphesini uyandıracak vak'alar bulunursa,
- 2 — Suçun izlerini yok etmeğe veya şeriklerini uydurma beyanata veyahut şahitleri yalan şahitliğe veya şehadetten kaçınmağa sevkeyleyeceğini gösterir haller bulunursa,
- 3 — Suç devlet veya hükümet nüfuzunu kıran veya memleketin asayişini bozan fiillerden bulunur veyahut âdabı umumiye aleyhinde olursa,

Bu unsurlardan birinci fıkradaki kaçma halini vazı kanun şu hallerde daima mevcut farz ve kabul etmektedir.

A — Tahkikatın mevzuu olan suçun ağır cezalı suçlardan olması,

B — Maznunun ikametgâhı veya meskeni bulunmaması veya...

C — Yabancı olup ta...

gibi hallerdir. Mevzuu muz olan (M. M. H. K.) nun tatbikatında B ve C fıkralarındaki ahvalin tahaddüs etmesine imkân olmadığından bunları işaretle iktifa ediyoruz.

Yukarıya almış olduğumuz usûl kanununun 104 üncü maddesi gözönünde bulundurularak bu gibi ahvalde tevkifi cihetine gidilmesi ve bu manilerin kalkmasile tahliyenin icab edeceği kanaatindeyiz. (16) ncı maddenin son fıkrasında (muvakkaten tevkifleri caizdir) hükmü de tevkifi icabettiren mahzurların kalkmasile tahliyeyi tazammun etmektedir. (C.M.U.K.) nun 116 ncı maddesi marjinali mevkufun bulunacağı yer ve hakkında yapılacak muameleden ve 144 üncü maddesinde de bazı teğayyudatı âmir bulunmaktadır.

(M.M.H.K.) nun tevkif edilen suçluların ihtilâttan meni hakkında bir hüküm serdetmemiş ise de mezkûr kanunun 6 ncı maddesi (Tahkikatı iptidaiye icrasında ve lüzum veya men'i muhakemeye ait muamelâtta işbu Kanunda muharrer olmıyan hususatta Usulü muhakematı cezaiye ahkâmına tevfiği hareket olunur.) hükmünü ihtiva ettiğine göre sakit olan bu cihet hakkında tevkife karar veren makam tarafından (C.M.U.K.) 116 ve 144 üncü maddelerindeki tedbirlerin alınması muvafık olur.

Muhakkikin salâhiyetlerinde lüzumlu maddelerine temas ettiğimiz (C.M.U.K.) nu hükümlerine tevfiğin yapılacak tahkikat evrakı sonuna tahkike mevzu olan hadisenin hulâsası ve neticesini gösterir bir fezleke yapılarak muhakkik tarafından imza edilerek mercie tevdi olunur.

Tahkikatı iptidaiye evrakının tetkike tabi tutulacağı heyetler kaza, vilâyet idare heyetlerde merkezde teşkil edi-

lecek heyetler ve Danıştay'dan ibarettir. Bu heyetlerden hangisinin tetkik salâhiyetine girdiğini zanlı memurun derecesine göre (M.M.H.K.) nun 4 üncü maddesi tasrih etmiştir. Bu maddeye göre:

1 — Nahiye müdürü, müstahdemini ve kazanın tâli derecedeki memurlarile müstahdemini hakkındaki tahkikatı iptidaiye evrakı kaza idare heyetince,

2 — Kaymakam; belediye reisi, kaza idare şube reisleri; kaza idare heyeti âzası, vilâyetin tâli derecedeki memur ve müstahdemini hakkındaki tahkikatı iptidaiye evrakı vilâyet idare heyetince,

3 — Merkez teşkilâtında kararname ile tâyin edilmeyen. memurlara ait evrakı tahkikiye vekâlet veya dairede teşkil edilecek heyete (Madde 10. son fıkra) mülhak bütçe ile idare olunan umum müdürlüklerin irade ile tâyin olunan rüesayı memurini hakkındaki tahkikat evrakının Danıştay umumî heyetinin reyî ve İcra Vekilleri Heyetinin 928. tarh İl kararile mezkûr memurların bağılı bulundukları vekâlet erkânından sayılmaları hasebile ait oldukları vekillerce bu gibi memurlardan teşkil olunacak heyetlere şevki takarrür etmiştir.

4 —Vali, elçi, müsteşar, Danıştay, reis veya âzasile merkezî idarenin ve vilâyetlerde müşterek kararname ile tâyin olunan memurun hakkındaki tahkikat evrakı Danıştay'ın 2 nci Dairesince,

Yukarıda zikredilen heyetlere gelen tahkikatı iptidaiye evrakının müzakeresinde şayet âzasından biri muhakkik sıfatile mezkûr tahkikatı yapmış ve fezlekeyi tanzim etmiş ise müzakere ve reye iştirak demez (M.M.H.K.) Madde (3) ikinci fıkra.

Tahkikatı iptidaiyeyi almış olan heyet bir hafta zarfında tahkikata başliyerek tetkikatını ikmâl ile bir karara bağlar.

Bu tetkikat anında lüzum görülen ahvalde zanlı memurun. ait olduğu daire âmiri veya göndereceği memura dinler. Madde 3.

Evrakı tahkikiyenin kanunun 2 nci maddesinde tasrih edilen salâhiyettar merci tarafından verilen bir emre müsteniden hazırlanmadığı ve tanzim edilmesi icab eden fezlekenin usulüne tevfi kan yapı lıp yapılmadığı hususlarının tetkikat esnasında nazarı itibara alınması ve bu kanunî lâzimeyi havi olmıyan evrakın noksanlarının ikmaline gidilmesi lâzımgelir.

İtiraz yolları:

Salâhiyettar heyetlere gelmiş olan evrak üzerinde yapılan tetkikattan sonra neticenin lüzum veya men'i muhakeme kararları şeklinde olacağı tabiidir.

A Lüzumu muhakeme kararı, zanlı memura tebliğ edilir. Kararı tebellüğ eden memur beş gün zarfında bir üst derecedeki heyete itiraz edebilir. İkinci derecede tetkik edilen heyetin kararı kat'idir ve verilen bir lüzumu muhakeme kararının men'i muhakemeye çevrilmesi halinde dahi tekrar ikinci derecede tetkike tâbi tutulamayacağı yolunda Danıştay Umumî Heyetinin kararı mevcuttur (Eylül 1331. gün ve 472 şakuli karar) M. M. H. K. nun 12 nci maddesi, aleyhinde tahkikatı iptidaiyeye başlanan memurlara, lüzum görülürse memuriyetleri vekâletle idare edilmek üzere işten eî çektirilir hükmünü ihtiva etmektedir.

B Men'i muhakeme kararı

Mezkûr heyetlerce verilen men'i muhakeme kararları, zanlı memurun âmirine, şahsî şikâyetçi varsa kendisine ve zanlı memura tebliğ edilir. Bu şahısların kanunî müddeti içinde itirazları halinde ve itiraz vaki olsun olmasın 2 nci derecede tetkik edilmek üzere bir üst heyete tevdi olunur.

Men'i muhakeme kararlarının tebligatında, âmir hususunda tatbikatta şu cihet mevzuu bahis olabilir. Vekâleten vazifeyi ifa eden bir memur suç işlediği ve hakkında men'i muhakeme kararı verildiği takdirde yapılacak tebligatta âmir suçun işlenmiş olduğu vazifenin dairesi başındaki âmiridir. Meselâ; vekâletle idare edilen hizmette bir suç meydana gelmişse memurun âmiri asıl vazifesindeki âmiri olmayıp vekâleten vazife ifa ettiği dairesi âmiridir. Tebligatın bu so-

nurcu amire yapılması lâzım gelir. Çünkü tebligattan maksat âmirin dahi verilen men i muhakeme kararları aleyhine itiraz edebilmesini temindir.

Son tahkikatın açılması:

İdare heyetlerinin vermiş oldukları lüzumu muhakeme kararı, son tahkikatın açılması kararıdır. Bu karara müstenit dâvaya bakmak salâhiyeti idare heyetinin bulunduğu mahal asliye ceza mahkemesinindir. Ancak kaza idare heyetince verilecek lüzumu muhakeme kararında cürüm, cinayet nevinden bulunduğu ahvalde bağlı bulunduğu vilâyet ağır ceza mahkemesidir. Danıştay'ın vermiş olduğu lüzumu muhakeme kararlarında zikrolunacak en yakın vilâyet merkezi mahkemesidir. Vali, elçi, müsteşarlar hakkındaki muhakeme 1 inci derecede Yargıtay Ceza Dairesi ve temyizden de ceza umumî heyetinde görülür.

Lüzumu muhakeme kararları, müddei umumîliğe tevdi edilmedikçe, memur hakkında takibata geçemez. Memurun Muhakemat Kanunu'nun dairei şümulüne giren bir suç işlenip işlenmediğinin takdirini idareye bırakmak ve İdarî mercilerle, adli mercilerin ayrılığı prensibine dayanılarak adlî makamlara tevdi edilen lüzumu muhakeme kararlarında idari makamların takdir ve tavsifile mukayyet olunarak hareket olunur. Binaenaleyh ait olduğu muhakemeye gelen evrak üzerine yapılan duruşmada zanlı memurun mahkemeye şevkini icap ettiren cürüm ne ise ancak bu rüyet olunur. Muhakeme esnasında başka cürüm veya şerikleri olduğu meydana çıkarsa mahkeme bu cihetleri rüyet edemez. Ancak muttali olduğu yeni vaziyetleri ait olduğu merciine haber verir. Madde 14.

Muhtelif dereceli memurların muhakemesinde: Madun, mafevke tabi olarak aynı mahkemede görülür. Hâdiseye memur olmıyan şahısların iştiraki bulunduğu takdirde bunların mahkemesi de memura ait dâvanın rüyet edildiği mahkemede görülür. Madde. 15.

TERCÜMELER

İSVEÇ'TE MAHALLİ İDARELERİN İDARE ŞEKİLLERİ

Yazan:
Sixten HUMBLE
 İsveç Şehirler Birliği Kâtibi

Çeviren:
H. BERKSUN

Başlangıç

İsveç muhtar idare sisteminin, ehemmiyeti gayri kabili inkâr olan esasları, iki mahallî idare tipine dayanmış bulunmaktadır.

Birinci tip mahallî idareye genel olarak «Basit Komüne denilmektedir; diğer tip mahallî idareler ise, temsil heyetlerine izafetle «Genel Meclis Lansting» li komünler adını almış bulunmaktadırlar. Bu iki tip mahallî idareler; muhtar idare alanında, şümulü genel bir tarzda tespit edilmiş bazı yetkileri haizdirler.

Basit komünlere taallük eden hususlarda, memurlar noktai nazarından olduğu kadar teşkilât itibarile de, bir taraftan şehirler ve diğer taraftan köy komünleri arasında birçok ayrılıklar vardır.

En ehemmiyetli altı şehir, Lansting çevrelerinin cüzülerini teşkil etmemekte ve buna karşı ekseriya Lansting tarafından görülen bazı vazifeleri ifa eylemektedirler.

Stokholm'un teşkilâtı, birçok noktalardan diğer şehirlerden ayrılır, köy komünleri arasında birtakım «Kasabalar - Bourg) lar vardır. Bunların İdarî teşkilâtının büyük bir kısmı da, diğer köy komünlerinininkine tekabül eder. Ancak şehirlere daha ziyade benzerlikleri hasebiyle şehirlerde mevcut olup köy komünlerinde ekseriya tesadüf olunamayan bir takım vazifeleri yerine getirmek mecburiyetindedirler.

Mümasil hizmetleri yerine getirmek bakımından köy komünleri içinde, halkı kesafet peyda edenler ayrı bir öz

teşkil ederler. Bunlara Municipal - Samhalle denilir; mahdut bir muhtariyete sahiptirler ve bu itibarla muhtar komünlerden madut değildirler.

İsveç'te, bazı idari vazifelerin ifası noktai nazarından birçok muhtar mahallî merkezler mevcut olup bahse mevzu olanlardan ayrılırlar. Böylece, basit mülkî komünler yanında kiliselere tabi hususî komünler de vardır. Genel kaide olarak bu komünlerin hudutları, bazı istisnalar mevcut olmasına rağmen basit mülkî komünlerin hudutlarıyla münasebetlidir. Bu komünlerin meşgaleleri her şeyden evvel, millî kilisenin mahallî menafimi korumaktan ibarettir. Eski bir zamanda, halkın okutulması tamamen kilise komününün faaliyet alanına dahil bulunmakta idi. Bununla beraber şehirlere gelince; ehemmiyetsiz olan bir kaçı hariç, bu vazife mülkî komünlerin eline geçmiştir. 1931 senesinden beri, bu vazife intikali köy komünlerinde de revaç bulunmaktadır.

Kırlardaki yolların, iyi bir halde bulundurulması için hususî mahallî idareler de mevcut olup bunlar da genel olarak müteaddit köy komünlerini ihtiva eden yol çevrelerini teşkil ederler. Şehirler, bu yol evrelerinin bir cüzünü teşkil etmezler.

Burada hususî mahiyette teşekkül etmiş mahallî idareleri bahis mevzuu ittihaz etmek yerinde olamayacağından aşağıda verilecek malûmat basit mülkî komünlerle (şehirler, köy komünleri) Landsting idari çevrelerine münhasır bulunacaktır.

I

1 — Şehirler için olduğu kadar köy komünleri için de bir kaide vardır. Nüfusu 1,500 ü müteceviz olan yerlerde, komünün karar yetkisi seçimle intihap edilmiş bir meclise mevdudur. Buna şehirlerde belediye meclisi ve kır komünlerinde komün meclisi denilir. Şehirlerin ve köy komünlerinin nüfusu, zikredilen miktardan aşağı ise, karar yetkisinin, temsilci bir meclise verilmesine karar vermek seçmenlere aittir. Aksi halde bu yetkinin doğrudan doğruya kullanılması seçmenlere aittir. Biri müstesna olmak üzere bütün şehirler,

hali hazırda, böyle temsilci bir meclise maliktirler. Bu şehirler arasında bulunan altısının nüfusu 1500 den aşağıdadır. 1927 - 1930 seneleri için yapılan komün seçimlerinde köy komünlerinden 1,034 ünde temsilci meclisi seçilmiş olup bu da komün adedinin % 42,9 unu ifade eder. Bu komünlerin arasında nüfusu 1500 den aşağı 147 komün bulunmakta idi. Landsting idari çevresinde; karar yetkisi, seçilmiş, temsilci bir meclisi olan «Landsting» e aittir.

2 — Temsilci meclislere seçmek ve seçilmek, kelimemi en geniş mânasıyla «genel» dir. Temsilci meclislere seçilen üyelerin, halkın şu veya bu sınıftan tercihan seçildikleri söylenemez.

3 — Şehirlerde, üyelere tahsisat veya tazminat verilmez. Köy komünlerinde, kanunla muayyen esaslara göre içtima mahallinden uzakta oturanlara verilecek tazminat miktarını meclis tâyin eder.

Landsting üyeleri, günlük tahsisat ve mecliste hazır-bulunmalarından dolayı da bir yer değıştirme tazminatı alırlar.

4 — Şehirlerde meclis üyeleri umumiyetle bir ay ara ile toplanırlar. Büyük şehirlerde, toplanma daha seyrek yapılır Kır komünlerinde toplanma daha aralıklı olarak vukua gelir.

Landsting senede bir defa toplanır ve toplanma devresi 4-6 gün devam eder.

5 — Tam olmamakla beraber, şehirlerdeki belediye: meclislerinin aşağıdaki hususlarla iştigal eylediğı kaydolunabilir: içtimai muavenet, işsizliğe karşı tedbirler, çocukları himaye, umumî sıhhat ve tababet hizmetleri, belde imar plânları ve yollar, şehrin gayrimenkul mallarının idaresi, mesken inşaatını çoğaltma tedbirleri, temizlik işleri, yangın işleri, polis, ispirotlu içkiler satan yerlere izin vermek, liman hizmetleri tarife ve muvasala, kamu tedrisat ve kütüphanesi; beden terbiyesini teşvik, şehrin su, gaz, elektrik ve bilahare ihtiyaçlarını temin... Hususî meselelerde aşağıdaki mevzularla alâkalıdır:

Belediye idaresinin heyeti mecmuası itibariyle teşkilatlanması ve yukarıda zikredilen işlere ait nizamnamelerin ve muhtelit idare şubelerine ait hükümlerin ve idarenin hususî organlarına ait talimatların tedvini, komisyon ve kombine üyelerinin seçimi, memurların tâyini ve maaşlarının tesbiti, muhtelif müesseselere yer mübayaası, bayındırlık işlerinin ve her türlü inşaatın yapılması, resimlerin ve vergi matrahlarının tesbiti, idarenin muhtelif hizmetlerine lüzumlu metaların tahsisi.

Belde tanzimine doğrudan doğruya bağlı mutasavver işlerle ve yukarıda zikredilen mümasil meselelerle köy komünü meclis üyeleri iştigal ederler.

Landsting aşağıdaki mevzulara müteallik işlerle iştigal eder: Tıbbî işler, içtimai muavenet, eğitim, münakale, zirai ve diğer beşerî faaliyet kolları, polis ilâh... Landsting tarafından ittihaz olunacak kararların mahiyetine gelince şehirler hakkında umumiyet itibariyle söylenenlerden ibarettir.

6 — Temsilci meclislerin toplantıları alenî olup halka ve matbuata intikal ettirilebilir. Temsilci meclisler kanun hükmüne tevfiakan bazı işlere müteallik müzakerelerin gizli olarak yapılmasına karar verebilirler. Bununla beraber bu hakkın istimali pek nadirdir.

Yalnız büyük şehirlerde, halk umumiyetle toplantılarda bulunmazlar.

7 — Umumiyetle seçimli meclislerde bir mevki elde etmek için rekabet vardır.

8 — Şehirlerde erkek seçmenlerin %59,6 sı ve kadınların %47,9 u 1927 - 1930 a kadar olan 4 senelik içtima devresi meclis üyelikleri seçimine iştirak etmişlerdir. Lir komünlerindeki iştirak nisbeti % 49,0 ve % 35,5 tur.

Genel meclis (Landsting) seçimine ait rakamlar ise %56,7 ve % 41,6 dır.

9 —Genel olarak seçimler, siyasî parti programlarına göre yapılır.

10 — Temsilci meclislerin kendi üyelerini seçmek hususunda hiç bir hakları yoktur.

11 — Mahallî gazeteler; şahsî teşebbüsleriyle belediyelerin ve genel meclislerin; müzakerelerini neşrederler. Bu müzakereler umumiyetle mahduttur ve ekseriyetle köy komünlerine taallûk edenleri yazarlar.

Büyük ve orta derecede ehemmiyeti haiz şehirlerde meclis oturumlarının zabıtlarının ve zabıt ile münasebeti olan mühim vesikaların basılması usuldendir. Umumî meclislerin oturumlarına ait zabıtlar ve vesikalar da aynı işleme tâbidir. Köy komünlerde, küçük şehirlere ait olanların bu yolda bastırılmaları çok nadirdir. İki mühim büyük şehirde söylenen nutukların ve müzakere esnasındaki tekliflerin stenografi ile zaptedilmesi usuldendir.

Şehirlerde, meclis zabıtlarının evvelden tesbit edilmiş bir tarihte halka bildirilmesi icabeder.

Umumî meclis oturumlarına ait zabıtlar, bazı kaidelere riayet suretiyle halkın emrine amade kılınır.

Halk; temsilci meclislerin müzakerelerine ait neşriyata büyük bir alâka göstermektedir.

12 — Mevzuat; meclis üyeliklerine seçilenlerin; şansan alâkalı bulundukları meselelerin müzakeresine iştirak haklarını hiç bir veçhile takyit etmemiştir.

II

İsveç komünlerinde seçimli meclisler yanında tesis edilmiş icraî heyetler mevcut değildir. Bu meclislerin icra uzuvları; muhtelif faaliyet sahaları için kendileri tarafından, seçilmiş idare komisyonlarınca tâyin edilmektedir. Şehirlerde, «Magistrat» denilen bir idare makamı yahut «Belediye» mevcuttur. Bunlar da bilhassa, hukukî bakımdan etraflarındaki köylerle birleşmişlerdir. Kanunun hükümlerine göre; bu idare makamı, muhtelif idare organları tarafından icra mevkiine konacak komün kararlarının mevzuata uygunluğuna nezaretle mükelleftir.

Ancak magistra (belediye) bu tatbikat ile doğrudan doğruya iştigale hiç bir yetkiyi haiz değildir. Bu itibarla yukarıda zikredilen kanunî hükümlerin ameli bir kıymet ve ehemmiyeti yok denilebilir.

Magistra (belediye) esaslı vazifelerini başka sahalarda görmektedir.

III

Muhtelif komünlerde, birçok idare komisyonları vardır. Bunların tamamen veya kısmen teşkili, seçilmiş meclislere aittir. Bu komisyonlardan bazıları, muhtelif komünlerin, merkezi idare organları gibi vazife görürler.

Umumiyetle, bu komisyonların vazifeleri, temsilci meclisçe tanzimi lâzım gelen işlere ait hazırlıkları yapmak ve diğer taraftan bu meclis tarafından ittihaz edilecek kararların icrasını temin eylemek hususlarından ibarettir. Bundan başka, serbestçe görecekları bazı idari vazifeleri de vardır. Faaliyetlerine lüzumlu kredinin verilmesi temsilci meclislere ait olmakla beraber hareketlerinde ona tabi değildirler. Bahis mevzuu komisyonlardan meselâ, resimler komisyonunun, görmekte olduğu vazifelere, temsilci meclis hiçbir veçhile müdahalede bulunamaz. Ekseriya, temsilci meclis tarafından tanzim edilecek mühim ve hususiyeti haiz meselelerin tetkiki bakımından birçok şehirlerde hususî komisyonlar vücutte getirilmektedir. Bu maksatla tesis edilmiş (Genel hazırlık ve tetkik komisyonu) da vardır.

Yukarıda zikredilen idari komisyonlardan bir kısmının tesisi mecburidir; bu mecburî surette teşkil edilecek komisyonların faaliyet ve işlemleri kanunla tâyin edilmiştir. Bu komisyonlara müteallik hususlar aşağıya derce dılmıştır:

Stokholm'da belediye heyeti «College Municipal» namı altında hususî bir teşekkül mevcut olup (belediye üyeleri namına belediye işlerinin temşiyetiyle iştigal) eder. Bu teşekkül, bir şehir hükümeti mahiyetindedir. (Başka şehirlerde, şehrin emlak ve malî işlerini tedvir ile vazifeli bir «Maliye Komisyonunun» bulunması mecburidir. Bu komisyona diğer kamu işlerinin yürütülmesi vazifesi de tevdi olunabilir. Birçok şehirlerde, maliye komisyonu idare işlerini tedvir eden merkezî bir teşkilât mevkiine geçmiştir.

Stokholm'da da, şehrin malî işlerini görmek üzere bir «maliye komisyonu» bulunmaktadır.

Her köy komününde; komünün bilhassa ehlâk ve maliye işleriyle uğraşmak üzere bir «komün komisyonunun» tesisi mecburidir. Bu komisyon, komünün genel idaresine nezaret etmekle de mükelleftir.

Her Landsting çevresinde bir «idare komisyonu» bulunur. Bu komisyon, Landsting in bilhassa malî işlerini tedvir etmekle beraber, diğer idari vazifeler bakımından çevrenin merkezi idare uzvu gibi yetkileri haiz bulunmaktadır.

Bundan maada, şehirlerde olduğu gibi kır komünlerinden aşağıdaki komisyon veya kombinelerin, idareye ait veya daha hususî vazifelerle iştigal eylemek üzere tesisleri mecburidir:

- 1 — İc̣timaî muavenet komisyonu.
- 2 — Çocukları gözetme komisyonu,
- 3 — Genel sıhhat komisyonu,

Köy komünlerindeki komün komisyonları da, sıhhat komisyonu vazifesini resen görebilirler.

4 — Tekâütler komisyonu (ihtiyarlığa karşı genel sigortaya müteallik işler)

5 — İçki aleyhtarı komisyon (alkolizme karşı mücadele)

İc̣timaî muavenet komisyonu da her vakit içki aleyhtarlığı komisyonunun vazifelerini yapabilir.

6 — Genel mekteplerin idaresi (ilk tahsilin mülkî komünlerin eline geçtiği yerlerde)

7 — Hususî komisyonlar: (bazı tahsil müesseselerinin bulunduğu yerlerde)

8 — Hastahaneler hususî idareleri (hastahane bulunan yerlerde)

9 — Bir veya müteaddit vergi tarh komisyonları (komün ve devlet vergilerinin tarhı için)

10 — At mubayaa komisyonu (Asker ihtiyacı için)

Bunlardan fazla olarak şehirlerde:

1 — Şehir plânları ve inşaat işleriyle iştigal eden inşaat komisyonu,

2 — Yangınlar komisyonu: Temsilci meclis, yangınlar komisyonunun vazifelerini başka bir İdarî makama da tevdi

edebilir. (Köy komünlerinde, aksine bir sarahat olmadıkça bu vazifeler komün komisyonu tarafından görülür)

Landsting çevresindeki mecburî komisyonlar aşağıdadır,

1— Landsting'e bağlı hastahaneleri idare için hususî müdürlükler,

2 — Hastalara bazı yardımlarda bulunmak üzere teşkil edilen hususî komisyonlar

5 — Bazı tedris müesseseleri bulunan yerlerdeki hususî komisyonlar

4 — Çalışma bürosu olan yerlerde bunları idare edecek komisyonlar

5 — Polis meclisi (polis memurlarının disiplin cezaları ile işgal eder.)

6 — Aynî vergi kıymetlerini takdir edecek delegeler komisyonu, gene] kanunların, temsilci meclislere, ihdasları zarurî muhtelif komisyonların teşkiline yetki veren hükümleri ihtiva etmekte olduğunu burada zikretmek muvafık olur. (Meselâ şehirlerde ve köy komünlerinde bir polis komisyonu, işsizliğe karşı bir komita teşkili gibi)

Şehirlerde, yukarıda zikredilen mecburî komisyonlardan maada idarenin başka şubelerile işgal eden birtakım komite veya komisyonlara tesadüf olunur. (Meselâ, teknik işler, liman idaresi, kamu emlâki komisyonları bilahare..)

Bu hususta şehirlere ve diğer komünlere verilen serbesti neticesi bu komisyonların teşkilâtı merkezîyetçilikten idarece tebarüz ettirilmiş bir ademi merkezîyetçiliğe kadar büyük bir tehalüf gösterirler.

Bazı hallerde, bir komisyonun bir veya diğer üyesi temsilci meclisten başka bir makam tarafından da tâyin olunur. Yahut komisyona yüksek bir memur iştirak hakkını haiz bulunur. Bununla beraber; komisyonunun ekseriyetini teşkil edecek üyeler, temsilci meclis tarafından tâyin olunurlar. Genel kaide olarak, temsilci meclis bütün üyeleri de tâyin edebilir. Temsilci meclisin komün hizmetinde bulunan memurları prensip itibarıyla muhtelif komisyonlara üye seçmek hakkını haizdir. Bununla beraber bazı hallerde bu

komisyonların muhasipleri istisna edilebilir. (Hususî işler için tesis edilen etüd komisyonlarında, ekseriya tetkik edilen işle alâkalı idare şubesinin şefi bulunur.)

Temsilci meclisin, meclis üyesi olmıyan şahısları da komisyonlara intihap eylemek hakkını haiz ise de bu yetki nadir hallerde kullanılır. Ehemmiyetli idare komisyonları için hemen hiç kullanılmamaktadır.

Stokholm belediye idaresine gedince: Bu idare temsilci meclisin reisi ile, iki reis muavinininden ve hususî surette seçilen ve üyeleri ile ahaliyi kadimden olan 6 müşavirden terekkün eder. Bu sonuncular, altı senelik bir müddet için belediye idaresi seçiminden müstakil olarak belediye meclisi üyeleri tarafından tâyin olunurlar. Bunlar ücret alır ve idarenin raportörlük vazifesini görürler. Bunlardan her biri» idareye taallûk edip kendilerine kanunen mevdu vazifeleri ifa ederler.

Prensip itibarile, muhtelif komisyonlar reislerini kendileri seçerler. Ancak, bazı hallerde diğer bir makam tarafından tâyin edilen üye, reislik vazifelerini görür veya reis» temsilci meclis tarafından tâyin olunur.

Stokholm'de yukarıda adı geçen ahaliyi kadimeden olan müşavirler idarenin muhtelif şubelerine ait olarak vücade getirilen ehemmiyetli komisyonlara başkanlık etmek hakkını haizdirler. Bu itibarla belediye idaresinin de raportörleridirler.

Bu komisyonlar, icra yetkisini de haizdirler. Genel olarak komisyonların toplanmalarına müteallik iyice tâyin edilmiş kaideler mevcut değildir. Bazı mühim idare komisyonları muntazam bir surette ayda bir veya iki defa içtima ederler. Bu da büyük şehirlerde ekseriyetle vâki olur. Bununla beraber işlerin göstereceği lüzuma göre toplantı yapılması esastır.

Emvalin idaresiyle mükellef olan idare komisyonları, her sene temsilci meclise hesap vermeğe mecburdurlar.

Bu komisyonların hesap ve idareleri temsilci meclis tarafından tâyin edilen kontrolörler tarafından tetkik edilir. Bunların verecekleri raporlara müsteniden temsilci

meclis, komisyonları ibra eder. Komisyonların vazifelerini tâyin eden nizamname ve talimatnamelere tevfikân, bunlardan ekserisi, senelik faaliyetlerine müteallik bir rapor vermeğe mecbur tutulmuşlardır.

IV

İsveç'in muhtelif komün tiplerinin tetkikinde kelimenin mutlak mânasıyla bir şeften bahsetmek güçtür. Ekseriya komün; seçilen meclisin reisi tarafından temsil edilmektedir. Temsilci meclis içinden seçilen bu reis, umumiyetle bir reise bas yetkilere mâlik değildir.

V

Şehirler, (belediyeler) memurların teşkilâtlandırılmasında hemen mutlak bir hürriyete mâlik bulunmaktadırlar. Bu noktai nazardan, muhtelif şehirler arasında bariz ayrılıklar vardır. Bununla beraber şehirlerin hususiyetlerine rağmen mevcut esaslı memurlar aşağıya dercolunabilir:

Muhasebe ve vezne hizmetlerinin başında belediye muhasibi namı ile hususî bir memur bulunur. Bundan başka, büyük ve orta şehirlerde hukuk müşaviri denilen hususî bir memura tesadüf olunmaktadır ki, bu da, şehrin umumî idaresinden mütehassıl hukukî meselelerle meşgul olmaktadır..

Şehirlerin umumî ihtiyaçları için teknik müşavir olarak bir veya müteaddit belediye mühendisleri de vardır. Bunlardan maada, şehrin muhtelif sanayi ve münakale teşebbüslerine ve emsali gaz, elektrik, su ve lâğım, temizlik, tramvay ve liman, yangın hizmetlerine ve tedris ve İçtimaî muavenet müesseselerine bakan idare şefleri de mevcut bulunmaktadır. Bazı şehirlerde ünvanı belediye müdürü olan bir İdarî memuriyet de ihdas edilmiş olup şehrin umumî idaresini temşiyet eylemekle mükelleftir.

Köy komünlerinde, komün memuriyetlerine küçük mikyasta tesadüf olunmaktadır. Bu komünlerde, küçük şehirlerde olduğu gibi tamamen idarî olan vazifeler reis veya-

hut bazı idare komisyonu azalan tarafından ifa edilmektedir. Ehemmiyeti haiz köy komünlerinde, umumiyetle komünün vezne ve hesap işi erini tedvir eden bir muhasip bulunur.

Landsting çevresindeki idari görevler pek fazla ademi merkeziyetleştirilmiştir Merkeze ait vazifelerin görülmesi için kanuna göre bir kâtip, bir veznedar olmak üzere iki memurun istihdamı lâzım gelmektedir.

Fakat bugüne kadar, kâtiplik memuriyeti mütemmim bir memuriyet olarak kalmış; bu memuriyet; devlet tarafından mensup bir memur tarafından ifa olunagelmiş, Landsting'in muhtelif çevresindeki muhasiplik vazifesi de aynı şekilde tedvir edilegelmekte bulunmuştur. Bazı çevrelerde de bilâkis, muhasiplik; esaslı bir vazife haline gelerek «Landsting müdürü» unvanını almış ve çevrenin ekonomik işlerinde de meşgul olması hasebiyle ehemmiyetli bir mevki işgal eylemiş bulunmaktadır. Landsting'in mütebaki idare personelleri teşkilâtı ise, çevrede tesis edilen müesseselerin mahiyetine bağlıdır. Bu itibarla, muhtelif mahiyetteki hastahanelere göre tababet mensuplarının ve malî işlerin tedviri için iktisatçıların tâyini icap etmektedir.

Genel olarak, memurlar temsilci meclis tarafından ve bazan da muhtelif idare komisyonları tarafından tâyin olunmaktadır.

Memurlar; her şeyden evvel, temsilci meclis tarafından tanzim edilen genel talimatnamelere; ayrıca salâhiyetli idare komisyonundan alacakları talimatlara tevfikân hareket etmekle mükelleftirler.

Memurların kendi teşebbüslerde hareket edebileceklerini tahdit eden genel kaideler mevcut değildir; bu mesele; her memur münferiden nazara alınmadıkça cevaplandırılmaz.

Genel olarak; komün personellerini, heyeti umumiye- sile mürakabe eden bir memur yoktur. Ancak, muhtelif departman şefleri, kendilerine tabi olan memurları kontrol edebilirler.

Mütchassıs memur toplamakta güçlük çekilmektedir. Komün memurlarının maaşları devlet memurlarıninkine muadildir ve büyük şehirlerde ekseriyetle biraz daha fazladır. Verilen maaşların miktarı iyi namzetler celbine müsait derecede olduğu söylenebilir.

Memurlar, temsilci mecliste cereyan eden tartışmalara iştirak edemezler. Hususî idare komisyonlarında, alâkalı şube şefinin, ekseriyetle vazifesi raportörlüktür. Komisyonca ittihaz edilen herhangi bir karar; şahsî fikirlerine muhalif düşerse, zabıtnameye müsteniden dâva açmak hakkını haizdirler.

Komün memurlarından komün muhasibi olanlar temsilci meclise üye seçilemezler; diğer komün memurları seçilebilirler.

Komün memurları için genel bir yaş haddi kabul edilmemiştir.

Hâlen komün memurlarının kısmı âzami, maaşlarıyla mütenasip bir tekaüt hakkına sahiptirler. Komünlerde memurların tekaüde şevkleri tamamen tanzim edilememiştir. Bu gibi komün memurları uzun bir hizmetten sonra hizmet göremeyecek bir hale geldiklerinde kendilerine tekaüt maaşına tekabül edecek miktarda senelik tahsisat verilir. Memurların tekaüde şevklerinin tanzim edilmiş olduğu yerlerde, bir yaş haddi kabul edildiğinden memurlar, bu yaşa vasil oldukları zaman tekaüt maaşı ile geçinmek üzere memuriyetlerini terke mecburdurlar. Yaş haddi; memuriyetlerin mahiyetine göre az çok tehalüf etmektedir.

VI

İsveç komünlerinde halkın reyine müracaat pilebicite sistemi mevcut değildir.

Böyle bir sistemin konması için bir fikir cereyanının mevcudiyeti hiç bir zaman kaydedilmemiştir.

VII

Bir komün bütçesinin tanzimine ait usul aşağıdaki şekilde cereyan eder:

Müstakil bir şekilde idare edilen idarenin her şubesi ve kurumları için alâkalı memurlar; gelecek senenin gelir ve giderlerine ait bir proje tanzim ederler. Bu proje yetkili idare komisyonunca tetkik ve malî işlerin temşiyetine memur makama gönderilir. (Şehirlerde maliye komisyonuna, koy komünlerinde komün komisyonuna, Landsting çevresinde idare komisyonuna). Bu makamların yapacakları teşkilâta esas olmak üzere, maliye dairesinin yetkili şefi; muhtelif hususî projeleri toplayıp genel malî vaziyeti hesaba katmak suretile mezkûr projeleri tetkik eder ve fazla giderlerin nasıl karşılanacağı hakkında da tetkiklerde bulunur. Bu malûmata istinaden adı geçen makamlar; tarhı lâzım gelen vergilerin miktarı hakkında izahatı havi olarak genel bütçe projesini hazırlarlar. Bazı şehirlerde bu proje mahallî idareye tahmil edilen muhtelif vazifelerin ifasını temin için muhtelif dairelere ait hisseleri tevzin eylemek üzere iptida bir teşekkülün hususî tetkikatına tevdi edilir. En nihayet temsilci meclisin nihaî ve kat'î tasvibine arz olunur.

Genel olarak, giderlere ait maddelerin tesbiti ve mahallî vergilerin miktarını tâyin, temsilci meclise aittir.

Hükümetin veya bir diğer devlet otoritesinin; mahallî idarelerce ittihaz olunan ve kanun kuvvetinde bulunan bazı kararlarını tasdik eylemesi lâzım gelmekte ve bu münasebetle kat'î bir kontrol da yapılagelmektedir.

Bu tasdik, aşağıda yazılı işler için lâzımdır:

1 — Mahallî idarelere vasiyet yolu ile teberru edilen gayrimenkul mal ferağ ve rehnedilmesine ve şehre vasiyet yolu ile teberru edilen emlakın genel plân dairesinde idaresine ait kararlar,

2 — İstikraz akdine veya bir kefalet taahhüdâtına müteallik kararlar; ancak az vergi toplayan şehirlere veya köy komünlerine ait olanlar muayyen hudutlar dahilinde tasvibe tabi ve bu tasvibin «genel meclis - Landsting» ta-

rafından aktedilecek istikrazlar için evvelden istihsali zarurî değildir. Ödeme müddetleri beş seneyi geçemez.

3 — Beş sene müddet zarfında yüksek vergilerle karşılanması icap eden giderlere ait kararlar;

4 — Muayyen faydalar elde etmek maksadile hususî vergilerin ihdasına veya kaldırılmasına müteallik kararlar {bu vergiler mahallî idareler bütçeleri için asgarî bir ehemmiyeti haizdirler.}

3 — Meclisi idarenin mutemedi olan şahıslara verilen çek tahsisatı miktarlarına ait kararlar.

Buna mukabil, devlet mahallî idareleri ne giderleri ve ne de vergi tarhi hakkının istimal tarzı üzerinde daimî bir kontrolde bulunmaz.

Hükümetin veya diğer bir devlet otoritesinin tasvibini almak iktiza eden hallerde, mahallî idare bahse mevzu iş hakkında bir lâyiha tanzim eder. Kontrol makamı, lâyiha ile verilen veya başka bir suretle istihsal edilen malumat üzerine kat'î kararını verir. Bu malûmat, hemen daima, yazılı olarak ihzar edilir.

Mahallî idareler hesaplarının tetkikine, hiç bir yabancı otoritenin hakkı yoktur. Devletin yaptığı yardım parasını mahali sarfindan dolayı hesap vermek mecburiyetinden mütevellit tetkikat müstesnadır.

VIII

Hükümet otoritelerinin tasvibine arzı icap eden, geçen fasılda zikredilen hususattan maada; şehir plânlarının ve mahallî bazı emirnamelerin, nizamname ve talimatnamelerin de tasvip ettirilmesi icap etmektedir. Bazı kamu müesseselerine düzen vermeğe ve bazı memurlara verilecek maaşların tâyinine ait hususlarda da aynı suretle işlem yapılır. (Polisce mahallî idareler nezdinde vazife gören devlet memurları).

IX

Burada, münhasıran devlete ait idarî işlerle uğraşan her nevi mahallî teşkilât bahse mevzu olamaz. Devletin; mi-

lis ihtiyacını temin etmek, münakale işletmeleri teşebbüslerini idare etmek, devlet vergilerini tahsil eylemek ve devlet vergilerini tahsil eylemek ve devlet emlakını muhafaza etmek üzere teşkil eylediği mahallî idare otoriteleri tamamen bahis harici bırakılabilir. Buna mukabil, devlete bağlı bazı mahallî idareler; muhtar idare organlarıncı esasen görülmesi lâzım gelen vazifelerle de iştigal eylemekte bulunmuşlardır. Bilhassa muhtelif vilâyetlerde departmanlarda hükümet işlerini tedvir eylemesi icap eden vilâyet idaresi bu vaziyettir.

Vilâyetler; memleketi parçalara ayıran ve büyük bir kısmının hudutları Dansting çevresine tekabül eden büyük idari çevrelerdir.

Vilâyet idarelerini, bazı hallerde yahut hükümetçe tasdiki icap eden işlerde mahallî idarelerin kararlarını evvelce izah edilen kaidelere tevfikân tasvip eylemesi lâzımdır. Bununla beraber, vilâyet idareleri; mahallî idarelere tâbi kimselerin bu idarelerce ittihaz edilmiş muayyen hâdiselere ait kararlarına karşı vâki olacak itirazlarını, birinci derecede bir karara bağlamak yetkisini haizdirler.

Bunlardan başka, vilâyet idareleri; vilâyet dahilinde polisi idare eden en yüksek mercidir. Ve diğer sahalardaki muayyen kamu işlerinin iyi bir surette yürütülmesine ve bilhassa, meskûn yerlerin imar plânlarına ve inşaata ait nizamların yerine getirilmesine, yangın, içtimai muavenet ve sıhhat işlerine nezaret eyler.

Bundan sonra şehirlerde (Magistrat) ve Stads-Stryelse yahut belediye adı ile tanınan teşekküllerin de mevcut olduğunu hatırlamak lâzım gelir. Magistrat başkanı (Bourgmestre) ile bazı şehirlerde bulunan belediye başkanı (Bourgmestre Municipal), rey hakkına mâlik komün halkı tarafından tanzim edilmiş bir teklif listesi üzerine hükümetçe tâyin olunur. Magistrat veya belediye, ekseriya temsilci meclis tarafından seçilen âzalardan teşekkül eder.

Belediye (Magistrat) şehir dahilinde devlete ait birçok idari hizmetleri yerine getirir. Bourgmestre ile Magis-

tra'nın diğer âzaları belediye mahkemesine başkan ve hâkim muavini sıfatıyla (assesseur) iştirak suretile kaza dairesi şehirden ibaret bulunan bidayet mahkemesini da teşkil ederler. Prensip itibarile şehir hududu dahilinde komün idaresi üzerinde genel kontrolde bulunmak, belediyeye aittir. Belediye meclislerince ittihaz edilen kanunî kararlar, yetkili idare organları tarafından tatbik mevkiine konur. Bununla beraber Magistrat, kanuna aykırı kararları, icra mevkiine koymakla mükelleftir. Bir belediye temsilcisi, rey sahibi olmaksızın belediye meclisi toplantılarına ve müzakerelerine iştirak hakkım haizdir. Prensip itibarile Magistrat belediye meclisine bütçe projesinin verilmesine ve şehir hesaplarına ait tetkikatın nizamla uygun bir şekilde yapılıp yapılmadığına nezaret etmekle de mükelleftir. Bununla beraber, şehir idaresine ait işlerde Magistrat tarafından yapılmakta olan genel kontrole hâlen pek az amelî ehemmiyet atfedilmekte olduğunu da burada kaydetmek muvafık düşer.

Polis hizmetine gelince; her şehirde polis; Bourgmestre yahut bu işe memur edilmiş diğer bir belediye âzası veya belediye meclisinin teklifi üzerine hükümetçe tâyin edilmiş bir polis müdürü tarafından idare edilmektedir.

Köylerde, polisin idaresi, çevre itibarile tayin edilmiş müddeiumumiler tarafından ifa edilir.

X

Basit komünler - şehir ve köy komünleri - hiç bir veçhile Dandsting çevresine bağlı değildirler.

Basit komünlerle ve Landsting temsilci meclisleri seçimleri, ayrı ayrı ve müstakil olarak yapılır. Ancak, Landsting meclisi; Landsting çevresindeki basit komünlerde, işbaşında bulunan şahıslardan teşekkül eder.

Basit komünlerin ve Landsting'in karşılıklı görevleri, kanun ile açık olarak tâyin edilmemiştir. Tatbikatta; Landsting'in faaliyeti; hâdiselerin şevki ile geniş sahalardaki görevlerin, tercihan elbirliğiyle başarılmasına yönelmiş bulunmaktadır. Hâlen Landsting'ler hastahaneler sahasında büyük bir faaliyet göstermektedir. Bundan başka, vergilerin

müşavi bir surette tevzii maksadile, tarh hakkı Landsing'lere verilmiştir. Bu itibarla, Landsting, muhtelif safhalardaki faaliyetlerini idame edebilmeleri için basit komünlere, muhtemel esaslar dahilinde tahsisat verir.

İki komşu komün arasında ihtilâfı mucip meseleler ekseriya çizilen sınırların vuzuhsuzluğundan çıkmaktadır. Bu takdirde; bu niza, hudutların tashihi suretile halledilir. Her hâdisede bu nizaı halletmek hükümete düşer. Diğer ihtilâflarda, sulh yolu ile halledilemezlerse, işi mahkemeye tevdiden başka çare yoktur.

Muayyen hizmetlerin görülmesi noktai nazarından iki veya daha ziyade komünlerin müştereken yapmaları tercih edilmekte ve birlikler teşkil edilebilmesi için de hususî bir kanun mevcut bulunmaktadır. Bu birlikler; basit komünler veya Landsting'ler veya bununla şehirler arasında teşkil olunabilir. Böyle bir birlik teşkili için ilkinden, yetkili mahallî makamlar arasında bir noktai nazar vahdeti bulunmak icap eder.

Komünlere ait işlerin yürütülmesi için, bu muhtelif mahallî idarelerin temsil edildiği birleşik federatif bir müdüriyet tesis edilmiş bulunmaktadır. Birliğin masrafları; birliğe dahil mahallî idarelerin birliğin tesisinde tesbit ve tediye edilen hisselerden ödenir.

Tatbikatta, hususî hukuk kaidelerine müstenit sözleşmeler akdi suretile iş ortaklığı da yapıp gelmektedir.

Velhasıl muhtelif tabakadaki mahallî idarelerin - şehirler, köyler ve Landsting çevreleri - kendi teşebbüsleriyle ayrı vahdetler halinde müşterek menfaat arzeden işleri bir arada tahakkuk ettirmek maksadile birleşmekte olduklarını ifade etmek daha uygun düşer. Bahse mevzu olan birliklerin, görecekları işlere ait tekliflerin hükümetin veya parlâmentonun kararına arzı icap eder. Muhtelif mahallî idare grupları için genel ehemmiyet arzeden düzeltmelere, hükümet veya parlâmento tarafından lüzum görülürse; mezkûr

birliklere, kat'î bir karar verilmeden evvel noktai nazarlarını bildirmelerine imkân verilir. Birliğe dahil mahallî idarelerden bir kısmını alâkadar eden meselelerden dolayı müşterek bir harekete lüzum hâsıl olursa bahse mevzu olan birlikler ya alâkalı komün temsilcileri yahut bu temsilcilerle yetkili hükümet makamları arasında konferanslar akdini isteyebilirler.

BRİTANYA İMPARATORLUGU'NUN ÇEŞİTLİ ANAYASA TİPLERİ

Yazan
A. Berriecale KEITH

Türkçeye çeviren:
İ. ERAYDIN

Britanya'da anayasa tipleri güdülen amaca göre tâyin olunur. Bugünün doctrine'i memleketin büyük çoğunluğu ile kabul edilmiş olan iki ana prensibe dayanır.

Her şeyden önce şu cihet kabul edilmiştir ki, bir toprak parçası üzerine mülkiyetin meşru sayılabilmesi o ülkede yaşayanlar için İngiliz idaresinin faydalı olmasıyla mümkündür.

Eğer Birleşik Krallık ile yerli halkın menfaatleri karşılaşacak olursa İngiliz hükümetinin vazifesi o ülkede oturanların esenliklerini tercih etmektir. Denizaşırı memleketleri sömürmek bahis mevzuu olmamalıdır. Kazanılan bütün avantajlar; baş amacı idare edilenlerin refahı olan bir politikaya dayanmalıdır.

Bu prensibin en iyi uygulanabilmesi her memlekette halkın kendi işlerinin bizzat kendileri tarafından görülmesine müsaade edilmekle mümkün olabilir.

İstismara karşı en tesirli koruyucu kendi kendini idare sistemidir. Bu sistem halkın kendine güvenini ve karakterini kuvvetlendirir. Britanya hükümetinin mürakabesi çok tesirli olduğu yerler de vardır. Bu ancak, idare edilen halkın gelişmesini geriletmeğe yarar. Bizzat kendi esenlikleri yolunda alınacak tedbirlerden dolayı kadın, erkek herkes sorumluluk kabul edebilecek hale getirilmiş olmalıdır. Hattâ bu işleri yaparken hataya düşmüş olsalar dahi bu, onlara bu hataların tekrarından nasıl kaçınmak mümkün olacağını öğretmeğe yarar ve onları tam sorumluluk için ehliyetli kılar.

Bundan anlaşılır ki; bağımsız olmıyan bir hükümetten beklen iş, orta derecede refah materyali yaratmaktan

ibaret değildir. Dominyonlar ve sömürgeler bakanının i Aralık 933 de söylediği gibi Britanya imparatorluğu nun büyük amacı yavaş yavaş bütün kral uyruğu arasında hürriyeti yaymaktır. Bu, yavaş bir gelişme olacaktır. Sömürge imparatorluğunun bazı taraflarında bağımsız idare sağlayabilmek için nesiller ve belki de yüzyıllar geçebilir. Böyle olmakla beraber, Britanya politikasının büyük kısmı, hattâ en geri kalmış Afrika halkını dahi kendi ayakları üzerinde durmağa teşvike dayanır, ki bu da bu halkın Britanya imparatorluğu ile işbirliğinde devam etmeleri için en iyi garanti olur.

İşte bu hâl, imparatorluk içindi: bir sürü çeşitli constitution'lar doğmasına yol açmıştır ki, hepsi de (hükümetler idare edilenlerin yararına olmalı ve halk, memleketlerinin idaresinde kudretleri nisbetinde büyük pay almalı) prensiplerinin uygulanmasını sağlayacak şekildedirler. Bu suretle bazı yerler tam bağımsızlıktan faydalanmakta, bazı yerler kontrol altında tutulmakta ve bazı yerlerde ise bu ikisinin ortası bir idare sistemi görülmektedir.

Britanya adaları dışındaki imparatorluk toprakları şöyle sınıflandırılmıştır:

a) Dominyonlar, b) Sömürgeler, c) Himaye altında memleketler, d) Manda altında olanlar.

İşte bütün bu memleketlerde çeşitli idareler vardır. Ayrıca, Hindistan ve Burma gibi bu sınıflardan hiç birine sokulmasına imkân olmayan memleketler de vardır.

A) DOMİNYONLAR

Dominyon adını almış olan memleketler şunlardır:

Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Afrika, İrlanda ve Newfoundland,

Bunlardan İrlanda Birleşmiş Krallığın bir parçası iken 1922 de yapılan bir anlaşma gereğince ayrılmış ve imparatorluk içinde Kanada gibi bir (statü) almıştır.

Newfoundland'ın bugünkü durumu anormaldir. Evvelki konstitüsyon ve bununla beraber dominyon statüsünün hakları 1934 tenberi uygulamayı beklemektedir. Çünkü

Newfoundland parlamentosu memleketteki malî ve İktisadî şartları düzeltmek üzere idarî kontrolü eline almasını Britanya hükümetinden istemiştir. Bunun için bugün bu memleket İngiliz hükümetinin yolladığı bir vali ile buna yardım eden bir komisyon tarafından idare edilmektedir. Kanunlar bu komisyon ile vali tarafından çıkarılmakta olup mahallî parlâmentonun faaliyeti talik edilmiş bulunmaktadır.

1 — Dominyon statüleri ve İmparatorlukla münasebetleri

Dominyonların esas durumu; birleşmiş krallık ve dominyonlar temsilcilerini toplayan 1926, İmparatorluk Konferansında tâyin olunmuştu. Konferans, Birleşmiş Krallık karşısındaki dominyonlar durumunu şöyle tarif etmişti:

«Dominyonlar; Britanya milletler camiasına kendi istekleri ile üye olmuş ve müşterek bir bağ ile imparatorluğa bağlanmış bulunmakla beraber statüce birbirlerine eşit olan, ne iç ve ne de dış işleri bakımından aralarında altlık ve üstlük bulunmayan komünite'lerdir». Bu deklarasyon 1930 da kurulan İkinci İmparatorluk Konferansında biraz daha açıklanmış ve Westminster statüsü ile uygulanmada tesadüf edilen teknik engellerin kaldırılması için tedbirler alınmıştır. Bu statünün uygulanması işi Avusturalya, Yeni Zelanda ve Newfoundland memleketlerinde mahallî parlâmentoların muvafakatleri alınması şartına bağlanmıştı. Bu cihet şimdiye kadar geciktirilmiş olup ancak bağımsızlığa tesir bakımından önemlidir.

Dış münasebetlere gelince; Britanya İmparatorluğunu, Milletler Cemiyetinde Birleşmiş Krallık temsil ettiği halde her dominyonun bu cennette ayrı bir üyesi vardır. Böyle olmakla beraber Britanya İmparatorluğunun Milletler Cemiyeti konseyinde daimî mevkii olmasına mukabil dominyonlar ancak geçici yerler işgal edebilirler. Milletler Cemiyeti'nde çıkan bütün meseleler üzerinde Britanya İmparatorluğunun görüşlerine uygun veya aykırı fikirler yürütmek veya oy vermekte dominyonlar serbesttirler; Milletler Ce-

miiyetinin yaptığı antlaşmaları ve barış antlaşmalarının iş hakkındaki hükümlerini kabul veya reddedebilirler. İş teşkilâtını kurmak hususunda bağımsız devletlerin tam statüsüne maliktirler.

Milletler Cemiyeti'nde çıkan meselelerde dominyonlar temsilci gönderebilirlerse de bunlar yalnız dominyon hükümetleri adına hareket yetkisini haiz ve yalnız bu hükümetlere karşı sorumludurlar.

Dominyonların, Milletler Cemiyeti ile ilgili münasebetlerinden başka diğer dış işlerde de durumları bağımsız devlet statüsünün aynıdır, ancak istedikleri zaman başka memleketlerle münasebetlerinde Britanya diplomasi makinasından da faydalanabilirler. Tatbikat çeşitlidir. Avustralya ile Yeni Zelanda andlaşmalarını Britanya elçileri ve Dışişleri Bakanlığı yolu ile yapmağı tercih ederler. Kanada böyle hareket etmiyerek, Amerika, Fransa, Belçika ve Japonya ile diplomatik temsilciler teati etmektedir. İrlanda ile Güney Afrika Vaşingtona, Pariste, Berlin ve Romada ve diğer başkentlerde elçilikler kurmuşlardır. Fakat diğer işlerde Britanya elçiliklerinden faydalanırlar. Böyle olmakla beraber- bütün meselelerde statü eşitliğı vardır ve Britanya hükümeti ilgili dominyonun arzusuna göre hareket eder.

Dominyonlarla, Birleşmiş Krallığı, hukukan değil de şeref yönünden bağılıyan ödev vardır ki, bu, imparatorluk, birliklerinden herhangi birinin, yabancı bir devletle müzakereye girişmeden diğerlerine haber vermek mecburiyetidir; öyle ki, eğer mevcutsa ötekiler bu işde kendi menfaatlerine onun dikkatini çekebilirler. Böyle olmakla beraber, yapılması muhtemel telkinleri dinlemeğe bunlardan hiç biri mecbur tutulmamıştır. Ancak hiç bir birlik ötekine veya içindekilere ödevler yükleyen bir andlaşma akte demez. Fakat Birleşmiş Krallık, ecnebi memleketlerle yaptığı andlaşmada, dominyonlar da dahil olduğu halde bütün Britanya uyruğı için şahsî haklar bakımından menfaatler sağlamağı çalışır. Britanya konsolosları, dominyonlar halkı da dahil olarak bütün Britanya uyruğuna yardım yetkisini ha-

izdirler. Bunun için dominyonlar yabancı memleketlere nadiren konsolos gönderirler.

Dominyonlar bağımsız olduklarından Birleşmiş Krallığın imzaladığı andlaşmaları kabul veya red hususunda tamamen serbesttirler. Nitekim, deniz silâhlarının tahdidi hakkındaki 1930 Londra Andlaşması'na ne İrlanda, ne de Güney Afrika iştirak etmiştir. Bunun gibi Birleşmiş Krallığın 1938-1939 da Fransa'ya karşı yüklendiği ödevi dominyonlardan hiç biri kabul etmemiştir.

Diğer taraftan Birleşmiş Krallık hükümeti, bütün milletlerarası meselelerden dominyonları tamamen haberdar eder ve onların bu işler etrafında ileri sürecekleri düşünceleri göz önünde bulundurur.

Savunma yönünden dominyonların bağımsızlığı tamdır. Her dominyon, kuvvetlerinin sayısını ve sınıfını kendi tâyin eder. Dominyonlar tarafından imparatorluk savunma komitesi önüne getirilip istekte bulunmadıkça Britanya hükümetince bir telkin de yapılmaz.

Britanya'nın bir savaşa girmesi halinde her dominyon ona yardımda tam serbestliğini muhafaza eder ve yardım hareketi de dominyon parlâmentolarına danışmadan yapılamaz.

Avustralya filosu ile Kanada ve Yeni Zelanda küçük deniz birlikleri doğrudan doğruya kendi hükümetlerinin kontrolü altında bulunur. Ancak İngiliz amirallığı ile danışmalar yapılarak bu kuvvetlerin teçhizat ve eğitim beraberliği sağlanmağa çalışılır. Dominyonlardan herhangi birine vâki tecavüz halinde Birleşmiş Krallık bütün kuvvetlerde yardıma koşacaktır. Ve bunun aksine Birleşmiş Krallık bir tecavüze uğradığı zaman, mümkün olan yardımın yapılması için bütün dominyonlara baskı yapılacağı da aşikârdır. Dominyonların bağımsızlıkları; bunlar üzerinde Birleşmiş Krallık kontrolüne imkân bırakmazsa da haklı bir amacı muzaffer kılmak yolunda Britanya hükümetine yardım hususunda dominyonlar kendilerini kuvvetle ödevli sayarlar. Dominyonlar arasındaki eşitlik ve serbestlik doktrinini açık-

layan 1926 İmparatorluk Konferansı realist görüşünü şöyle bildirmiştir:

«Britanya imparatorluğu menfî temellere dayanmaz, resmî olmasa bile ruh bakımından müsbet ideallere bağlıdır. Can damarları hür müesseselerdir. Serbest işbirliği onun hareket koludur ve barış, güvenlik ve ilerleme amaçları ortasındadır. Bütün bu büyük (tema)lar şu konferansta görüşülmüş ve parlak neticeler alınmıştır. İş birliğinin mahiyetini ve genişliğini takdirde tek yargıç her dominyonun kendisidir ve böyle kalmalıdır. Kanaatimizce bundan hiç bir müşterek menfaat, zarar görmeyecektir.»

Bu demecin ruhu ile ahenkli olarak Birleşmiş Krallık, anavatanın her tarafında ticaret yollarını saldırganlığa karşı korumak için deniz kuvvetleri bulundurmakta ve bu deniz siyasetinin zarurî neticesi olarak Singapore gibi bir takım deniz üslerini elinde tutmaktadır. Bunun gibi, güvenliğin tehdit altında bulunduğu yerlerde tesirli müdahalede bulunabilmek için de askerî kuvvetler organize etmiş bulunuyor.

1939 Eylül ayında İmparatorluk Birliği kendini dünyaya gösterdi. Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda, Almanların dünyaya hâkim olma emelleri karşısında açılan savaşta yer almağa derhal karar verdiler. Güney Afrika Başbakanı tarafından tarafsızlık teklif etmişse de meclis bunu kesin olarak reddetmiş ve yeni kabine kurulmuştur. Yalnız İrlanda tarafsızlık kararı vermiş, fakat umumî efkâr Almanyanın Polonyaya saldırışını takbih yolunda kendini göstermiştir.

İçişlerdeki bağımsızlık, dominyon meclislerinde kabul edilen kanunlara müdahale hakkından Britanya Hükümetinin vazgeçmiş olmasıyla kendini göstermiştir. Dominyon parlâmentoları anayasa hükümlerine uygun olarak istedikleri gibi harekette serbesttirler. Anayasalar da içindeki hükümlere uyulmak suretile parlâmentolarca değiştirilebilir. Meselâ, Avustralya ve İrlanda anayasalarında değişiklik yapılabilmek için bir (referandum) da seçmenlerin çoğunluk oyu kazanılmalıdır. Güney Afrika ve Yeni Zelanda anayasasının değiştirilmesi parlâmentonun yetkisi içindedir. Kanada-

ya gelince; bu memleket anayasası dominyonlar ihdası hakkındaki 1867 tarihli Kuzey Amerika kanunu ile çok sert bir şekil almış ve o zaman Kanada devlet adamlarının bu yasaya verdikleri değışmezlik vasfı Britanya parlamentosunca da kabul olunmuştu. Artık Britanya parlamentosunca değışiklikler yapılması zamanı gelmişti. Fakat bu, ancak Kanada meclisinin isteğı üzerine olabilecektir. Bu istek ise henüz yapılmış değildir.

Adli işlere gelince; dominyon mahkemelerinin son kararlarına karşı (Privy Council) e temyiz hakkı sömürge devrinin tâ ilk günlerinden beri tatbik edilmekte olan geleneğe veya krallık hakkına dayanmaktadır. Böyle olmakla beraber bu usulün devamlı şekilde muhafaza edilip edilmemesi kararı dominyonlara göre değışiyor. Meselâ Kanadada ne şekilde olursa olsun bütün ağır suçların temyizi 1933 de yasak edilmiştir. İrlanda'da bu karar her çeşit temyize şamildir. Avustralya'nın 1900 tarihli Anayasası Commonwealth ve Uluslararası haklar da dahil olarak Constitution meselelerinde ilgili bütün işlerde yüksek mahkemenin muvafakati olmadıkça temyizi yasak etmiştir. Yüksek mahkeme de şimdi bu çeşit kararları vermemektedir. Görülüyor ki, artık temyiz işinin yürürlükte kalabilmesi dominyonların isteğine kalmıştır. Kanada'da hukuk dâvalarının bu çeşit temyiz yollarına hâlâ açık tutulması Kanada ile doğrudan doğruya ilgisi olmıyan yargıçlar tarafından çok önemli meselelerin incelenmesi Kanada illerince arzu edilmekte olmasındandır.

Krallık ile dominyonlar arasındaki tek bağ (Genel Vali) dir ki, bu 1926 dan evvel yalnız krallığın değil aynı zamanda Britanya Hükümetinin de temsilcisi idi ve Britanya ile dominyonlar münasebetlerini ilgilendiren meselelerde bakanları da temsil eder görüldü. Daha sonra, genel valinin sadece kral temsilcisi kalmasına karar verildi, artık onun bakanlarile münasebetlerinde Birleşmiş Krallık içinde kralla Britanya Hükümeti arasındaki münasebetler örnek alınacaktı. Böylelikle onun Britanya menfaatlerinin temsilciliğı sona erdi. Artık o Birleşmiş Kıratlıktaki dominyonlar yüksek komiserlerinin durumunun tıpkısı bir yüksek komiser

yerine geçmiş oldu. Bu sıfatla o Britanya ile ilgili ticaret işlerini ve Dominyonlar Bakanlığının talimatı gereğince herhangi politika meselelerini dominyon hükümetile müzakere edebilir. Bu gibi meselelerde Dominyon Dışişleri Bakanlığı ile Londradaki Dominyon Bakanlığı arasında normal haberleşme kanalıdır, fakat dominyonun Başbakanı isterse Birleşmiş Krallık Başbakanı ile de doğrudan doğruya temasa geçebilir.

Bunun için Britanya Hükümeti bugün parlamento faaliyetleri ilerisinde bir dominyon hükümetinin herhangi icraatına karışmak yetkisini haiz değildir.

Gerçi teori alanında Britanya Parlamentosu dominyonlara hâkimdir, ama bu da sadece parlamento yetkilerine kanunî bir sınır olması ihtimali kabul edilmemiş olmasındandır.

Bir dominyonun kanunlaştırmak isteği ve muvafakati metinleri içinde belirtilmedikçe Britanya parlamentosundan çıkan bir kanunun dominyon kanunlarından bir parça sayılmayacağı kaidesi 1931 Westminster statüsünde resmen ilân edilmişti. Şimdiye kadar genel menfaatlerle- ilgili bir kanun çıkarılması yolunda bu hükümden faydalanılmamıştır, ileride deniz ticaret hukuku gibi genel ilgi çeken müşterek konuların dominyonların kendi arzularile ve bağımsızlıkları belirtecek şeklide ayrı ayrı kanunlaştırılması beklenebilir.

Britanya parlamentosunun hâkimiyeti dominyonlar üzerinden kalkınca kral arada esaslı irtibat halkası olarak kalmıştır; dominyonlar halkile bütün Birleşmiş Krallık içinde yaşayanlar Britanya tebeası olmak müşterek vasfını krallık tacına borçludurlar. Kanada, İrlanda ve Güney Afrika dominyonları kimlerin kendi uyruklarından olabileceklerini tâyin etmişlerdir. Güney Afrika ile Mandada siyasal haklardan yalnız bu uyruklardan olanlar faydalanabilirler. Hemen bütün dominyon halkı Britanya uyruğudur ve bu sıfatla Britan3^a Hükümetinin himayesindedir.

Birleşmiş krallıkla dominyonlar arasındaki işbirliği zaman zaman toplanan İmparatorluk Konferansı ile gelişmektedir. Bunun kararları, kendi hükümetleri muvafakat etmiş olsalar

bile bağlayıcı mahiyette değildir. Normal olarak yalnız oybirliği ile verilen kararlar tescil olunur. Bu konferans bilhassa bakanların yapacakları şahsî temaslar bakımından değerlidir. Burada dış politika ve millî savunma işlerini çok etraflı bir şekilde görüşürler. Bakanların dominyonlarından İngiltereye gelişleri de böyle bir amaca hizmet eder, dominyonların Londradaki ve Birleşmiş Krallığın dominyonlardaki yüksek komiserleri de bu temasları muhafazaya yardım ederler. Mektup, telgraf ve telefonla haberleşmeler hiç kesilmez. İmparatorluk deniz yolları ve iktisat komiteleri araştırmaları, raporlar ve tavsiyelerle bu alanlardaki işbirliğini sağlarlar. İmparatorluk savunma komitesi bir müdafaa meselesinde dominyonları aydınlatmağa her zaman hazırdır ve dominyonlar İmparatorluk Harp Kolejinde tahsil yapmak ve Britanya ordularında talim ve terbiye görmek üzere subaylar gönderebilirler.

Dominyon mahkemelerinden temyiz edilen işlere bakmak için imparatorluk konseyi yüksek yargıçlardan mürekkep bir adli komite teşkil eder. Buraya dominyon yargıçları da seçilebilir ve zaman zaman gelip oturuma iştirak edebilirler.

Birleşmiş Krallığın sosyal şartlarında düzelme ve dominyonlarda ise ekonomik sarsılma sebebiyle son yıllarda dominyonlara muhacir gelmesi durmuştur. Bununla beraber Britanya parlâmentosu hâlâ göç yapanları teşvik için primler vermekte ve denizaşırı yerlerde toprak ıslahatı vücade getirmek için yardımlar sağlamaktadır. Dominyonlar bakanlığı bu işleri (Denizaşırı İskân) şubesile yapar. Dominyonlar Britanya uyrukluları veya herhangi bir yabancı memleketten gelen muhacirleri isterlerse memleketlerine bırakmayabilirler, fakat Britanya hükûmeti barış zamanında her Britanyalının Britanya'ya girmesine, bir hak olarak, müsaade eder.

2 — Dominyon Konstitüsyonları

İrlanda, Yeni Zelanda ve Newfoundland dominyonlarının konstitüsyonları en basit çeşitlerden olup tam teşri yetkisine malik bir tek meclisleri vardır. Her üç parlâmentonun

da ikişer kamarası bulunmaktadır. Bunlardan biri alt kamara olup seçimde kazanan üyelerden teşekkül eder. İkincisi yüksek kamaradır. Bunun üyeleri Yeni Zelanda ile Newfoundland'da tâyin ile meclise gelir. İrlanda'da bu üyeler biraz karışıkça bir şekilde (Mahalliyet) değil de çeşitli menfaatlerin temsili gözönünde tutulan bir seçim usule toplanır. İrlanda'daki yüksek kamara, kanunların yürürlüğe girmesini geciktirmekten ibaret mahdud bir yetkiye sahiptir. Diğer iki memlekette ise bu kamaraların otoriteleri biraz daha fazladır. Fakat vergiler koymak, istikraz yapmak» paralara değer tâyin etmek gibi kanunlar çıkarılmasında tam yetki alt kamaranıdır. Hepsinde de hükümet İngiliz hükümeti gibi sorumluluk prensiplerine göre iş görür. Başbakan alt - kamarada çoğunluk kazanan partinin lideridir* arkadaşlarını o seçer ve kamarada çoğunluk oyunu muhafaza ettiği müddetçe yerinde kalır. Çoğunluğu kaybedince çekilmek zorundadır. Bu takdirde devlet reisi başka bir başbakan tâyin eder. Yeni Zelanda ile Newfoundland'da hükümet başkanı kiralı temsil eden bir genel validir. İrlanda' da halkın yedi sene için seçtiği bir başkandır. Bu memlekette kral devletin içişlerinde irtibat unsuru olmaktan çıkmış olmakla beraber muahedeler yapmak, elçi ve konsoloslar âyin etmek gibi dışişlerde mevkiini hâlâ muhafaza etmektedir.

Adliyecileri icra kuvveti tâyin eder. Fakat bunlar vazifelerini tam bağımsızlık içinde görürler ve iyi bir şekilde görevlerini yapmakta olan yüksek mahkeme yargıçları meclisin her iki kamarasının birden hareketi olmaksızın yerlerinden kaldırılamazlar. Yeni Zelanda ile Newfoundland dâvalarını krallık meclisine temyiz eder. İrlanda temyize bir şey göndermez.

Kanada ile Avustralya federasyon halindedir ve ikisinde de Birleşmiş Krallık modeli müessir olmuştur. Fakat bazı mühim özelliklerde ayrılıkları vardır. Kanada'nın vilâyet sayısı dokuzdur. Vilâyet meclisleri tek kamaralıdır, yalnız (Quebec) de tâyin suretile üye olanlardan müteşekkil bir üst kamara da vardır. Kanada'nın federal parlâmentosunda

bir avam kamarası vardır ki, buna vilâyetler, nüfusları nisbetinde mümessil gönderirler. Bir de (Senato) vardır, bunun üyelerini de hayat kaydile orada kalmak üzere başbakan tâyin eder. Her vilâyetin çıkaracağı üye sayısı Quebec ile Ontaryo 24 er, kıyı eyaletlerin hepsi 24, batı eyaletleri 24 olarak tesbit olunmuştur. Federal hükümet vilâyetlerin başına kiralı temsil etmek üzere valiler tâyin eder. Hükümet eyalet meclislerinden bütün Kanadayı ilgilendirecek konular üzerinde çıkan kanunları tasdik etmeyebilir. Bütün memleketi ilgilendiren önemli konular üzerinde kanun yapma yetkisi federasyonundur. Medenî haklar ve belediye idaresi de dahil olarak mahallî işlerde vilâyetlerin yetkileri tamdır. Eyaletlerin hukuk ve ceza mahkemeleri vardır. Bunlara ait temyizler yüksek federasyon mahkemesine gelir. Ancak hukuk dâvaları ister eyalet mahkemelerinden, ister yüksek federal mahkemeden çıkmış olsun doğruca krallık meclisinde temyiz olunur. (Bundan başka konstitüsyon ile ilgili bütün meseleler de bu meclise gelir.

Avustralya altı eyaletten teşekkül etmiş bir federasyondur. Federal hükümetin, Britanya hükümeti tarafından tâyin olunan eyalet valileri üzerinde denetleme hakkı yoktur ve eyalet meclislerinden çıkan kanunları tasdik etmemeklik yapamaz. Federal parlâmentonun bir (Senato) su vardır ki, buraya her eyalet seçilmiş altı üye yollar. Bir de mümessiller kamarası vardır. Bunun üyeleri, mevcut nüfusları nisbetinde eyaletlerden seçilerek gönderilir. Queensland'dan başka her eyaletin iki kamaralı bir parlâmentosu vardır. Üst kamara üyeleri halk tarafından seçilir. Yalnız New South Wahles eyaletinin üyeleri zaman zaman iki kamara tarafından seçilir. Eyaletler kendi mahkemelerini kendileri kurarlar, bunların kararları anayasa ile kurulmuş olan yüksek Avustralya mahkemesinde temyiz olunur.

Güney Afrika Birliği tam yetkili parlâmentosu ve sorumlu bakanlar kurulu ile Unitaire bir devlettir. Parlâmentosu iki kamaralıdır: Senato ve mümessiller meclisi. Parlâmento bütün konular üzerinde kanun yapabilir. Ancak birlik evvelce dört bağımsız (Koloni) den teşekkül etmiş ol-

duğu için dar ve mahdud yetkili ve başlıca ilk eğitim ve mahallî idarelerle ilgili dört hükümet ve meclis hâlâ muhafaza edilmektedir. Bu hükümetler bir administratör ile eyalet konseylerince seçilmiş dört üyeden teşekkül eder. Eyalet konseyleri de halk tarafından seçilir. Konsey üyeleri eyalet meclisinin üyelerde birlikte senatoya kendi eyaletleri için sekiz kişi seçerler. Bundan başka sekiz üye tâyin ile ve dört üye de doğrudan doğruya halk tarafından seçilmekle senatoya gelir. Mahkemeleri yalnız merkezî hükümet kurar ve krallık meclisine temyizler - ki hemen hemen hiç gibidir - yalnız yüksek mahkemenin temyiz dairesince yapılır.

Kanada, Avustralya ve Güney Afrika'da hükümet merkezine bağlı olarak eyaletlere kendi gelirlerinden faydalanacak şekilde vergi tarihi yetkisini vermeye imkân görülemediği. Bunun için bunlara parlâmentolardan geniş ölçüde yardımlar yapılmaktadır.

Daha evvel de söylediğimiz gibi Güney Afrika Birliği normal teşri yolile anayasasında değişiklik yapmağa yetkilidir. Avustralya, federal şekli muhafaza şartile, bunu referandum ile yapabilir. Kanada bu değişikliği ancak Britanya parlâmentosundan çıkacak bir kanunla sağlayabilir.

Her dominyon kendi savunması için gerekli kuvveti kendisi muhafaza eder. Bu; küçük devamlı bir ordu ile büyükçe yerli veya milis kuvvetlerinden ibarettir. Barış zamanında bunların hepsi gönüllülerden teşekkül eder. Bu savaş içinde anavatan hizmetleri için mahdud şekilde mecburî askerlik usulü kabul olunmuştur. Avustralya, Yeni Zelanda ve Kanada'nın kara ve hava kuvvetlerinden başka deniz filoları da vardır. Bilhassa Avustralya'nın deniz kuvveti epey büyüktür. Britanya'nın dominyonlarda kara ve hava kuvvetleri yoktur.

Britanya'nın bir tek deniz üssü Kap'da Simonstown'dadır. Güney Afrika hükümeti bu üssü bir kara tecavüzüne karşı korumakla ödevlidir. Bazı topraklar vardır ki, dominyon toprakları içinde bulunmakla beraber özel bir rejime tâbidirler. Yine bir takım topraklar da vardır ki, bunlar do-

minyonların birer parçası olmadığı halde dominyonlar tarafından idare olunmaktadır.

Kanada'da federal hükümetin yukarı ve kuzey batı arazisi üzerinde tam otoritesi vardır. Her ikisinin de birer meclisi mevcut olup birincinin üyeleri seçim ile, ikincininkiler tâyinle yerlerine gelirler. Sonuncu memleket toprakları kuzey kutba kadar giden bir takım topraklardan ve adalardan teşekkül eder. Avustralya hükümeti federal başkent çevresi ile büyük ve geniş topraklarına rağmen çok az nüfus» olan Kuzey Avustralyayı doğrudan doğruya mürakabesî altında tutar. Avustralya dışında Norfolk adası, Papua ve Yeni Guinea da kontrolü altındadır. Bunlardan ilk ikisi Britanya'nın dominyonlarıdır. Sonuncu memleket Avustralya'nın mandası altındadır. Norfolk adasında idare âmirine yardım eden bir danışma konseyi vardır. Papua ve Yeni Ginea'da tâyin suretile teşekkül eden meclisler vardır. Avustralya'nın Antraktik toprakları hemen hemen gayri meskûndur.

Yeni Zelanda'nın Cook adaları dominyon sınırları içinde bulunmakla beraber özel bir rejime tâbidirler. Başlıca nüfusu yerliler teşkil eder. Buralarda adaları idare eden komiserlere yardım etmek üzere danışma konseyleri vardır.. Yeni Zelanda mandası altında bulunan (Batı Samua)yı da idare eder. Burada (Administratör) e yardım eden bir teşri; meclisi vardır ki, bunun büyük çoğunluğunu tâyinli üyeler teşkil eder. Antraktik Ross bölgesinde devamlı oturanlar olmakla beraber buraları da Yenizelândanın kontrolü altındadır.

Güney Batı Afrika mandası, Güney Afrika devleti tarafından idare olunur. Bu memleketin anayasası da aynı tiptendir, fakat bunun yetkileri öteki eyaletlerinkinden daha geniş ölçüdedir.

B) SÖMÜRGELER

1. Birleşmiş Krallıkla münasebetleri

Sömürgeler, dominyonlar gibi, krallığın tasarrufundadır. Ancak Birleşmiş Krallık karşısında bağıllık ve eşit

olmamak gibi statü farkları ile dominyonlardan ayrılırlar. Bağlılığın mahiyeti sömürgelerin çeşitli durumlarına göre büyük ölçüde değişiklikler gösterir, Meselâ Güney Rodesia birçok bakımlardan dominyon durumundadır.

Cebelitarık ise bir müstahkem mevki gibi idare olunmaktadır. Bugünkü duruma hâkim olan prensip bir sömürge halkında kendi işlerini birlikte idare vasıfları geliştikçe merkezî kontrolü gevşetmek ve halkın bütün unsurları için tarafsız bir esenlik sağlamaktır. Birleşmiş Krallık; Avrupalı göçmenlerin istifadeleri uğrunda yerli halkın menfaatlerini çiğnemek sorumluluğunu hiçe saymak yolunu tutamaz. Bu toprakların sahipliği ancak o memleketlerdeki halk menfaatlerinin emniyet altında tutulması ile makul ve makbul gösterilebilir.

Güney Rodesia'dan başka bütün sömürgelere uygulanabilecek bazı prensipler şunlardır:

1) Sömürgelerin dış politikasını idare ve kontrol, onların özel menfaatlerini gözönünde tutmak şartile Britanya Hükümetinin tam yetkisi içindedir. Güney Rodesia sömürge hükümeti bilhassa bu memleketi ilgilendiren işlerde kendi temsilcilerde iş görür. Ancak genel politika işlerinde karar hakkı Birleşmiş Karadığıdır.

2) Dışarıdan gelecek tecavüzlere karşı veya memleket içinde vuku bulup da mahallî polis ve asker kuvvetlerde bastırılması mümkün olmayan ayaklanmalar karşısında güvenliği sağlar.

Cebelitarık, Malta, Kıbrıs, Mauritius, Seylan, Hong-Kong ve Bermuda'da Britanya kara ve hava kuvvetleri vardır. Britanya deniz üsleri Cebelitarık, Malta, Seylan, Singapur, Hon-Kong ve Bermuda'da bulunur. Ayrıca Mısır ve Irak hükümetlerde yapılan anlaşmalar gereğince bu memleketlerde de şark yollarını emniyet altında bulundurmak için Britanya kuvvetleri vardır. Bundan başka sömürgeler de memleketlerini iç ve dış tehlikelerden korumak maksadile Britanya kuvvetlerine yardımcı birlikler verirler.

3) Britanya hükümeti sömürgeleri idare etmek üzere Governor'lar tâyin eder. Bunlar bulundukları yerlerde icra

kuvvetlerinin başıdır. Sömürge'nin gelişmesi yolunda önemli her türlü kararlar Britanya Hükümeti tarafından alınır.

4) Bütün sömürge mevzuatı Britanya hükümetinin tasvibile yürürlüğe girebilir. Governor, hükümetin tasvibiyle bazı mühim kanunlar meydana getirmek için harekete geçebilir. İmparatorluğu ilgilendiren veya Avrupa ile ilgisi bulunmayan kanun lâyihaları hakkında hükümetin mütaleasını almalıdır. Evvelce neşrine müsaade edilmiş olmakla beraber bir kanunun yürürlüğüne müsaade edilmeyebilir. Arzu edilen bazı tedbirlerin sağlanması için Britanya hükümetince governore direktifler verilebilir.

5) Britanya parlamentosunun sömürgeler hakkında kanun yapma yetkisi geniştir. Böyle olmakla beraber bu yetki ancak tek çeşit olması arzu edilen veya milletlerarası anlaşmaları ilgilendiren veya deniz ticareti gibi imparatorluk ölçüsünde önemi bulunan meselelerde kullanılır. Bu işlerde parlamento normal olarak hava seferleri gibi esasen mevcut olan kanunları gerekli tâdillerle sömürgelerde uygulaması için kirala yetki verir.

6) Britanya hükümeti sömürge mâliyelerini kontrol eder. Yardımda bulunur ve gerektiği zaman borç verir, sömürge bütçelerinin tanzim ve tasdiklerde kullanılışlarında muhasebe usullerine çok sıkı bir surette riayet olunmasını sağlar. Sömürge gelirlerinin muvazeneli bir bilânçoya bağlanması yolunda gerekli tedbirleri alır. Sömürgelerin vergi politikası son şeklini Britanyada verilecek kararla alır. Britanyanın buralara yapacağı ihraç ve buralardan memlekete yapılacak ithal karşılıklı müsaade ve tercih haklarına dayanır. Sömürge kaynaklarının istismarı artık geçmiştir.

7) Sömürge adliyesi görevlerinde bağımsızdır. Yüksek mahkemelerin yargıçları ancak kötü hareketleri sebebiyle krallık meclisi tarafından kaldırılabilir. Bütün sömürgelerin temyizleri krallık meclisine gelir. Böylelikle adaletin yanlış yola sapması önlenmiş olur.

2. Sömürgelerin Anayasa tipleri ve kaynakları

Newfoundland'dan başka bütün dominyon anayasaları

Britanya parlamentosunun kararlarına dayanır. Bundan sonra her birinin kendi parlamentosu faaliyete geçer. Fakat sömürgeler de normal olarak kralın yetkisine dayanılarak kurulmuştur. İngiliz kanunlarına göre bu hak kralda bugün de mevcuttur. Kralın bu gibi imtiyazları parlamento tarafından kaldırılabilir. Ama kalkıncaya kadar yapılmış olanlar kalır ve yürürlükte devam eder. Bu imtiyaz; gerek göçmenler iskânile, gerek terk ve işgal suretile elde edilen bir sömürgeye İngiliz Anayasasına benzer bir konstitüsyon vermek yetkisini kirala bahsetmiştir. Buna göre sömürge de krallığı temsil eden bir (Governor) ile en az üyelerinin yarısı alt kamarayı teşkil eden bir parlamento bulunur. Eğer parlamento bir tek kamaradan ibaret ise üyelerinin hepsi seçimle gelir. Eğer sömürge terk veya işgal suretile elde edilmiş bir memleket ise krallık istediği şekilde bir parlamento kurabilir. Krallık parlamentosu bir sömürge anayasasını bizzat kendi de yapabilir, fakat normal olarak onun işi krala istediği şekilde bir anayasa bahsetmesi için yetki vermekten ibaret kalıyor.

Göçmen iskânı, terk veya işgal şekillerinden herhangi birile elde edilen bir sömürgeye temsili bir anayasa verildiği zaman üyelerin seçimsiz veya pek azının seçimli yapılması kararı bu husustaki yetkiye bağlıdır.

Nitekim 1921 de kral yetkisine dayanılarak Maltaya verilen sorumlu hükümetin çekilmesine müsaade edilmesi için 1936 da parlamento bir karar ittihaz etmiştir.

Anayasa tipleri şunlardır:

(1) Temsili bir meclis karşısında sorumlu bakanlarla birlikte faaliyette bulunan governorlar vardır. Tek meclisi olan Güney Rhodesia bu çeşit bir sömürge dir. Britanya hükümeti yerli idarede ve geniş ölçüde yerli çoğunluğu ilgilendiren kararlarda ve dış münasebetlerde mahdud bir murakabe icra eder. Seylânda da bir tek meclis vardır. Ve Bakanlar Kurulu sorumlu hükümet sistemine göre faaliyette bulunur. Britanya hükümeti burada millî savunma, dış münasebetler, azlık menfaatleri ve memurlar durumu dahil olarak memleket işlerini geniş ölçüde kontrol eder.

(2) Bermuda, Bahama ve Barbados gibi eski sömürgelerin üçünde orijinal anayasa hâlâ yürürlüktedir. Memleket governor tarafından idare olunur. Meclis iki kamaralıdır. Birisi tayinli üyelerden teşekkül eder, seçimle teşekkül eden ikinci kamaranın kararlarına governor müdahale edemez. Onun bir yetkisi varsa o da lâyhaları tasdikten imtina etmektir.

(3) Sömürge anayasalarında bugünkü normal tip yüksek memurlarla kısmen tâyinli ve kısmen seçimli üyelerden müteşkil tek kamaralı bir meclis kurulması şeklindedir Seçimli üyelerle tayinliler arasındaki nisbet her yerde aynı değildir. Memurlarla tâyinli üyelerin sayısı seçimlilere ya eşit veya onlardan daha çoktur. Her iki halde de Britanya hükümeti tarafından çıkarılması istenen bir kanunun governor'e meclisten geçirilmesini sağlayacak bir nisbet bulunmalıdır. Bu düşünce dışında bilhassa Guinea, Jamaika, ve Mauritius da ağırlığın seçimli üyeler tarafında olması istenir.

Bu kategoriye giren diğer sömürgeler şunlardır:

Fiji, Altıncıyı, Nigeria, Sierra Leon, Hondras, Tobago ve Trinida. Bundan başka Brenda, St. Vincent ve St. Lucia sömürgeleri federe olmayan bir grup halinde bir governor idaresine bırakılmıştı. 1940 yılında bunlara Dominica da eklenmiştir. Leeward adaları federasyonu 1871 de parlamento tarafından kurulmuş olup onun da bu tip anayasası vardır. Virgin adalarında teşri yetkisi governordadır. Kenya'nın da böyle bir anayasası vardır ancak burada Avrupalı seçmen üyelerin görüşlerine büyük önem verilir. 1939 da Maltaya da böyle bir anayasa verilmiştir.

(4) Gambia, Falkland, Hong-Kong ve Seychelles sömürgelerinde yalnız memurlarla mensup (tâyinli) üyeler vardır ve tayinliler azınlıktadır.

Türk ve Caicos adaları Jamaica ya bağlıdır. Böyle bir anayasası olmakla beraber mahallî yetkileri çok mahduttur. Halbuki aynı durumda olan Cayman adalarının mahallî işler için çoğunluğu seçme üyelerden olan bir meclisi var-

dır, fakat bu adalar üzerinde teşri ve icra yetkisi tamamiye jamaica'ya aittir.

(5) Aden, Ashanti, fiasutoland, St. Helena, Virgin adaları, Cebelitarık ve Kıbrısta teşri yetkisi governordadır.

1931 karışıklığından önce Kıbrısta çoğunluğu temsillilerde olan bir anayasa vardı. Ashanti'yi (Altıncıyı) valisi idare eder. Basutoland buranın yüksek komiseri tarafından idare olunur.

Her memleketin yüksek bir mahkemesi vardır ki kiralık meclisine temyizler buradan gider. Batı ve doğu Afrikadan yapılacak temyizler evvelâ bu memleketlerin temyiz mahkemelerine gider. Batı Hind sömürgelerinin temyizler; Batı Hind mahkemesine götürülebilir.

Her sömürge'nin valisine (Governor) mahallin idare reislerinden mürekkep bir (İcra Konseyi) yardım eder. Bazan bu konseye memur olmıyan mahallî meclis üyelerinden seçilme kimselerden alınabilir. Fakat bu gibiler düşünce serbestliklerini her zaman muhafaza edebilirler.

İlk zamanlar her sömürge'nin başka bir servisi vardı, 1932 den itibaren tek bir sömürge servisi kurulması yolunda tedbirler alınmağa başladı. Şimdi hepsinde aynı idare, adalet, sağlık, orman, tarım, veteriner, eğitim; maliye ve polis servisleri vardır. Bu hem yükselme kolaylıkları sağlar, hem de birlik ruhunu teşvik eder. Buraların en önemli memurlukları ya birleşmiş krallık sömürgeler bakanlığı teşkilâtından gönderilir, veya mevcutların terfi etmesile doldurulur. Küçük memurluklara vali (Governor) nın tâyin ettikleri gelir. Küçük memurların azil vesaire gibi hallerde vukubulacak itirazları sömürgeler bakanlığına gider. Birçok sömürgelerin polis kuvvetlerinden başka savunma kuvvetleri de vardır. Batı Afrika memleketlerinde hudut birlikleri ve Doğu Afrikada krallığın Afrika silâhendazları vardır. Boğazlarda ve Malaya da bir servis kuvveti bulunur. Son zamanlarda Batı Afrika, Fiji, Hong-Kong, Kenya, Seylânda krallığın gönüllü deniz ihtiyat kolları gelişmeğe başlamıştır. Havaya karşı korunma talimleri için kolaylıklar gös-

teriliyor. (Malaya) Singapora üssü için cömert yardımlarda, bulunmuştur.

Yukarıda adları geçen bütün sömürgeler için krallığın kanun mahiyetinde emirler çıkarma hakkı mahfuzdur. Güney Rhodesia bundan haricidir. Burada krallığın anayasa değişikliği bakımından pek mahdud yetkisi vardır. Ötekilerin de önemli anayasa değişiklikleri krallıkça yapılır. Seylân ile öteki kavimlerin anayasada değişiklik yapma yetkisi kralın tasdikine bağlıdır. Kırallığın sömürgeler üzerindeki yetkileri kabinenin yüksek kontrolü altında sömürgeler bakanlığı yolu ile kullanılır. Ancak bu bakanlık Rhodesia ve Güney Afrikadaki yerlilerle meskûn memleketlerle münasebetlerini bunların federasyon ile olan durumlarına göre ayarlar. Sömürge bakanının bir konseyi yoktur, fakat kendisine yardım etmek üzere maliye, sağlık, tarım, hayvan sağlığı, sosyal hizmetler vesair meseleler için danışma kurulları vardır.

(C) Himaye altındaki memleketler

Himaye altındaki bütün memleketlerin müşterek görünüşü bu topraklara Britanya İmparatorluğunun himayesi bahşedilmiş olmasıdır. Öyle ki bu memleketlerin yabancı devletlerle münasebetleri kesin olarak Britanya hükümeti kanallile yapılmalıdır. Bu sebeple bu memleketlere kabul edilen yabancılar hakkında adalet prensiplerinin tatbik olunmasını ve her birine münasip hükümetler kurulmasını İngiliz hükümeti sağlamalıdır. Himaye altındaki memleketler için her birinin özel durumuna uygun bir politika kabul edilmiştir. Öyle ki bu memleketler, takip edilen politika bakımından iki sınıfa ayrılabilir: Sömürgelerin idare tarzına uydurulmuş memleketler doğrudan himayeli ülkeler. Aradaki başlıca fark birincide hükümetin krallık tarafından teşkil edilmiş olmasıdır. İkincilerde hükümet yine yüksek krallık memurlarının geniş ölçüde kontrolüne tabi olmakla beraber mahallî reisler tarafından kurulur.

Sarawa ve Kuzey Borneo memleketlerindeki iç hükû-

metler üzerinde kontrol yoktur. Himaye memleketleri üzerinde kiralık yetkilerinin kullanılış esasları 1980 tarihli kanunla çerçevelenmiştir. Buna göre bu memleketlerin durumlarına uygun hükümet şekillerini verecek kanunlar çıkarmak ve zaman zaman yeni kanunlar yapmak hususunda krallık tam yetkilidir. Krallık teşri yetkilerinin genişliği ve mahiyeti etrafındaki meseleler adlî mahkemelerde tartışma konusu olamaz. Çünkü bu mesele dominyon bakanının yetkili demecile halledilmiş bulunuyor.

(D) Manda altındaki memleketler

Manda; birinci büyük harbin sonunda Almanya ve Türkiye'den ayrılan memleketlerin idaresini düzenleyen (Milletler Cemiyeti) paktının 22 nci maddesiyle ihdas olunmuş bir hükümet şeklidir. Hâkim prensip, bu memleketlerin normal işgal şekliyle ele geçen topraklar muamelesine maruz kalmaması idi. Bilâkis bu memleketler halkının esenlik ve yükselişleri amacı medeniyetin kutsal bir emaneti sayılmıştır. Bu suretle üç tip manda kurulmuş oluyor. A tipi memleketler, İdarî danışma ve yardım ile bağımsız yaşayabilecek olanlardır. Irak bu tip memleketlerden biri idi, 1932 de Milletler Cemiyetine girmiş ve Britanyanın bu memleket üzerindeki mandası sona ermiştir. Irak ile bugünkü münasebetler 1930 ittifak andlaşmasına dayanıyor. Bu andlaşma gereğince Britanya Irakta bir miktar hava kuvveti bulundurmaktadır. Ve yine bunun neticesi olarak Irak, 1939 Ekim ayında Britanyanın yanında yer almıştır.

Filistin; içinde bir Yahudi yurdu kurulmak kaydile manda altına alınmıştı. Bu amaç, Araplara tam bir bağımsızlık bahsedilmesi hareketine aykırı idi. İşte bu ideal çarpışması Filistin'in sıkı Britanya kontrolü altında kalmasının devamına sebep olmuştur. Yüksek komiser, memurlardan müteşekkil bir danışma konseyinin yardımıyla memleketi idare eder. Yerine göre düzen ve güvenliğin muhafazası için sıkı yönetim kurulur. Ve geniş ölçüde İngiliz askeri kullanılır. Diviser etest regner burada menfi netice vermiş ve sükûnun muhafazası için daha başka plânlara da müracaat

olunmuştur. Bugün Araplar da, Yahudiler de harp tedbirleri karşısında işbirliğini kabul etmişlerdir. Bu işbirliği ileride bir anlaşmayı kolaylaştırabilir.

Trans — Jordan Yahudilere vatan olmak üzere vaad edilen topraklarla ilgili değildir. Burası 1928 andlaşması gereğince bir emir tarafından idare olunmakta ve Britanyanın manda idaresini yürütebilmesini mümkün kılmaktadır. 1939 da bu memleketin bağımsızlığı daha ziyade artmıştır.

Tanganika. B tipi (Manda) idaresinden olup mandater devlete burada din ve vicdan hürriyetini sağlaması, esir ticaretini, silâh ve ispirotlu içkiler alış verişini yasak etmesi, kara ve deniz üsleri kurulmasını, polis ve mahallî savunma kuvvetlerinden 'başka yerlilere askerlik talim ve terbiyesi yaptırılmasına müsaade etmemesi ve milletler cemiyetinin öteki üyelerinin de bu memleketle ticaret muameleleri yapmalarına bırakılması gibi çeşitli ödevler düşmektedir. Tanganika'nın bir meclisi vardır ki memurlarla mansup üyelerden teşekkül eder. Manda idaresi bu memleketin Britanya kontrolü altında bulunan bitişik topraklarla bir federasyon kurmasına müsaade eder, ancak Kenya, Uganda ve Tanganika aynı gümrük tarifelerine malik bulunduğu ve posta servisini de Kenya posta dairesi düzenlediği halde şimdiye kadar federasyon yolunda bir adım atılmamıştır.

Yine B tipi manda idaresi Togoland ve Cameroon'da görülür. Bu memleketler (Altın sahil) e ve dolayısıyla Nigeria'ya bağlıdır. (Altın sahil) valisi Togoland'i, Nigeria valisi Cammeroon'u idare eder.

C tipi manda; yerli halkın yukarıda sayılan menfaatlerini muhafaza kaydile mandater devletin o memleketi kendi toprakları gibi idare etmesine müsaade edilmesi halidir. Bu tip, dominyonlara bırakılmıştır. Yeni Guinea Avustralyaya, Batı Samoa Yeni Zelandaya, Güney batı Afrika verilmıştır. Bunların konstitüsyonlar'ı yukarıda söylenmişti. Pasifikte zengin fosfat madenlerde tanınmış Nauru adası Britanya imparatorluğuna bırakılmıştı. Şimdi Britanya, Yeni Zelanda ve Avustralya hükümetleri arasındaki anlaşma gereğince Avustralya tarafından idare olunmakta ve üç

hükümet tarafından satın alınmış olan fosfat madenleri bir komisyon marifetile çıkarılmaktadır.

Milletler Cemiyeti manda idarelerinin çalışmalarını yıllık raporlarla murakebe eder. Bu raporlar, çoğunluğunu mandater devletler temsilcileri teşkil etmeyen bir komisyon tarafından incelenir. Ve sonra bu komisyon, Milletler Cemiyeti konseyine sunulmak üzere bir rapor hazırlar.

Manda altında bulunan memleketler üzerindeki Britanya otoritesinin hukukî dayanağı 1890 tarihli kanun olup bu himaye altındaki memleketlerle ilgili olarak düzenlenmiştir. Aynı kanun Batı Samua için de kullanılmıştır.

(C) Hindistan İmparatorluğu

Hindistan İmparatorluğunun anayasası 1935 Hindistan Hükümeti Kanunile bugün federal sisteme doğru bir intihal yolu üzerinde bulunuyor. Eyaletler bakımından federasyon bir oldu bitti halinde ise de henüz merkezi hükümet federalize değildir. Bundan başka eyaletlerle birlikte federasyonu teşkil edecek olan Hind devletleri federasyona girip girmemek hususunda henüz bir karar da vermiş değildirler. Federasyon şekli harpten sonra düşünülecek bir meseledir.

Hindistanın 11 eyaleti şunlardır: Madras, Bombay, Bingale, Birleşik Eyaletler, Puncacı, Bihare, Berar; Assam; Kuzey Batı Hudut Eyaleti, Orissa ve Sind. Bunlardan Madras, Bombay, Bengale, Birleşik Eyaletler, Rihare ve Assam eyaletlerinin iki kamaralı meclisleri vardır. Ötekilerin meclisleri tek kamaradan ibarettir. Hükümet idaresini, Britanya esaslarına göre meclisin çoğunluğuna dayanan sorumlu bakanlar konseyde danışmalar yapmak suretile vali (Governor) yürütür. Fakat vali (Governor) m düzen ve güvenliği sağlamak, azınlıkların haklarını korumak, mülkiye memurlarının durumları, Hind devletlerinin ve reislerinin hakları ve geri kalmış halkla meskûn çevrelerin idaresi gibi birçok hususlarda ayrıca özel sorumlulukları da vardır. Lüzum gördüğü zaman bakanların sorumluluğu üstüne çıkabilir ve hattâ parlamentonun reddettiği hallerde onun kendiliğinden kanunlar yapma yetkisi de vardır. Ve nihayet ana-

yasayı bir müddet yürürlükten çıkararak istediği şekilde memleketi idare edebilir. Bakanlarla istişare etmeksizin harekete geçtiği zamanlar genel valinin ve bu yolla da Hindistan bakımının kontroluna tâbidir. Malî işlere gelince; meclis tarafından reddedilmiş olsa bile sarf müsaadesi vermeğe yetkilidir. 4.254.704 kadın da dahil olarak 30.173.914 kişiye meclislere giriş hakkı verilmiştir. Bu sistem 1937 nisanından beri genel tasvib ile işlemektedir.

Britanya hükümeti ile kongre partisi arasında daha ileri bir anayasa için anlaşma yapılmasına intizaren 1939 da birkaç eyalet bakanları istifa etmişlerdi. Müslümanlar ve Hindular arasında ezilmiş sınıflar ve diğerleri kongre çoğunluğu karşısında sorumlu bir hükümete muarızdırlar. İşte güçlük buradan çıkıyor. Britanya hükümeti azınlık haklarını tanımazlık edemez. Yapılması eyaletlere düşen işler incelenerek ayrı ayrı sayılmıştır. Bununla beraber federasyona geniş ölçüde karşı kuvvetler vardır. Bu kuvvetler merkez parlamentosu ile birlikte federasyonun geri kalmasına uğraşmaktadırlar.

Hükümetin başşehri Delhi, Aimer - Merwara, Andaman ve Nicobar adaları, Belicüstan, Georg, Panth Diploda gibi altı özel çevre merkez parlamentosunun teşri yetkilerine tâbi olmak üzere genel valinin doğrudan doğruya kontrolü altındadır. Federasyon kurulduğu zaman federal parlamento çift kamaralı olacaktır. Üst kamara, devlet konseyi şeklinde ve (104) ü Hind devletlerini temsil etmek üzere 260 üyeden teşekkül edecektir. Öteki kamaranın 250 üyesi eyalet temsilcilerinden ve 125 i Hind devletlerinden gelecektir. Hind devletlerinden gelecek olanların sayısı ortalamadır. Federasyonun teşekkül edebilmesi halkının yarısından aşağı olmıyan kısmile Hind devletlerinin bunu kabul etmesine bağlıdır. Federasyon kabul edildiği zaman genel vali sorumlu hükümet sistemi gereğince bakanlar kurulile istişare suretile hareket edecek fakat valiler gibi onun da özel sorumlulukları ve Hindistan mâliyesinin istikrarını sağlamak yolunda ödevleri olacaktır. Dışişleri ile savunma meseleleri doğrudan doğruya onun otoritesi altında kalacaktır.

Bugün Hindistan merkez icra hükümetinin parlamento karşısında sorumluluğu yoktur. Bu parlamentonun iki kamarası olup ikisinde de seçimli ve mansup üyeler vardır. İkinci kamaradaki üyelerin büyük çoğunluğunu seçimliler teşkil eder. Fakat bu meclisin isteği aleyhinde malî kararlar almak ve bunları kanunlaştırmak genel valinin yetkisi içindedir. Böyle olmakla beraber Birleşmiş Krallık da dahil olduğu halde gümrük tarife politikasını ilgilendiren işlerde meclis kararlarının üstüne çıkmamak normal kaidedir. Bu önemli konuda Britanyayı Hind menfaatlerinin üstüne koymak tehlikesi arzu edilmemiştir.

Buradaki mülkiye memurlarının çoğu Hindistanın içinden tedarik edilmekte olmasına rağmen mülkiye hizmetlerinin ve Hindistan polisinin zat işleri bakanlık tarafından idare olunur. Her iki kısım da süratle Hindlileştirilmektedir. Fakat bugün için yine bir kısım Avrupalının bulunması lüzumlu sayılıyor.

Hindistanın dış tecavüzlere ve iç kargaşalıklara karşı savunması için bu memlekette 60 bin kişilik bir Britanya ordusu bulunması gerekli görülüyor. Bundan başka bir de muntazam bir Hind ordusu vardır. Bunun da bir kısmı süratle Hindlileştirilmektedir. Hind devletlerine ait kuvvetler de icabında bu devletlerin şefleri (Hükümdarları) tarafından genel valinin emrine verilebilir.

1928 den beri küçük bir Hind bahriyesi kurulmuştur. Böyle olmakla beraber Hindistan Britanya deniz kuvvetinin himayesine güvenir. Son zamanlarda sahillerin ağır savunma yükünü karşılamak için Hindistana büyük ölçüde yardımlar yapılmıştır.

Her eyaletin yüksek bir mahkemesi vardır. Bunun kararları kiralık meclisinde temyiz olunur. Bir de federal bir mahkeme vardır ki bu, anayasanın uygulanması ile ilgili meselelerde yetki sahibidir, eyalet mahkemeleri için de ileride temyiz makamı olabilir. Bu mahkeme yargıçlarının bağımsızlıktan kendilerinin kiralık meclisinin tavsiyeleri olmadan yerlerinden kaldırılmamaları ile sağlanmıştır.

Yeni anayasa ile Hind devletlerine federasyona gir-

mek fırsatı verilmiştir. Federasyonu ilgilendirecek önemdeki meseleleri federal hükümetin ve parlamentosunun kontrolüne arz etmediği Hind devletlerinin istemesi lazımdır. Onlar genel valiyi tatmin etmek şartile memleketlerini idare hakkını ellerinde tutabilirler. Federal vergi sistemi de yeni idare ile birlikte uygulanacaktır. Federasyonu ilgilendirmeyen işler eski halinde kalacak ve federal idareye herhangi bir devletin içişlerine, karışmak hakkı verilmeyecektir. Bugünkü devlet reisleri (Hükümdarlar) mahallî anayasa şeklini yine istedikleri gibi seçmek hakkını muhafaza edeceklerdir. Devletlerin temsilcileri halk tarafından değil devlet reisleri tarafından seçilecek ve federal parlamentonun muhafazkâr unsurlarını teşkil edeceklerdir. Bunların yardımı ile her iki kamarada da çoğunluğu muhafazakâr politikanın kazanması ve böylelikle Hindistandaki bütün hükümetlerin istikrarlı durumlarının sağlanması mümkün olabilir.

Federal idare kurulduğu zaman hükümdarlar vergi politikası hakkındaki kararlarda bir oy sahibi olacaklardır. Halbuki şimdi bu kararlara hiç onların düşünceleri sorulmadan Hint parlamentosunca verilmektedir. Federasyonun kurulmasına karşı gösterilen tereddütlerin başlıca sebebi demokrat prensiplerle idare edilen eyaletler birliğine girilmekle, siyasal imtiyazlarına karşı bir hareketin kaçınılmaz bir netice olacağı hakkında hükümdarlarda endişe doğmakta olmasıdır.

Hint devletleri, federasyon dışında, Hindistan hükümetinin idaresi altında değildiler. 1937 nisanından beri Hint devletlerinin krallıkla münasebetleri krallık temsilcisi tarafından kontrol edilir. Bu temsilci Hindistanın genel valisidir, fakat bu görev genel valilikten büsbütün ayrıdır. O bu görevini Hindistan hükümetinin dışişleri dairesile değil, politik departmanı yolu ile yapar. Hint devletlerinin başlarındaki hükümdarlar yetki bakımından birbirlerinden çok ayrılırlar. 562 devletten 109 tanesinin reislerine idari, teşriî ve adlî bakımlardan geniş yetkiler tanınmıştır. Halbuki küçük devletlerden çoğunun bu yetkileri pek mahduttur. Devletlerin yetki genişlikleri kısmen resmî anlaşmalara ve

daha ziyade geleneğe dayanır. Hint devletlerinin krallıkla münasebetleri milletlerarası hukuk kaidelerine göre cereyan etmez, bu kaidelerden hiç birinin Hindistan menfaatlerini tehlikeye düşürecek veya gelişmesine engel olacak şekilde hareket etmemesini sağlamak yolunda kırıtlığın yetkileri vardır. Bu devletler yabancı memleketlerle münasebet kuramazlar, öteki devletlerle münasebetleri de kırıtlığın müsaadesine bağlıdır. Kırıtlık bu devletlere memleketlerinde uygulanacak anayasayı kendisi dikte ettirmez amma bir anarşiyi veya çok kötü bir idareyi önler ve değersiz hükümdarları çekilmeğe zorlar.

Mysore, Cochin Travancore, Baroda gibi bazı devletlerin hükümdarları danışma yetkisini haiz meclisler kurmuşlarsa da bunların istişarî kararlarını hiçe saymak ve anayasada değişiklikler yapmak haklarını daima mahfuz tutmuşlardır. Bununla beraber bazı devlet reisleri eyaletlerinkine benzer bir mülki idare teşkilâtı kurmuşlar ve nizamî mahkemeler vücuda getirmişlerdir. Bazı hükümdarlar ise özel hazinelerde devlet mâliyesini ayırmışlardır. Şüphe yok ki, bu memleketler halkı arasında Britanya Hindistanındakilerin faydalandıkları iyi durumu kendilerine de verecek daha geniş bir reform yolunda kuvvetli cereyanlar vardır. Önemli devletler veya devletler grubu nezdinde istişare yetkisini haiz Britanyalı (resident) ler bulunur, bunların mahdud salâhiyetli küçük devletler üzerindeki kontrolleri geniştir. Hemen bütün Hint devletlerindeki Avrupalılar üzerinde yargılama salâhiyeti resident'lere veya Hindistan mahkemelerine bırakılmıştır.

Hint hükümdarları krallığa sadakat ve bağlılıkla ödevlidirler, fakat uyrukları Britanya uyruğunda sayılmazlar. Bununla beraber himayeli kimseler olup yabancı memleketlerde Britanya uyruğu gibi muamele görürler.

Britanyanın Hint devletleri karşısındaki hukukî durumu 1890 kanunile düzenlenmiş olup bu devletler himaye alımdaki memleketler gibi muamele görürler. Hindistan işinde kırıtlığı temsil eden bakana müşavirler grubu yardım eder. Fakat ancak mülkiye memurlarını ilgilendiren bazı

meselelerde bunların çoğunluk oyunu almak icap eder. Yüksek önemdeki meselelerde son karar kabinenin ve kural imparatorundur.

(F) Burma

Birmanya, Hindistanın bir eyaleti iken 1937 de ayrı, olarak Hindistan gibi bir hükümete kavuşmuştur. Parlamantosunu iki kamaralıdır. Senatonun 36 üyesi olup bunun yarısını vali tâyin eder, yarısını mümessiller meclisi seçer. Mümessiller meclisi seçimle teşekkül eder. Vali sorumlu hükümet sistemi prensiplerine göre alt kamaranın çoğunluğuna dayanan bakanlar kuruluna başkanlık eder. Fakat dış işlerle savunma meselelerinde bakanları ilgilendirmeden kendi başına kararlar alır. Barış düzenlik, azınlıklar, iptidai halkla meskûn yerlerin idaresi, (Britanya, Hindistan v.s. karşı gayrimeşru ticaretin önlenmesi gibi konularda özel sorumluluğu vardır. Bu gibi meselelerde bakanları dinlemez, lüzum gördüğü zaman parlamentoyu hiç ilgilendirmeden kanunlar çıkarır, malî tedbirler alır ve fevkalâde hallerde anayasayı bir müddet yürürlükten çıkarır. Bütün bu gibi hallerde vali Hindistan müsteşarlığı ile bir arada bulunan Birmanya müsteşarlığının kontrolüne tabidir.

Yüksek mahkeme yargıçları görevlerinde bağımsızdırlar. Bunların kararları krallık meclisinde temyiz olunur.

GÖREVE DAİR MEVCUT KAİDELER (1)

Yazan:
Marcel WALİNE

Çeviren:
Dr. A. ÖZOĞUZ

Acaba herhangi bir dâvanın görülmesinin adliyenin veya idarenin görevine dahil olduğunu belirtmeğe yarayacak basit ve tek bir kriteriyum var mıdır? Böyle bir kriteriyumun mevcut olması arzu edilen bir şey ise de fiiliyatta yoktur. Filhakika olayların birbirinden pek farklı oluşu sebebiyle bunun imkânsız olduğunu da kabul etmek lâzımdır. Fakat şüphesiz bugün uygulanmakta olan kaidelerden daha sadeleri konulabilirdi.

Bu kaideler kaynakları bakımından iki kısma ayrılabilirler:

1 — 1790 tarihli kanunu yorumlayarak uyuşmazlık mahkemesi tarafından konulmuş olan kaideler;

2 — Değişik konular üzerinde muhtelif hususî kanunlarla konulmuş olan kaideler.

Uyuşmazlık mahkemesinin eseri bazı tereddüt ve kararsızlıklardan sonra bugün bir dereceye kadar bir birliğe •erişmişse de, kanun yapan tarafından bazı hususlar hakkında konulan göreve müteallik kat'î kaideler böyle bir birlik gösterememektedirler. Bu kaideler bir parça tesadüfi olarak vazedilmiş gibi görünürler ve işin içine biraz keyfilik ve gayrimelhuzluk sokarlar.

Bu kanunlar adlî ve İdarî mahkemelerin safhalarını ayıran sınırı, kabul edilmeleri için hiç bir zaruret olmayan keyfi girinti ve çıkıntılarla çizerler.

Filhakika kimse herhangi bir dâvanın uygulanmas ile o dâvanın görülmesinin adli veya İdarî mahkemelerin görevine dahil olduğunu belirtmeğe kâfi gelebilecek ve bir cümle ile ifade edilebilecek bir formül bulunduğunu iddia edemez.

¹ Marcel Waline'in «Droit Administratif» adlı eserinden çevrilmiştir

Fakat heyeti umumiyesi itibariyle acili dâvalarla, idarî. dâvaların sınırlandırılması işi uyumsuzluk mahkemesinin türesen olduğuna göre; bu mahkemenin içtihadından bir esas-, kriteriyum çıkarılabileceği de bir hakikattir.

Yalnız bu esas kriteriyumu bazı hususlarda tâyin ve tasrih etmek diğer bazı noktalarda ıslah etmek ve istisnalar, koymak lâzımdır.

Binaenaleyh sırasile;

I — İdarî görevin esas kriteriyumunu,

II — Bu kriteriyumun az çok hususî bir meselede uygulanmasını, (yani İdarî tasarrufların yorumu ve bu tasarrufların kanun ve nizamlara uygunluğu derecesini takdir meselesini)

III — Bu kriteriyuma kanun tarafından korkulan. İstisnaları, incelemek lâzımdır.

I — ESAS KRITERİYUM

Burada, hangi dâvaların Adliye mahkemeleri tarafından incelenmesinin idare için mahzurlu olacağının bilinmesi bahis mevzuudur.

Bu hususta içtihat büyük bir ilerleme kaydetmiştir:

A — İçtihat; 1873 tarihine kadar iki nazariye birlikte hâkim olmuştur. Kamu kudreti tasarrufları - temşiyet tasarrufları nazariyesi ve devleti borçlu beyan etmekte görevli otorite nazariyesi.

a — Kamu kudreti tasarrufları - temşiyet tasarrufları nazariyesi:

Bu nazariye evvelâ Ducrocq, daha sonra Berthelemy tarafından müdafaa edilmiştir.

Anahatlarile nazariye şöyle hulâsa edilebilir: idare bir emir vermiştir. Adliye mahkemelerinin bu emri tenkit etmelerine müsaade etmek onların idareyi kontrol edebileceklerini beyan etmek demektir. Binnette idare aşağı bir durumda görülecek, bir sansürden geçecektir.

Halbuki idarenin bir kısım tasarrufları vardır ki böyle;

bir kontrole tabi tutulamaz. Çünkü İdare orada bir şef vaziyetinde görülür. Bir şefin emirleri ise münakaşa edilemez. Bu emirler ancak o şefin hiyerarşik üstünü olan kimseler tarafından kontrol edilebilir. Binaenaleyh idare, idare olunanlara emirler verdiği içindir ki adliye mahkemeleri tarafından, kontrol edilememelidir.

Bu esastan, adliye mahkemelerine tabi olan idari dâvaların sınırlarının tesbiti gibi çok mühim neticeler çıkmaktadır.

Madem ki idare, idare olunanlara emir ve komuta ettiği müddetçe adliye mahkemelerinin kontrolünden kurtulacaktır, o halde ne zaman emirler verirse ancak o zaman, kontrole tabi olmamalıdır. Fakat idare her zaman emirler vermek suretile hareket edip, tasarruflarda bulunmaz, idarenin* iki türlü tasarrufları vardır:

1) Kamu kudreti tasarrufları: Burada idare emirler vermek suretile hareket eder.

2) Temşiyet tasarrufları: Bu tasarruflarda otoritenin, izi bulunmaz.

Temşiyet tasarruflarında idare, emir ve komuta yetkisinden (Imperium) dan mahrumdur. İdare, fertlerle aynı şartlar içinde bulunmağa rıza gösterir. Fertlerle muameleler yapmak, sözleşmeler akdetmek, satın almak, satmak ilâ... için ta onların seviyelerine kadar iner. Bu bağitlarda devletin kamu kudretinin hiç bir izi bulunmaz. Meselâ bir vali sıhhat için zararlı, binnetice komşuları için tehlikeli olan bir fabrikanın kapatılmasını emrederse burada bir emir mevcuttur. Bu takdirde hukuk mahkemesi bu emrin doğru olup olmadığını incelememelidir. Zira böyle bir kontrolün yapılabilmesile valinin otoritesi sarsılacaktır. Fazla olarak dâvanın incelenmesi sırasında adaletin yavaş yürütmesi neticesi fabrika komşularını zehirlenmekte devam edecektir. Nihayet, mahkeme valinin emrini iptal edebilir. Binaenaleyh son söz yargıcın olacak, böylece idareden daha kudretli görünecektir. Bu olmamalıdır. Zira yargıç ve vali, biri diğerinden daha aşağı mertebede birer otorite değildirler, bilâkis her biri diğerine karşı bağımsızdırlar.

Buna mukabil bir komünün vasiyet yolu ile iktisap ettiği bir evi kiraya verdiği farzedilse kiralayanın kiracısile kira sözleşmesinin yorumlanması hususunda aralarında bir uyuşmazlık çıktığı zaman vaziyet tamamen başkadır. Zira böyle bir uyuşmazlık vasiyet yapan şahsın hayatta bulunduğu zamanda dahi çıkabilirdi. O takdirde ise, uyuşmazlık hukuk mahkemesi tarafından çözülecekti. Şimdi gayrimenkulün sahibinin bir şehir olduğu bahane edilerek kaza merciini neden değiştirmeli?. Bu işe herhangi bir İdarî ajanın otoritesi karışmamıştır. Belediye başkanı sözleşmeyi yorumlarken kendi otoritesini kullanmamıştır. O, sadece komün adına bir ev sahibinin yaptığı gibi bir tasarruf yapmıştır. Belediye başkanının yaptığı tasarruf komün satrimuvanından yapılan basit bir temşiyet tasarrufundan ibarettir.

Bundan idarî tasarrufların iki kısma ayrılması neticesi çıkıyor:

1 — Kamu kudreti tasarrufları. 2 — Temşiyet tasarrufları.

Birinci kısım tasarruflarda adlî kontrol imkânsızdır. Bu İtibarla bir kısım hususî mahkemelerin bu işleri görmelerinde zaruret vardır.

İkinci kısım tasarruflara gelince; bunları hususî mahkemelere göndermeğe hiç bir lüzum ve zaruret yoktur.

Bu nazariye prensip itibarile oldukça çekici hattâ doğrudur da. Şüphe yok ki idare, tasarruflarının pek çoğunda iradesini fertlere kabul ettirmek için devletin kamu kudretinden faydalanır. Bazan da bilâkis adi hukukun tabi olduğu şartlar içinde yer almağa rıza gösterir. Yukarıda verilen iki misal bunu açık bir şekilde göstermektedir. Bu iki halden, birincisinde idarenin, İkincisinde adlî³renin görevli olacağı aşîkârdır. Bugün dahi bunun aksini iddia edecek tek şahıs bulunamaz.

Fakat bu nazariyede münakaşalı nokta temşiyet tasar rufları ile, otorite tasarrufları arasına çekilen ayırıcı hattın net ve kat'ı oluşudur.

Temşiyet tasarrufları arasına bilhassa, hukukî bir muamele şeklinde görünmedikleri halde bir kamu hizmetinin

işlemesi esnasında meydana gelmiş bilcümle maddî fiiller de ithal ediliyordu. Meselâ idareye ait bir otomobil tarafından işlenmiş bir kazada olduğu gibi... Kezalik toptan bilcümle sözleşmeler, idare olunanlara verilmiş hakikî bir emri ihtiva etmeyen bütün idarî muameleler temşiyet tasarrufu farz ve kabul ediliyordu. Böylece İdarî dâvalar aşağı yukarı polis nizamlarının ihlâlîne inhisar ediyordu.

Bu nazariyeye göre kamu hizmetlerinin işlemeleri dolayısıyla yapılan mukaveleler, şibih mukaveleler, şibih cürüm, ancak açık bir kanun metni mevcut olduğu zaman bir idarî dâvaya imkân verirler. Deniyordu ki (mahiyeti itibarile İdarî olan dâvalar) yani başında bir de (kanunun kendilerine bu vasfı vermesi suretile İdarî olan dâvalar) vardır. Bu oldukça karışıktı. Fazla olarak bu (kanunun bu vasfı vermesi suretile idari olan dâvaların) pek çok ve çeşitli kanunlardan çıkması neticesi bunlar (Mahiyeti itibarile idarî olan) dâvalardan daha ziyade ehemmiyet arz ediyorlardı. İstisnalar kaideyi boğuyordu. Bu hal kamu kudreti tasarrufları- temşiyet tasarrufları nazariyesinin iyi bir şekilde tertip ve tanzim edilmediğine en kat'î işaretir.

b — İdarî dâvaların sahasını genişleten kanun metinleri arasında ihtilâl devrinin bazı kanunları vardır ki bilhassa 26 Eylül 1793 tarihli kanun. Bu kanunlardan sadece idari bir otoritenin devletin borçlu olduğunu beyan edebileceği neticesinin çıkarılabileceği zannediliyordu.

Böylece (Diğer İdarî şahıslar hakkında açılacak tazminat dâvaları hariç.) yalnız devletin tazminatla mahkûmiyetini istiyen bilûmum dâvalar bu kanunlar sayesinde idari dâvalar arasına ithal edilmiş bulunuyordu.

Binaenaleyh idari dâvalar;

- 1) Kaynağı bir hakimiyet tasarrufu olan bütün dâvaların ;
- 2) Devletin tazminatla mahkûmiyetini istiyen bilcümle dâvaların, muhakemesini ihtiva ediyordu.

Bir komüne veya bir departmana ait bir kamu hizmetinin temşiyet tasarrufundan doğan dâvalar bunların haricinde bulunuyordu.

B — 1873 tarihinden sonra içtihat tedricî bir surette bu nazariyeyi terk etti. Bu gelişme, idare hukuku için tarihî ve mutlak birer esas olan üç karar ile belirtildi.

a — Blanco kararı «L'arret Blanco» uyuşmazlık mahkemesinin 8 Şubat 1873 tarihli bir kararıdır.

Bordo Millî Tütün Fabrikası bir yolla birbirinden ayrılmış iki binayı ihtiva ediyordu. Tütünler bir binadan diğerine yolu keserek geçen küçük vagonlar vasıtasile taşımıyordu. Bu vagonlardan biri bir çocuğa çarptı. Çarpma neticesinde çocuğun bir bacağı kırıldı. Çocuğun ana ve babası hukuk mahkemesinde devlet aleyhine dâva açarak tazminat istediler. İcabî uyuşmazlık ihdas edildi. Uyuşmazlık mahkemesi (1873 te kurulmuştu) böyle bir dâvanın görülmesinin idari veya adlî kazadan hangisine ait olacağını tâyin edecekti. Eğer o tarihe kadar uygulanmakta olan prensipler bu olayda da uygulansaydı neticeleri neler olacaktı?

Dâvada devletin tazminatla mahkûmiyeti istenmiş olduğundan idare mahkemelerinin görevi tanınabilirdi. idare mahkemesinin görevi ancak bu bakımdan tanınabilirdi. Zira, küçük vagonların seyrü seferi meselesi herşeyden evvel bir temşiyet tasarrufu idi.

Uyuşmazlık mahkemesi, hükümet komiseri «David» in dikkate değer mütalâası sonunda, evvelâ 1793 tarihli kanunun olayda uygulanmasını reddetmekle işe başladı. Filhakika bu kanunun yanlış bir yorumu ile devletin tazminatla mahkûmiyetine hükmetmek yetkisi mutlak olarak idare mahkemelerine aittir deniliyordu.

Uyuşmazlık mahkemesi 1793 tarihli kanunu böylece bertaraf ettikten sonra tasarrufun bir temşiyet tasarrufu oluşu bakımından adliye mahkemelerinin görevini de tanımadı.

Uyuşmazlık mahkemesi, bir kamu hizmetinin işlemlerinden doğmuş bir sorumluluğun takdiri bahis mevzuu olduğu zaman idare mahkemelerinin görevli olacaklarını beyan etti.

İdare hukukunun muhtariyetini teyit, kamu hizmetlerinin işlemlerinin doğrudan doğruya hususî hukuktan farklı bir rejime tabi olduğunu tasdik, bütün eski içtihatların terki suretile içtihat sahasında hakikî bir inkılâptır.

Blanco kararı bir esas ve bütün idare hukukunun temel taşıdır. Neticeleri pek büyüktü. Filhakika eğer bir kamu hizmetinin işlenmesi maksadile yapılmış olan bütün tasarrufların İdarî birer tasarruf olduğu farzedilirse, eğer devleti borçlu beyan etmek hususunda yetkili merci hakkındaki bilcümle kanunlar ihmal edilecek olursa, idari dâvalar, mantiki olarak kamu hizmetlerinin işlenmesine müteallik bütün muamelelere, ezcümle devletin veya diğer idarî şahısların yaptıkları sözleşmeler gibi eski bir taksime hacet kalmaksızın bilumum sözleşmelere şamil olacaktır.

Blanco kararı devlet ve diğer idarî şahıslar hakkında uygulanacak göreve müteallik kaidelerin birleştirilmesini mantıkan zarurî kılıyordu.

b) Terrier kararı: «L'arret Terrier» Danıştay'ın 6 Şubat 1903 tarihli bir kararıdır ki bilhassa Blanco kararının bu neticesini çıkarmaktadır. Saone-et-loire Departmanı umumî Meclis Viper yılanları avcılar tarafından idarî otoritelere getirilip teslim edilecek her viper yılanı başı için bir mükâfat vermeyi vadetmiş ve bu maksatla departman bütçesinde bir miktar tahsisat kabul etmişti.

Viper avcılar, yılanları avlamakta o kadar gayret gösterdiler ki kısa bir müddet içinde kabul edilen tahsisat tamamen eridi. Bu avcılardan Terrier adındaki şahsa bu sebeble vadedilen mükâfat verilmedi. Ve talebi reddedildi. Avcı, umumî meclisin kararının bir icap teşkil ettiğini, Viperleri öldürerek bunları idarî otoritelere teslim etmek suretile kendisinin vaki kabulde bunun bağıt haline inkılâp ettiğini ve departmanın vadettiği mükâfatı kendisine vermeyi reddetmekle bağita aykırı hareket edip mükellefiyetini eda etmediğini iddia ediyordu. Departman aleyhine Danıştay'da dâva açtı. Danıştay dâvacının iddialarının esasım tetkike girişmeden evvel böyle bir dilekçeyi kabul etmek hususunda hakikaten yetkili olup olmadığını incelemek zorunda kaldı.

Eğer ananevi prensipler uygulanırsa hiç şüphesiz adliye mahkemeleri görevli olacaktı. Bu mükâfat vadi keyfiyeti hiç bir mertebe bir kamu kudretinin kullanılmasını ihtiva etmiyen bir temşiyet tasarrufu olması itibarile herhangi bir şa-

hıs da buna benzer bir vaitte bulunabilirdi. Bundan başka aleyhine dâva açılan da devletten gayri bir idari şahıstan Bu itibarla da dâvayı adliye mahkemelerinden ayırmak için hiç bir sebep mevcut değildi.

Halbuki Daniştay, tamamen aksi olarak Blanco kararının ortaya koyduğu yeni prensiplerden ilham alarak kendisini görevli tanımakta tereddüt etmedi.

Daniştay'a göre umumî meclis mükâfat vadetmekle zehirli yılanların öldürülmesi gibi bir kamu hizmeti yaratmıştı. (Kabili münakaşadır).

Devlete ait olsun, departman veya komüne ait olsun bir kamu hizmetinin işlemlerinden doğan bilûmum dâvaları görmek hususunda idari mahkemeler görevlidirler.

Hükümet komiseri «Romieu» nun mütalâaları da Daniştay kararından daha az enteresan değildir. Bu mütalâalarda öyle prensipler ortaya konmuştur ki 35 sene sonra elan yürürlüktedir.

Bu prensipler bir kaide ile bir istisnadan ibarettir.

Kaide şudur: İdare ister sözleşme yapmak suretile, ister hâkimiyet yolile hareket etsin umumî veya mahallî asıl kamu hizmetlerinin kuruluşuna ve işlemesine taallûk eden bütün muameleler birer İdarî muamele teşkil ederler.

Bu muamelelerden çıkan her türlü uyuşmazlıklar mahiyetleri itibarile İdarî kazaya tabidirler.

Yahut diğer bir şekilde; «Bir kamu hizmetinin yapılması veya yapılmaması yahut iyi bir şekilde yapılmaması sebeble kamu şahıslarile 3 üncü şahıslar arasında veya bizzat kamu şahıslarının kendi aralarındaki her türlü dâvalar idare mahkemelerinin görevine dahildirler.»

İstisnaya gelince; hususî temşiyet denilen hali derpiş etmektedir. Romieu istisnayı şöyle tarif ediyordu: «Devlet için olduğu kadar departman ve komün için de idarenin lâalettayın bir ferdin tabi olduğu şartlar içinde hareket eder sayılabileceği, aynı kazaya ve aynı kaidelere tâbi olacağı ahvalin mahfuz tutulması lâzımdır.»

Hülâsa olarak bu, kamu kudreti tasarrufu ile temşiyet:

tasarrufu ayrılığı nazariyesi içinde doğru olan neler varsa onlardan faydalanmaktır.

Böylece «Romieu» nın umumî temşiyet ve 'hususî temşiyet adını verdiği taksim yapılmış olur. Hususî temşiyet mevcut olunca uyuşmazlık halinde adli kaza görevli olacaktır.

Hizmetin mahiyeti itibarile umuma ait olması halinde;

İdare tarafından kendisine ait olan emlâk ve arazinin idaresi keyfiyeti bir kamu hizmeti değildir. Bu, doğrudan doğruya kanunun faydalanması için de değildir. Ancak burada idarenin bu emlâk ve araziden irat alması ve bilâhare eline geçen bu paraları umumun faydasına tahsis etmesi bahis mevzuudur. İdarenin bu şekilde mallarını idaresi bir kamu hizmetine benzetilemez. Binaenaleyh uyuşmazlık halinde adliye mahkemeleri görevlidirler.

Tasarrufun mahiyetinin neticelerini takdir bahis mevzuu olduğu zaman memurlar asıl âmmе hizmetlerini görmek için ihtiyarlarile hususî hukukun şartları içinde yer alabilirler.

Bu başlıca iki şekilde olabilir:

1 — Bir kamu hizmetinin işlemesine hiç bir hususî kaidenin tatbikim tazammun etmiyen ve şekli açıkça medenî kanunda yazılı adı hukuk sözleşmelerinden birini yaparlarken; (Meselâ, herhangi bir daireyi yerleştirmek üzere bir gayrimenkul kiralanması, bir şehrin yollarında kullanılacak parke taşlarının satın alınması gibi).

2 — Fertlerin hergün yapmakta oldukları mutad muamelelerden birini yaparlarken; bir müteahhide yapılan bir sipariş, gündelikle çalışan bir kimsenin yevmiyesi, umumî tarife üzerinden şimendiferle nakliyat; ilâh gibi.

Terrier kararı ne kadar önemli olursa olsun nihayet bir Danıştay kararı idi, asıl önemli olan husus uyuşmazlık mahkemesinin bu kararı içtihatlarında bir esas olarak kabul edip etmiyeceği meselesi idi.

c — Feutry kararı; «L'arret Feutry» 29 şubat 1908 tarihli Feutry kararı Romyieu'nın, Terrier dâvasındaki iddianamesinde etraflı bir şekilde açıkladığı fikirleri uyuşmazlık

mahkemesinin kabul ettiğini göstermektedir. Departman akıl hastahanesinden kaçan bir deli bir saman yığınına ateşliyor. Zarara uğrayan mal sahibi, departmandan deliyi iyi bir şekilde göz altında bulundurmadiğı ve onun akıl hastahanesinden kaçmasını imkân dahiline soktuğı beyanile tazminat istiyor. Adliye mahkemesinde icabi uyuşmazlık ihdas ediliyor. Uyuşmazlık mahkemesi, dâvanın bir kamu hizmetinin fena işlemesi sebebi üzerine istinat ettirilmesi halinde idare mahkemelerinin görevli olacaklarına ve dâvanın devlete karşı açılmış olmayıp departman aleyhine açılmış olmasının dâvanın durmasına sebep olamayacağına karar verdi.

Bu prensipler bugün elân içtihat hâkimidir. Daha sonraları içtihat vukubulan gelişmeler gözönünde tutularak bugün aşağıdaki kaideler konulabilir. Yalnız bu kaideleri bazı hususlarda tâyin ve tasrih etmek lâzımdır.

1 — Fertle fert arasındaki uyuşmazlıklar:

Pek nadir olan istisnalar hariç bu uyuşmazlıkları çözmek hususunda daima adliye mahkemeleri görevlidirler, istisnalar (Maden meselelerinden maden imtiyaz sahibi tarafından madeni işletene karşı tazminat talebine müteallik uyuşmazlıkları; 21 Nisan 1810 tarihli kanunun 46 inci maddesi; Fransız bankasile, banka müstahdemleri arasında çıkan uyuşmazlıkları; bir parselin hisselerini ayırmakta alıcı ve satıcı arasında çıkan uyuşmazlıkları; çözmeğe idari kaza görevlidir.)

2 — Uyuşmazlıkta taraflardan biri bir İdarî şahıstır.

Ya bir fert tarafından idari bir şahıs aleyhine bir dâva açılmıştır. Yahut idari bir şahıs bir ferdi dâva etmekte, dir. Bu gibi hallerde prensip olarak idare mahkemelerinin görevli olabilmeleri için uyuşmazlığın ya bir kamu hizmetinin işlemesine, yahut idari otoritelerin polise müteallik yetkilerinin kullanılmasına taallük etmesi lâzımdır.

Aksine mevcut kanun metinleri hariç, eğer uyuşmazlık bir kamu hizmetinin işlemesine taallük etmiyorsa, yani uyuşmazlık hususî mülkün idaresinden doğmuşsa adliye mahkemeleri görevli olurlar.

3 — Eğer uyumsuzluk bir kamu hizmetinin işlemesine taallûk ediyorsa prensip olarak idare mahkemeleri görevlidirler. Bununla beraber birçok halleri mahfuz bulundurmak lâzımdır:

a) Adalet tevzii kamu hizmetinin işlemesinin sebebiyet vereceği dâvalar, idari değildir. Meselâ C. E. 18 juin 1926 Viallis. (Adli bir mahkûm, mahkûmiyetin resen icra edildiği şartlara karşı vaki şikâyet) keزالik Parleman'ın vazife görürken sebebiyet vereceği dâvalar da idari değildir. Yalnız burada bir tefrik yapmak lâzımdır. Parleman'ın siyasî ve teşriî organlarının işlemesi münasebetile meydana gelen uyumsuzluklarla, parleman'ın idare heyeti tarafından idare olunan idari servislerin işlemesinin sebebiyet vereceği uyumsuzlukları birbirinden ayırmak lâzımdır. (Meselâ gayrimenkullerin ve malzemelerin idaresi).

b) Bir kaç senedenberi taayyün etmiş olan içtihad gere sınaî ve ticarî kamu hizmetlerine taallûk eden halleri de mahfuz bulundurmak lâzımdır.

Sınaî ve ticarî kamu hizmetlerinin işlemesi sebeble bir taraftan idare eden idari şahıslarla diğer taraftan müstehlikler veya faydalananlar veya müstahdemler veya diğer idari şahıslar veya hazine ve nihayet üçüncü şahıslar arasında çıkacak uyumsuzlukların çözülmesi adliye mahkemelerinin görevine dahildir.

'Bir sınaî veya ticarî kamu hizmeti nedir? Bunu bilmek lâzımdır. Sınaî veya ticarî kamu hizmetinin tarifi yapılmamıştır. Bana yegâne hukukî görünen tarif şudur:

Kanun koyan iradesini, ticari kamu hizmetinin hususî hukuk rejimi içinde \e kamu hizmetinin hiç bir imtiyazı olmadan alelâde bir sanayinin veya ticaretin tâbi olduğu şartlar dahilinde idare edileceği şeklinde izhar ettiği zaman ticarî bir kamu hizmetinden bahsolunabilir.

c) Nihayet hattâ ticarî olmıyan bir kamu hizmetinin işlenmesi için idarenin istisnâî olarak hususî hukuk usulünden faydalandığı halleri mahfuz bulundurmak lâzımdır.

II — İDARİ TASARRUFLARIN YORUMU VE BU TASARRUFLARIN KANUN VE NİZAMLARA UYGUNLUĞUNUN TAKDİRİ:

Adliye mahkemeleri bir dâvayı incelerken bazan idari bir tasarrufu yorumlamak veya bu tasarrufun hukukî değerini takdir etmek zorunda kalabilirler.

Meselâ harp esnasında şimendiferle mal gönderen bir şahıs yolladığı malların gideceği mahalle varmadığını beyan ile şimendifer şirketi aleyhine ticaret mahkemesinde dâva açıyor. Mahkemede şirket müdafaasında; Millî Savunma Bakanlığının bir kararıyla, harbin devamı müddetince evvelâ askerî nakliyatın yapılması ve kumpanyanın şimendiferle mal gönderen kimselere karşı sorumluluğu üzerinden atmak suretiyle ancak işletme işine devamına müsaade edildiğini iddia ediyor. Böyle bir savunma karşısında dâvacı pek muhtemel olarak Millî Savunma Bakanlığının kararının dâva edilen şirketin ona verdiği mânada olmadığını beyan edecektir. Bu takdirde sözü geçen bakanlık kararının hakikî mânasını tesbit. etmek gerekecektir. Kezalik davacının bakanlık kararının kanuna uygun olmadığından dâvada nazara alınamaz, zira bir bakanın şirketi böyle bir kararla sorumluluğundan berî etmeğe bir hakkı olamayacağı yolunda bir iddiada bulunması da mümkündür. Bu takdirde de vekilin tasarrufunun usul ve kanuna uygunluğunu takdir etmek gerekecektir. Acaba bir adliye mahkemesi İdarî bir tasarruf üzerinde gerek mâna bakımından, gerek usul ve kanuna uygunluğu bakımından bu şekilde bir inceleme yapmağa girişebilir mi?

Bu konu üzerindeki esas prensipler uyumsuzluk mahkemesinin 16 haziran 1923 tarihli bir kararıyla (Septfonds kararı) konulmuştur.

Dâvada bahis mevzuu olan idari tasarrufun bir nizamname veya hususî ferdî, şahsî bir tasarruf oluşuna göre ayırmak lâzımdır.

A — Hususî Tasarruflar:

Bir tek şahsı, muayyen mahdut bir grup şahsı ilgilendiren sözleşmeler, müsaadeler, ruhsatlar kararlardır. Adli-

ye mahkemeleri bu idari tasarrufları tatbik edebilirler. Hattâ tatbika mecburdurlar. Fakat bu tasarrufların usule uygun olup olmadığını takdir edemeyecekleri gibi bunların mânalarında ciddî uyuşmazlıklar bulunduğu zaman da onları yorumlayamazlar.

Bir tasarrufun sadece bir tatbikininde nerede bittiğini ve yorumlamanın nerede başladığını tâyin etmek ince bir meseledir. Maamafih bütün U³^gılamalar asgarî birer yorumlamayı farzettirirler.

B — Nizamnameler:

Adliye mahkemeleri lüzumu halinde idari nizamnameleri yorumlayabilirler. Fakat nizamnamelerin usul ve kanuna uygunluğunu takdir edemezler. (Polise ait nizamnameler müstesnadır.)

III — ESAS KRÎTERİYUMUN İSTİSNALARI:

Bu istisnaların bir kısmını bir tek prensibe bağlamak mümkündür. Bunlar bu prensibin tabîî bir neticesi veya mantikî bir tatbidirler. Diğerleri ise tesadüfüdürler ve onlar için, maalesef mantikî bir sebep de bulunamaz.

A — 19 uncu asırda İdarî mahkemelerin fertlere nisbetle, idare lehine daha müsamahakâr hareket ederek hüküm vermekte olduğu düşünülüyordu. Binnetice fertler hak ve adaletin tecellisi için adliye mahkemelerinde daha fazla teminat buluyorlardı. Uzun zamanlar devam ederek idari kazanın görevine bir hayli tahdidat telkin etmiş olan bu düşünceleri Danıştayın içtihatlarındaki liberalizme bugün terkettirmiştir. Fertler için pek kıymetli olan bir kısım menfaatlerin bahis mevzuu olduğu işlerin İdarî kazanın görevinden çıkarılmak istendiği görülmektedir. Vatandaşların kalben ve fikren bağlı bulundukları bazı dâvalarının görülmesinin adlî kazaya bırakılması halinde diğer hususların İdarî kazaya bırakılmasına ses çıkarmayacakları umuluyordu. Bundan şu prensip çıkarıldı:

Adlî otorite, kamu hürriyetinin, hususî mülkiyetin, ahvalî şahsiyenin bekçisidir. İdare bu üç husus hakkında fert haklarını ancak adliye mahkemelerinin hükmüne tâbi olmakla azaltabilir.

a) Adlî otorite kamu hürriyetlerinin bekçisidir:

Fert için kullanılması pek kıymetli görünen ve anayasa ile diğer kanunlar tarafından garanti edilmiş olan bir kısım haklara «Kamu hürriyeti» denir.

Kamu hürriyetini alelade bir hak ve yetkiden ayırmak lâzımdır. Meselâ bir sözleşme yapmak veya yapmamak serbestisi alelade bir yetkidir. Bir kamu hürriyeti mevcut olabilmesi için bunun kanunla tanzim edilmiş olması lâzımdır. Kamu hürriyetine misal olarak çalışma hürriyeti (17/2 Mart 1791) ; basın hürriyeti; Temmuz 1901 tarihli kanunla kurulmuş cemiyet teşkili hürriyeti ve bilhassa teminatı ceza muhakemeleri usulü kanununda, 30 Haziran 1838 tarihli kanunda, 7 Şubat 1933 tarihli kanunda (Bu kanun 25 Mart 1935 tarihli kanunla değişmiştir) bulunan ferdi hürriyet, anılabilir.

Fransa'da bu hürriyetler geleneğe bağlı olarak adliye mahkemeleri tarafından himaye edilmektedirler. Bu hürriyetlerin kullanılmasının önceden hiç bir kontrole tâbi olamayacağı bir prensiptir. Belki de fertler bu hürriyetleri kötüye kullanacaklardır. Fakat fertlere güvenilmektedir. Ve bu hürriyetlerin kullanılması kötüye müncer olduğu zaman ancak menedilmektedir. Bu men keyfiyeti cezaidir. Bu sebeptendir ki daima bir adliye mahkemesine bırakılmıştır. İdarî mahkemeler prensip itibarıyla yalnız çok hususî mahiyetteki bir istisna haliç cezai yetkiyi haiz değillerdir.

Fiiyatta muhtelif hürriyetlerin kullanılması nizamnamelerle tâyin edilmiştir. Bu nizamnamelerden her biri birer idari tasarruftur. Bittabi idari mahkemeler bunların usul ve kanuna uygun olup olmadıklarını takdir hususunda yetkilidirler. Fakat;

aa) Eğer bu nizamnameler cezaî müeyyideler ihtiva ederlerse adliye mahkemeleri bunları kanuna aykırı sayarak tatbikten çekinebilirler. İdarî kaza ancak adliye mahkeme feriyile birlikte olarak görevlidir. Ve bu nizamnamelerin kanuna uygun olup olmadığını, ancak dâvada alâkalı bulunan şahsın açık bir isteği üzerine tetkik ve hükmedebilir. Binaen aleyh İdarî mahkemelerin müdahaleleri, vatandaşların adliye mahkemelerine tanınmış olan yetkilerden elde edecekleri teminata ilâve yapmaktan başka bir şey olmaz.

bb) Eğer idari kararlar bir vatandaşın zararına olarak bir kamu hürriyetinin kullanılmasını tamamen ortadan kaldırır ve bu kararlar da icra edilirse bunların icrası adliye mahkemelerinin görevine giren birer (muamelei cebriye) teşkil eder.

İdarî kazanın görevi ancak İdarî nizamnameler ve kararlar hakkındadır ki bu nizamnameler ve kararlar da nihayet kamu hürriyetini bertaraf etmeğe kadar gidemezler.

Ferdî hürriyetin ihlâlüne gelince; ferdî hürriyet adlî bir otorite tarafından usulüne uygun olarak verilen bir gözaltına alma kararile tehdit edilmiş olabilir. Bu takdirde bittabi adliye mahkemeleri görevlidirler.

Eğer kanuna aykırı olan bir gözaltına alma muamelesinden şikâyet ediliyorsa ve bu gözaltına alma keyfiyeti Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun «10» uncu maddesine dayanılarak vali tarafından emredilmişse vali, adlî zabıta âmiri olarak telâkki edilir.

Kezalik 1838 tarihli kanun gereğince emredilen tımarhanede gözaltına alma halinde de ferdî hürriyet ihlâl edilmiş olabilir. Bu takdirde bir görev taksimi vardır:

Eğer; uyuşmazlık sadece bu kararların kanuna uygun olup olmadığı hususunda ise idare mahkemeleri görevlidirler.

Eğer, kararların hal ve hâdiseye uygun olup olmadığı keyfiyetinde uyuşmazlık çıkmışsa müracaatın adliye mahkemelerine yapılması gerekir.

b) Adlî otorite şahsı ahvalin bekçisidir:

Bu prensip Medenî Kanunun (326) ncı maddesine bağlanabilir; «Şahsî ahval» e mütedair her türlü iddiaları incelemekte yegâne görevli mahkeme adliye mahkemeleridir. Misal: 10 Mart 1926 tarihli Danıştayın (tekaütler nazırının bir kararına karşı açılan bir dâvada bir ölüm kaydı üzerine «vatan uğrunda ölmüştür.» kelimelerinin ilâve e dilmesini reddeden) Chriol kararı.

Burada (Ahvali şahsiye) kelimesi çok geniş mânada alınmalıdır. Yalnız medenî hali «Etat civil» değil, aynı za-

manda evlenme, evlâtlık, isim ikametgâh, tabiiyet, ehliyet gibi bütün meseleleri ihtiva etmelidir.

Kamu hizmeti gören bir makam tarafından tanzim edilen bir varakada ahvali şahsiyenin tesbit tarzının önemi yoktur. Her fert için ahvali şahsiyenin arzettiği ehemmiyettir ki bunları adliye mahkemelerinin yetkisine tâbi kılar. Fert kendisinin hukukî hayata iştirakini sağlayacak olan hukukî şahsiyetinin unsurlarını orada bulur. Fakat hukukî ehliyeti tâyin eden ahvali şahsiyeyi, alelâde İdarî ehliyetlerden ayırmak lâzımdır. Bir ferde bir kısım idarî ehliyetlerin tanınmamış olması onun için o kadar ehemmiyeti haiz değildir. Bir baltalıktan odun kesmek hakkı için hususî bir ikametgâh istenmesi, tekaüt hakkının düşmesi, nişan takma hakkının düşmesi, seçilebilmek ilâh. Bunlar alelâde İdarî ehliyetlerdir ki ahvali şahsiye meselelerinden farkları bunların idarî mahkemelerin görevine dahil bulunmalarıdır.

Tabiiyet değiştirme «naturalisation» meselesinde, bunu sağlayan kararnamenin kanuna uygun olup olmadığını incelemek hususunda idarî kaza görevlidir, asalet ünvanlarını tahkikinde de keza.

Seçim işinin bir hak veya idarî bir ehliyet olarak mı telâkki edilmesi lâzım geleceği hususu da sorulabilir. Fikrime göre bu sual seçimin bir hak mı, yoksa bir vazife mi olduğunun bilinmesine sıkı bir surette bağlıdır. (Hukuku esasiyede muahedeler bahsine bakınız). Fransız mevzuu hukukunda seçim isleri adliye mahkemelerinin görevine dahil sayılmıştır.

c) Adli otorite, hususî mülkiyetin bekçisidir:

Bu da adli otoriteyi kamu hürriyetinin bekçisi yapan prensibin bir neticesidir. Filhakika Fransa'da gelenek olarak hususî mülkiyet daima kamu hürriyetinin bir nevi telâkki edilmiştir. 1791 tarihli insan hakları beyannamesinden «madde 2» 1852 tarihli anayasaya galene kadar kabul edilmiş bütün anayasalara bir taraftan mülkiyet hakkını (mukaddes ve tecavüz edilemez) bir hak olarak ilân için birer madde konurken diğer taraftan bu kanunlar pek muhtelif hattâ birbirine zıd siyasî rejimler kurmakta idiler.

Diğer hususlarda her biri diğerinden bir hayli uzaklaşan bu muhtelif anayasaların hususî mülkiyet hakkını tanı inaktaki beraberliği dikkate değer bir şeydir. Bunun sebebi nisbeten az tanınmış bir metin olan III üncü sene kanununa bağlı insan vazifeleri beyannamesinde şöyle izah edilmektedir:

«Toprak ekimi, bilûmum mahsulâtı, bütün çalışma araçları nihayet bütün içtimai nizam mülkiyetin muhafazası üzerine istinat eder» Bu metinde toprak ekiminin mülkiyetin esaslarının birinci sırasında yer almış olması göze çarpmaktadır. Bu, Fransa'nın bir tarım memleketi olmasındandır. Ziraatçılar toprağa yatırdıkları sermayelerinin ve harcadıkları emeklerinin meyvalarını uzun aylar ve ekseriya uzun seneler geçtikten sonra ancak alabilirler. Ziraatçı kendisini ziraat işine vermek için zamanı gelince elde edeceği mahsulün kendisine ait olacağı hususunda temin edilmek ihtiyacındadır.

Gelenek olarak hususî mülkiyet fikrine çok bağlı olan Fransız milleti i 9 ve 20 nci asır anayasalarının her birinde bu kamu hürriyetinin kanunlarla garantisi ihtiyacını duymuştur. Acaba bütün bu metinlerin ilân ettikleri mülkiyet hakkı hangi tehlikeye karşı garanti edilmek istenmiştir? Eski rejimin geri dönebilecek olan suiistimallerine karşı belki aynı zamanda «Gracchus Baboeuf» nevinden olan komünist projelerine karşı.. Yani bir hükümle devlet tarafından mülk -sahiplerinin mal ve mülklerinin ellerinden alınmasına karşı. Binaenaleyh adlî kazanın görevinin kreteryumu, hususî mülkiyetin tasarruftan menedilmek tehdididir.

İstihada göre idarenin istimlâkile mal sahibinin tasarruftan, mahrum edildiği arazi parçası üzerindeki mülkiyetin intikalini de mülk sahihlerinin mülklerinde tasarruftan, memnuiyeti şeklinde telâkki etmek lâzımdır. İstimlâk, «askerî ihtiyaçlar sebeble el koyma» bilvasita istimlâk, tabîî kamu mülkünün nizamına uygun olmıyarak hududlandırılması, bir evin askerî ihtiyaçlar sebeble işgali, birer tasarruftan memnuiyet teşkil ederler.

Tasarrufa müteallik dâvalar daima adliye mahkeme-

lerinin görevine dahildir. Bilâkis eğer geçici bir işgal, istisnalar hariç bir mükellefiyetin konulması, ağırlaştırılması veya kaldırılması, istimlâksız bir zarar, nihayet alelade bir şekilde bir mesleğin nizam altına alınması bahis mevzuu ise ortada bir tasarruftan menedilme yoktur. Ve İdarî mahkemeler görevli olarak kalacaklardır.

B) Umumî görev kaidesinin diğer istisnaları 'hususî kanunlardan gelmektedir ki bunlar istisnasız olarak gerek adlî, gerek idari kazayı görevli kılmaktadırlar.

a) İdarî mahkemelerin görevleri prensip oyunlarıyla tâyin ve tarif edilmekte görünürken adliye mahkemelerini görevli kılan belli başlı kanunlar şunlardır: Medenî Kanun'un 1384 üncü maddesini değiştiren 20 Temmuz 1899 tarihli kanun. Öğretmenlerinin nezaretleri altında bulundukları sırada devlet mektepleri talebeleri tarafından sebebiyet verilen kazalardan dolayı devletin sorumluluğu; 17 nisan 1901 tarihli kanun, ordu atış talimleri sebeble hususî mülke ika edilen zararların ödenmesi, 5 Nisan 1884 sayılı kanunun 106 ve sonraki maddeleri, isyan hallerinde komünün (ve devletin) sorumluluğu; 9 Nisan 1898 tarihli kanun, İş kazaları, hasta devlet işçileri hakkında; nihayet vasıtasız vergilere müteallik dâvaların görülmesini adliye mahkemeleri görevine dahil sayan çeşitli kanunlar..

b) Buna mukabil muhtelif kanunlar adliye mahkemelerinde çözülmesi gereken birçok uyuşmazlıkları idari mahkemelerin görevine dahil saymışlardır. Bunların başlıcası 28 pluviose VIII sene kanununun 4. maddesidir ki bu madde ile ortaya hiç bir kamu hizmeti koymayan devlet emlâkinin satılmasına müteallik dâvaların görülmesi vilâyet idare meclislerine tanınmıştır. İdarenin bu husustaki yetkisi tamamen tarihi olan sebeplerle izah edilir. İhtilâl esnasında devlet tarafından satılan mallara pek az alıcı çıkıyordu. Zira alıcılar bilâhare eski inâl sahiplerinin istihkak iddialarile karşılaşmaktan korkuyorlardı. Bunları temin etmek içindir ki ihtilâl meclislerin devlet tarafından yapılan bu satışlara karşı açılacak her türlü istihkak dâvalarının adliye mahkemeleri tarafından değil, bizzat idare tarafından görüleceğini tas-

rih etmişlerdir. Diğer taraftan bu satışlar hususî hukuk kaidelerine tabi olmayan âmmе hukuku sözleşmeleri yapmak sur etile icra ediliyor; gayrimenkullerin üzerindeki bütün hakları, bütün ipotekleri kaldırıyor, böylelikle herhangi bir uyuşmazlık halinde istisnâî bir görevi haklı kılıyordu. Birinci konsül, devlet emlâkini iktisab etmek isteyenlere gereği yapmak için hususî hukukta olmayan kaideleri muhafaza etti. İdarî mahkemelerin görevini tesis etti. Umumî efkârı hükümetin iradesine mutî' sanıyordu. Muhacirler hakkında bu hayırhahane değildi.

Bir asırdan beri bu sebepler zail olmuştur. Fakat idarenin görev kaidesi bâki kalmıştır. Umumî prensip oyunlarından değil, sadece bir kanun metninden çıkan idarenin görevi kaidesi devletten gayri İdarî topluluklara ait emlâk satışları dâvalarına teşmil edilemez.

Seçime taallûk eden şu iki kelimeyi söylemek de faydalıdır. Seçim hukukuna taallûk eden dâvalar prensip itibarile adlidir. Fakat seçim muamelelerine müteallik dâvalar yetkilerin tahkiki adı altında meclise (meb'usan meclisi ve sena) tevdi edilmediği hallerde prensip itibarile idaridir.

FİKİR HAREKETLERİ

İDARE TEŞKİLATIMIZ

— Bir anket münasebetile —

Yazan:

Ali Rıza ÇEVİK

Manisa Valisi

1 — Bugün mevcut ve eski sancaklardan kurulmuş illerin teşkili sırasında esasen coğrafi, İktisadî ve İçtimaî ihtiyaçlar gözönünde bulundurulmuş olduğu ve teşkilâtın beri bir asra yakın zaman geçerek mevcudiyetleri gelenek ve itiyatlarla kuvvetlendiği için yurttaki yeni ve genel bir teşkilâta lüzum yoktur. Yalnız demiryolları ve büyük şoselerin yapılması bazı yerlerde meydana gelen yeni durumlar eski illerden mahdud bazılarının kaldırılıp yenilerinin kurulmaları ihtiyacını doğurmuştur. Isparta, Burdur, Yozgat, Kırşehir, Bilecik, Maraş, Gümüşane illerinde olduğu gibi, Isparta ile Burdur'u, Yozgat'la Kırşehir'ini birleştirmek Bileciği Eskişehir'e, Maraş'ı Gaziantep'e bağlamak ötedenberi lüzumlu görülen bir tertiptir.

İl teşkilinde İktisadî, İçtimaî ve coğrafi icap ve zaruretlere göre yürümek lüzum ve zarureti karşısında teşkilât için nüfus ve saha bakımından belirli bir sayı ortaya koymağa imkân yoktur. Eğer teşkilât için yalnız saha ve nüfus sayısını temel alacak olursak yurdumuzun bugünkü nüfus ve arazi şartlarına göre de muayyen bir nisbet kurulamaz. Zira doğru ve güney illerimizin bir kısmında toprakla nüfus sayısı arasında nüfus aleyhine olan nisbetsizlik kuzey ve batı illerde tersine olarak toprak aleyhinedir. Bundan dolayı illerin yeniden teşkili için toprak ve nüfus sayılarına dayanan değişmez bir esas kabulüne imkân yoktur. Yalnız coğrafi, İktisadî ve İçtimaî durumlarla bir dereceye kadar toprak genişliğini ve nüfus kesafetini de telif eylemek icap eder.

2 — Cumhuriyet ve demokrasinin idare teşkilâtında en başlı amaç ve isteği hükümet teşkilâtını imkânın müsa-

adesi derecesinde en küçük halk topluluklarının ayağına götürmek olduğu gözönüne alınırsa büyük iller teşkili manasız olur. Hükümet ile halk münasebetleri üzerinde yapacağımız basit ve sathî bir müşahade ile kolayca anlaşılır ki, hükümet teşkilâtı hâdise ve durumlarla doğrudan doğruya temas edebildiği hallerde bunlar hakkında daha doğru ve uygun kararlara erişmekte bulunduğu gibi halk da bu münasebetlerde en geniş yetkiye malik olan makam ve mercilere başvurarak işi için kesin sonuç sağlamak arzu ve temayülünde bulunmaktadır. Bundan dolayı büyük iller teşkili hükümet ve halk işlerinin karakterine uygun bir yol olmadıktan başka birçok İdarî cüzütları içine alacak olan böyle teşekküllerde murakabe işleri de zaafa uğratılmış olur. Bundan başka köyler ve kasabalar gibi halk topluluklarının içinde ve yakınlarında iş gören hükümet teşkilâtının yetkileri esas itibarile halkın birbirile ve hükümetle olan işlerini nefselemirde kesin olarak neticelendirmek mevkiindedirler. Emniyet ve asayiş, yargılama, ahvali şahsiye, tasarruf, vergi işlerinde olduğu gibi.

Aralarında çıkan hukukî mahiyetteki ihtilâflar sulh ve asliye mahkemelerinde görülen ceza takiplerinde de aynı durumda bulunan can, mal ve ırzının emniyeti mahallî zabıta kuvvetile sağlanan, nüfus sicilline yazılma ve silinme, evlenme, boşanma işleri mahallî teşekküllerde kesin olarak neticelenen vergi işleri aynı kademelerdeki teşkilât tarafından görülen halk tabakaları için bugünkü illerin durumu yukarda sayılan işlerden ileri gelen dilek ve şikâyetleri ulaştırma itibarile büyük illerden daha ziyade kolaylık ve yakınlık temin eder.

Umumî idare bakımından yapılan bu izahı tamamlamak için illerin kullanabilmekte bulundukları yetkiler bakımından da birkaç söz söylenebilir. Bilindiği gibi eldeki Vilâyet İdare Kanununun neşrinden beri bu kanunla illere tanınmış yetkilerin bir kısmı daha sonra çıkan kanunlarla daraltılmış olduğu gibi bazı bakanlıklar tarafından kurulan mıntaka teşkilâtile de bunların bir kısmı hükümsüz bırakılmıştır. İdare telâkî ve zihniyetinde bu yoldaki temayüllerin kuv-

vetlendiği bir devirde daha büyük idari cüzütlar teşkili faydasızdır. Çünkü bugünkülerden daha geniş olarak kurulacak illerin otoritesi de yüksek olmak gerektir. Halbuki bakanlıklarda hâlen hâkim olan zihniyet buna asla müsait değildir. Esasen tetkik konusu mesele bugünkü illerin içine düştüğü zor durumdan çıkmış değil midir? Bundan dolayı mevcut teşkilâtı ufak tefek tadilâtlar muhafaza ederek bunları daha müteşebbis ve serbest hale koymakla beklenen neticeleri almak mümkündür. Bu takdirde il mahallî hizmetlerine dahil olup müşterek tesisat ve idareye tabi tutulması lâzım gelen iş ve tesisleri iller hususî idareleri arasında kurulacak birliklere gördürmek muvafık olup olmayacağı meselesini de bu yolda şimdiye kadar geçen tatbikat misallerinin neticelerine göre ve nazârî olacak doğru gibi görünen bu düşünce fiiliyatta pek çok zorluklar ve beklenen neticelerin makûsu vaziyetler meydana getirdiği için faydalı değildir. Mahallî hizmetleri görmekle mükellef bulunan köy, belediye ve il meclislerinde işlere hâkim olan cereyanlar ve bundan ileri gelen zorluk ve şekvalar, teşekkül gayesi ve vazifeleri itibarile ahenkli ve muvazeneli bir çalışma içinde bulunmaları icap eden bu idareleri bile zaafa uğrattırırken faaliyet ve hizmet sahaları ayrı bulunan ve ekseriyetle işlerinde çok kıskanç ve hassas olan il mahallî idarelerini birlik yapmağa mecbur tutmakta fayda umulamaz. Birlik kurulmasına mevzu olacak işlerin durumu da bu bakımdan tetkike değer bir haldedir.

İdarei Hususiyei Vilâyat Kanununun, vilâyet mahallî hizmetlerini gösteren maddesinde sayılan hizmetler kısaca:

- A — Yollar.
- B — Göl, bataklıkların ıslahı.
- C — Tramvay işletmesi.
- D — Tenvirat.
- E — Nümune: çiftlikleri fidanlıklar tesis ve idaresi.
- F — Alâtı ziraiye depoları tesisi.
- G — Orman yetiştirmek.
- H — İktisat ve itibar sandıkları açmak.
- I — Sanayi mektepleri tesis etmek.

j — İlk okullar açmak ve bunlara öğretmen yetiştirmek için öğretmen okulları tesis etmek.

K — Eytamhane, hastane, بیمارhaneler ve دارülacezeler açmaktan ibarettir.

Bunlar arasından halen vilâyet mahallî idarelerinin yapabildikleri, mahdud ölçüde olarak yollar ve ilk okullarla nümune fidanlıkları ve hastanelere münhasır kalmış gibidir.

Göl ve bataklıkların ıslahı, tramvay tesis ve işletilmesi iktisat ve itibar sandıkları, eytamhane, بیمارhane tesisi geniş masrafı icap ettirdiği için hususî idare bütçelerinden birlik halinde olsa bile tahsisat ayırmağa imkân olmadığı gibi nümune çiftlikleri, alâtı ziraiye depoları, sanayi mektepleri, öğretmen okulları açmak ve ormanların yetiştirilmesi hizmetleri de mahsus kanunlarla ilgili bakanlıkların iş kadroları içine girmiş, tenvirat yapmak, darülâceze kurmak işleri ise belediyelerle bırakılmıştır. Hususî idarelerin faaliyetlerini tahsis etmek zorunda kaldıkları yol, köprü inşa ve tamiri memleket hastahanesi tesis ve idaresi ilkokulların inşa ve idaresi işleri de mahiyetleri bakımından birlik mevzuu olabilecek işlerden değildirler. Bu mütalâayı tamamlamak için hususî idarelerin malî bakımdan içinde bulundukları çok ağır durum iyileştirilebilirse bunların genişleyip hızlanacak olan faaliyetleri birlik teşkili mülâhazalarına hâkim olan sebepleri tamamen bertaraf edeceği ileri sürülebilir ki, hakikî çare de budur.

3-4 — Yukarıda arzettiğim izahlarla yeni bir mülkî taksimata kat'î lüzum olmadığını belirtmeğe çalışmış olduğum için devlet âmme hizmetlerde mahallî hizmetler arasında yeni bir iş bölümü konusu üzerinde mütalâa beyanına yer bulamadım. Ancak bugünkü durumun ıslaha muhtaç tarafları bulunduğu da meydandadır. Her şeyden evvel il mahallî idaresine verilmiş bulunan hizmetler dahi mahiyetleri itibarile birer âmme hizmeti olup umumî idarenin murakabesi altında yürütüldüklerinden vazife taksiminde bunları vali ile vilâyet idare şubelerinin işgal mevzunları dışına çıkarmak hatalıdır. Fakat bugünkü manzarasile de mahallî idaresine mevdu olan ve mekanizması hemen he-

men tamamen merkez elinde bulunan işlere de mahallî işler demeğe imkân kalmamıştır. O kadar ki, bu durumdaki mahallî idareleri muhafaza etmekte fayda bile olmadığı iddia ve ispat edilebilir. İlk mekteplerin, hastanelerin hattâ yolların tesis ve idaresi için tedvin edilmiş usuller ile fiiliyat bu işleri hemen hemen birer umumî idare vazifesi haline getirmiştir. Bu sebeplerden dolayı il mahallî idarelerine, kendine mahsus karakter hareket ve teşebbüs kabiliyeti verilemeyecekse bunları kaldırıp işleri umumî idare kadrosu içine almak daha çok faydalı olacaktır.

5 — Hükmi şahsiyeti haiz köy birlikleri halinde ve en küçük idare kademesi olmak üzere nahiye teşkilinde büyük faydalar vardır. Fakat burada da birlik kelimesile kastedilen mâna bugünkü köy idarelerini muhafaza ederek birlik kurmak şeklinde düşünüüyorsa bunun da iyi işleyebileceğine kail değilim. Köylerin nüfus, İktisadî ve coğrafi durumlarının mahsulü olan takatlarına göre birden on beş köye kadar köyler bir nahiye teşkil etmek üzere hükmi şahsiyeti haiz nahiye kurulmuş köylerin imarı, kültür, sıhhat ve idare işlerinin daha düzenle yürütülebilmesi bakımlarından çok faydalı olur. 941 senesinde hazırlanmış olup hükmi şahsiyet hariç olarak umumî idareye ait vazife ve salahiyetleri tâyin eden Nahiye Kanununun köylerin hükmi şahsiyetini de bucaklara devreden hükümler ilâvesi suretile tam mânasile bir komün teşkilât kanunu haline getirmek ve bu suretle köy idarelerini bugünkü düzensizlik ve kifayetsizlikten çıkarmak yerinde bir tedbir olacaktır. Bunların teşkilinde nahiye merkezlerine halkın ve köylerle bucak idare uzuvlarının kolaylıkla gidip gelebilecekleri mesafe ve nahiye hizmetlerinin karşılığını sağlayabilecek geliri temine yarar genişlik esas olmalıdır. Merkeze en çok onbeş kilometre mesafe asgarî 1000 nüfus gibi.

Bucağın temsil ve temşiyet etmesi lâzım gelen mahallî menfaat ve hizmetler, köy evlerinin ve köylerin verilecek plânlara göre bir program dahilinde yapılması, içme sularının sıhhi bir surette akıtılması ve çoğaltılmaları köy içindeki yollarla köyleri bucak merkezine ve bunları şoselere ve ilçe

merkezlerine bağıyan yolların yapılması, tanzifat ve tenvirat işlerinin ihtiyaç ve imkânlar derecesinde nizama bağlanıp yapılması.

Bucakda acele sıhî yardımları sağlayacak ilâç sandıkları ve buğu kazanı bulundurulması köylerde birer hamam ve lüzumlu tertibatlı çamaşır yıkama yeri yapılması, ahuların temizliğine ve hayvan sağlığına ait tedbirlerin yerine getirilmesi, sivrisineklerin çoğalmasına mâni her tedbirin köy ve bucağın iş takati içinde olarak alınması.

Bucak ve köy idareleriyle okullara mahsus binaların yapılması bucak için damızlık aygır ve boğa temini ve bunların bakımı, harman ve orak ve kalbur makineleri tedariki bucak ile ilçe veya il merkezi arasında posta ve yolcu nakliyatı için yerine göre hayvan, araba, kamyon, otobüs gibi vasıtalar işletilmesi, köy korulukları tesisi mahsulata zarar veren su taşmalarını önlemek üzere kanallar ve harklar açılması ve temizlenmesi gibi işler, bunların ve köy ve bucak hizmetinde bulunanların senelik masraf ve imce karşılığını gösteren bucak bütçesinin tanzimi, varidatın tahsili ve masrafların yapılması, bucağın menkul ve gayrimenkul mallarına tasarruf ve nahiye temsil gibi şeyler bucakların hizmetlerini teşkil etmelidir.

Bucak idaresinin uzuvları hükümet tarafından tâyin olunan müdür ile bucak dahil köylerin milletvekili seçmek için intihap edilmiş bulunan ikinci seçmenlerinden teşekkül eden bucak meclisi teşkil eder. Eğer bucağın kuruluş şekline göre bunların sayısı dörtten az olursa aynı usul ve vasıflarla seçilecek olanlarla dörde iblâğ olunur. Bu suretle bucak kurulan yerlerde belediye teşkil edilmez.

Hulâsa: Mevcut olanlardan daha geniş iller kurulmasında umumî ve mahallî hizmetler bakımından lüzum ve fayda yoktur. Bugünkü iller bazı ufak değişiklikler yapılarak muhafaza edilmeli, illerin umumî ve mahallî hizmetlere ait salâhiyet ve hareket kabiliyetleri arttırılmalıdır. Mahallî idarelere ait olması lâzım gelen hizmetleri karşılayacak ge-

lirlere hizmetlerin ihtiyaç ye, icaplarına göre elastikiyet verilmelidir. Mahallî idarelerin içinde bulundukları zorluğu giderecek vasıta, birlik teşkili değildir.

Valiler umumî idarenin mmессili oldukları kadar mahallî idareyi de temsil etmeli ve işlerini çevirmelidir.

Hükmî şahsiyeti haiz ve dar sahalı nahiyele kurularak köylerin hak ve vazifelerinden bir kısmı nahiyele verilmelidir.

İDARE TEŞKİLATIMIZ

— Bir anket münasebetile —

Korgeneral
Muzaffer ERGÜDER
 4 üncü Genel Müfettiş ve
 Tunceli Vali ve Komutanı

Birinci soru:

1 — Bugünkü illerimiz arasında (yüz ölçümü, nüfus, iktisadi durum) bakımlarından birçok farklar göze çarpmaktadır.

Örnek: H er biri 300 küsur bin nüfuslu Samsun, Tokat, Çorum illeri arasında sıkışmış bulunan 136000 nüfuslu küçük Amasya ilinin,

Yine her biri ikişer, üçer hattâ dörder yüz bin nüfuslu iller arasında bulunan 127000 nüfuslu Bilecik ilinin,

ve daha bunlara benzer bazı illerin geçmişte hangi temele dayanılarak il kabul edildiği bilinmemektedir.

Doğuda da bu gibi örneklere rastlanır. 300 bin küsur nüfuslu Erzurum ilinin güneyinde 60 veya yetmişer bin küsur nüfuslu iller vardır. Fakat bu sonuncuların özel mahallî şartlara uygun olarak teşkil edildiğini kabul etmekle beraber bunların da hakikî ihtiyaçlara uygunluklarını araştırmak lâzımdır.

Bundan başka durmadan yürüyüp yükselme halinde bulunan yol ve demiryollarının, illerin hudutları ve iktisadi şartları üzerindeki özel tesirlerini bulmak gerektir.

Binaenaleyh yurdumuzun illeri üzerinde yeniden incelemeler yapılarak yeni bir sınırlandırmanın kabulüne ihtiyaç vardır.

2 — **II teşkiline yüz ölçüsünden ziyade (nüfus Unsuru) tesir yapacaktır. Çünkü :**

-Nüfus: Ziraat, sanat, ithalât ve ihracat hareketlerini

yaratan ana unsurdur. Büyük **(İktisadî ve İctimaî kuvvet ondan doğar.) (Amme ihtiyaçlarını o çeşitlendirir.)** netice:

Bir il teşkiline tesiri olan en Büyük unsur (İktisadî ve İctimaî kuvvetleri ye hareketleri doğuran nüfus kuvvetidir.)

Bunun en açık örneği şimdiki İstanbul ilidir. Yüz ölçümü birçok illerden dar olduğu halde üzerinde yaşayan bir milyona yakın nüfus kitlesinden çıkan hareketler orada bir ilin tesisini zarurî kılmıştır.

Bu köklü temeli ele almakla beraber bir il için nüfus miktarını sayı ile tespit ederek bir il muhakkak şu veya bu miktarda nüfusa mâlik olursa il teşkili lâzımdır diye bir ölçü koymanın da mümkün olmadığı zannederim. Meselâ: madenler ve fabrikaların tekâsüf ettiği dar bir bölgede toplanacak 400 bin nüfusun muhtelif ve hararetli hareketleri orada yüksek bir valilik otoritesinin tesisini mecburî kılar.

Diğer bir tarafta geniş bir alan üzerinde dağılmış ziraatle meşgul bir milyonluk nüfus için bir il kâfi gelir.

Yurdumuzda böylece, şekli bir birinden farklı bölgelere rastlamak kabil olduğundan sayı itibarile bir nüfus ölçüsü koymaktan ziyade o nüfusun doğurduğu (İktisadî ve İctimaî hareket ölçüsünü kabul etmek) gerektir. Bunun için de her bölge ayrı ayrı mütalâa edilmelidir.

İkinci soru:

1 — Demiryollarının, muntazam şoselerin, havada ve yerde koşan makineli vasıtaların yarattığı şartlarla dolu olan bu devirde yurdumuzda dahi geniş iller teşkili köklü bir kaide olarak kabul edilmelidir. Yalnız bu terakkilerin tam olarak tahakkukuna kadar yurdumuzda iki şeklin kabulü lâzımdır.

- a) Trakya, merkezî ve garbî Anadolu için geniş iller.
- b) Doğu Anadolu için bugünküne benziyen küçük iller yapılmalıdır. Sebep ve faideleri aşağıdadır:

I —Münakale hat ve vasıtalarıle birbirine bağlı ithalât ve ihracatı birkaç iskele ve istasyona yığılmış İctimaî ve İktisadî geniş bir bütünlüğün yetkili bir tek makam tarafından idare edilmesi, o bölgede hep beraber mütecanis ve müteva-

zin bir kalkınmanın teminini mümkün kılar. Kavrayış ve yapış ayrılığı yüzünden aynı bölgede farklı icraata görev ve sorunun dağılmasına hattâ ortadan kalkmasına sebep kalmaz.

II Bilgi ve tecrübeleri inkişafa muhtaç birçok valiler yerine bu vasıfları çok gelişmiş daha mahdut sayıda, (bir valiler kadrosuna) yurt bölgelerinin idaresi daha fazla bir güvenle tevdi olunur.

c) Bir yığın teşkilât ve memurdan onlara harcanan paradan tasarruf sağlanır.

d) İllerin bağlı bulunduğu bakanlık, sayıları altmışı geçen bu illerle muhabereden ve teferruat içinde kalmaktan kurtularak sayısı mahdut illerin ana işlerini tanzimde daha, çok serbest kalır.

Bunu birkaç örnek ile tadviz etmek kabildir.

Şimdiki Balıkesir ve Çanakkale illeri bazı tadiller yapılarak bir tek il teşkiline müsaittir. Bu bölgede mevcut demiryol ve yollar her mevsimde valinin ilin her noktasında hâkimiyetini temin edecek durumdadır. Sabahleyin Balıkesirden kalkan vali, Edremit, Ayvalık, Burhaniye ilçelerini bir gün zarfında görebilir.

Yine vali, bir gün içinde Balya'yı görerek Çanakkaleye gidebilir. Bu ilin girdisi çıktısı Bandırma, Karabiga, Çanakkale, Edremit, Ayvalık iskelelerinde yığılır.

Diğer örnekler: Birbirine demiryollarile, caddelerle, deniz yollarile bağlı bulunan âdetâ bir İktisadî ve içtimaî cereyan akıntısı Adapazarı istikametine giden Bolu ili Kocaeli iline katılabilir.

Suriyede emniyetli bir istikrar teessüs ettikten sonra Hatay ili dahi bu büyük ile katılabilir.

Bir ziraat çevresi olan İktisadî ve İçtimaî cereyan akıntısı Adapazarı istikametine giden Bolu ili Kocaeli iline katılabilir.

Her türlü münasebeti Erzincana doğru yönelen Pülümür ilçesinin Erzincana ilhakından sonra Tunceli vilâyetinin

geri kalan ve iktisadi cereyan akıntıları Elâzığ istasyonuna doğrulmuş olan diğer ilçeleri geniş Elâzığ iline katılabilir.

2 — Daha doğuda ise nüfusu, İctimaî ve iktisadi hareketi az olsa da şimdilik nisbeten küçük illere ihtiyaç vardır.

Çünkü;

Birbirine yakın ve sık olarak teessüs etmiş büyük otoritelerin daha bir müddet buralarda çalışmaları ve bütün kuvvetlerini kullanarak imar, temdin vazifelerini daha kesafetle görmeleri kültürümüzü yaymaları, mevsimin en şiddetli zamanlarında dahi yerlerine hâkim olmaları lâzımdır. Meselâ:

Kışın ortasında Hakkâride, Bingölde, Bitliste hadis olacak bir sarsıntıya uzak yerde oturan yüksek otoritenin yetişmesine imkân yoktur. Yollar ve demiryollar çoğaldıktan, imar ve kültür bir dereceye kadar geliştikten sonra oraları da yurdun diğer yerler gibi normal illere taksim etmek mümkün olur.

3 — Büyük iller teşkili bahis mevzuu olurken idare teşkilâtında vali ve kaymakam arasında bir orta makamın dahi teşkili lâzım olduğu mütalâasında yım. Meselâ: kademeler şu iki şekilde sıralanabilir:

(İlçe ve kaymakam - Sancak ve bay sancak - İl ve vali) yahut (İlçe ve kaymakam - İl ve vali - Büyük il genel vali) gibi.

A) Kademelerin bu şekilde sıralanması şu faideleri doğurur:

a — Geniş bir bütüne komuta eden vali birçok ast makamlarla, kaymakamlarla muhabereden ve teferruattan kurtulacak, bölgesinin yükselmesi için ana hatlar üzerinde daha iyi çalışacak, valiliğin idare ve nezareti orta makamın idare ve nezareti ile yayılacaktır.

b — Kaymakamların valiliğe yetişmesi için yetiştirici bir orta makam ortaya çıkacaktır.

Yalnız bu orta makamın merkez teşkilâtı daha basit olarak ast ile üst arasındaki işlerde aracılık ve denetlemeyi sağlayacak ölçüde küçük birer kadroya mâlik olacaklardır.

Üçüncü soru:

I — Bu soruya cevap verirken her şeyden evvel devleti tek bütçeye doğru götürmek lâzım olduğunu ve ilk yapılacak İşin de özel muhasebelerin ortadan kaldırılması olduğu hakkındaki kanaatimi arz ediyorum.

Sebepler ve faideleri şunlardır:

A) Özel muhasebelerde büyük bir kadro çoğunlukla bilgiye dayanmayan pratik bir iş güdümü ile çalışmakta, genel gelirin yüzde yirmi veya otuzunu kendileri yemektir. Bu kadronun belki de dörtte birinin genel muvazene kadrosuna ilhakı ile bu iş genel malî teşkiller tarafından daha iyi görülecek ve büyük para tasarrufu temin olunacaktır.

B) Halk özel muhasebe vergilerine karşı daha laubalidir. Mâliyenin aldığı vergileri hakikî devlet borcu bilerek ve daha ziyade severek vermektedir.

c) Her zaman özel muhasebe tahsilâtı genel muvazene tahsilâtından aşağıdadır.

d) Genel muvazene ile özel muhasebe arasında normal olmıyan alış verişler, fazla işlemler vardır.

Bu maksadımı açıklarken mahallî idare mefhumunun kaldırılmasını kastetmiş değilim. Elbette bir mahallî idareye ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacı da en yakın olarak vali ve il meclisi görür ve giderirler. Binaenaleyh her malî yılda valilerin ve il meclislerinin il ihtiyacını görüşüp anlaşarak düzenlenecek (Gider bütçesini) (ihtiyaç bütçesini) valinin Bakanlığa arz etmesi, Bakanlıkça münasip görülecek ödeneğin genel bütçeden ayrılarak vali emrine verilmesi ve artık bunun teferrüatına merkezce müdahale edilmiyerek görevin ve sorunun valiye ve il meclisine bırakılması, hesapların defterdar tarafından görülmesi mahallî idareyi temin edecek daha selâmetli bir usul olur. **(Yani mahallî idareler vergilerin teferrüatı ile ve birçok memur kullanarak vergi toplamak işleriyle meşgul olmıyacak kendi ihtiyaçları için genel muvazeneden ayrılıp kendisine verilen paranın sarfını düzenleyerek o yurt parçasının kalkınmasını sağlayacaktır.)**

Mahallî idare ile genel muvazene hududu şu şekilde çizilebilir:

- a) Şehir, kasabaların ve köylerin imarında ya resen veya mahallî belediyelere yardım suretile çalışmak.
- b) İl merkezlerini ilçe merkezlerine bağlayacak yolların inşası.
- c) Her cins yolun ve devlete ait her binanın kesiksiz bakımı Ve onarılması.

Bu mevzuların haricinde kalan her şey genel muvazeneye girer.

Dördüncü soru:

Valinin, ilin her işinde görevli ve sorumlu tek makam şeklinde çalışması daha uygundur. Mahallî idareyi temsil edecek bir reisin seçilmesi valiyi yeniden işlerden uzaklaştırır; görevi, sorumu dağıtır.

Beşinci soru:

İyi müdür yetiştirmek ve tam teşekküllü yapmak şartile bucak teşkilâtı muhakkak lâzımdır. Bucak teşkilinde Ölçü yine nüfus olmakla beraber köylünün yaya yürüyüşle bucak merkezine bir, en çok iki günde gidip köyüne dönebilmesi ayrıca bir ölçü olmalıdır. Yani bucak merkezine köylerin mesafesi 15-20 kilometreden fazla olmamalıdır.

Ayrıca bir birlik teşkiline lüzum kalmadan yetişmiş bucak müdürünün mutlak görev ve sorumu ile başbaşa bırakılarak bölgesini yükseltmesi daha muvafık olur.

Anket sorularını açıklayan ek emrin üçüncü maddesinde verilen müsaadeye dayanarak (içişleri yüksek şûrasının) teşkili lâzım olduğu fikrini arz ediyorum. Bazı bakanlıklarda olduğu gibi yurt idaresinde temeli teşkil eden Bakanlığımız için dahi bir yüksek şûra teşkili daha çok lâzımdır.

İDARİ YARGI MERCİLERİNDEKİ SAVCILIK TEŞKİLATI

Fransızcadan çeviren:

Vecihi TÖNÜK

İçişleri Bakanlığında Tetkik Müşaviri

Yazan: M. Aubert LEFAS

Fransız Devlet Şûrasında Mülâzim

Modern demokrasilerin mümeyyiz vasıflarından biri de bunların birer hukuk devleti halinde kurulmuş ve düzenlenmiş olmalarıdır. Yani millî iradenin ifadesi demek olan kanunlara ferdler gibi ve onlar kadar en yüksek idari makamların da saygı göstermesi ve kanunların yalnız lâfızlarına değil, ruhlarına da aykırı işlemlerde bulunmamalarıdır. Bunu sağlayabilmek içinse idarî muamele ve kararların kanunların esas ve maksatlarına aykırılığı iddia edildiği takdirde bunu tetkik ve karara bağlayacak büyük hukuşinaslardan kurulmuş bulunan bağımsız bir yargı merciinin mevcudiyeti şarttır. Zira tarafsız ve bağımsız bir yargı merciinin müracaat imkânının bulunmaması halinde keyfî ve kanunsuz muamelelerin önüne geçmek mümkün değildir, işte bunun içindir ki, modern devletler, kanunların egemenliğini ve vatandaşların eşitliğini sağlamak suretile hukuk devleti ülküsüne ulaşmak için idari muamele ve kararlar aleyhindeki itiraz ve dâvaları görmek ödeviyle görevli özel yargı mercileri kurmuşlardır.

Ancak bir taraftan idare ve adalet makamlarının ayrılığı prensibi, öbür taraftan idari dâvaların özel bir yargı usulüyle uzman yargıçlarca görülmesi gerekli bulunduğundan. birçok devletler bu kabil uyuşmazlıkları çözmek ve bir karara bağlamak üzere idarî yargı mercileri ihdas etmişler ve bundan iyi neticeler almışlardır. Bu sisteme dahil devletlerin başında ise Fransa gelmekte ve pek haklı olarak idari dâvaların klâsik diyarı sayılmaktadır.

Cumhuriyetimizin mimarları da bu gerçeklere vâkıf bulunduklarından devletimizin temelini atarken anayasaya, idare dâvalarını görmek üzere bir danıştay kurulacağı yolunda bir hüküm şevketmişler ve 669 sayılı kanunla da bu müesseseye vücut vermişlerdir.

Bu kanunun 12 nci maddesi «idari dâvaların tahkikat ve muhakematında mütalâa beyan etmek üzere muavinlerden lüzumu kadarı müddeiumumilik vazifesinin ifasına Şurayı Devlet Riyasetince muayyen müddetle memur edilirler. Müddetlerinin hitamında memuriyetlerinin temdidî caizdir.» tarzındaki ifadesiyle idare uyuşmazlıklarını çözmekle de yükümlü bulunan Danıştayda bir savcılık teşkilâtı derpiş etmiştir. Bu kanunu ilga ve bunun yerine kaim olmuş bulunan 3546 sayılı kanunda Devlet Şûrası'nı yeniden tanzim ve kadrosunu tezyit ederken savcılık müessesesi hakkında da şu hükmü koymuş bulunuyordu: «Devlet Şûrası'nda baş muavin veya birinci sınıf muavinler arasında İcra Vekilleri Heyetince intihap ve millî irade ile tâyin olunacak en az beş zat münhasıran müddeiumumilik vazifesini görürler. Her müddeiumumi kanunî mütalâasının dermeyanında tamamen serbest olup hiç bir makam emrine tabî değildir.»

Görülüyor ki bu her iki kanun da Devlet Şûrası'ndaki savcılığı ayrı bir kadro ile teşkilâtlandırmamış ve bu görevi muavinlere vekâlet ve niyabet vermek suretile zaten Devlet Şûrası kadrosuna dâhil uzman memurlara gördürmek şıkkın: daha uygun bulmuştur. Böyle olmakla beraber kanun, bu görevi yapacakların tamamıyla müstakil olduklarını da belirtmiş bulunmaktadır. Böylece, Devlet Şûrası'ndaki savcılık görevinin, Fransa'da olduğu gibi bizde de, meslekî bilgisi ve tecrübesi bulunan şahıslarca kifayetle ifası sağlanmakla beraber bunların bir hiyerarşiye tâbî tutulmayarak istiklâlleri açıkça beyan edilmek suretiyle hükümet mümessili «commissaire de gouvernement» olmaktan ziyade kanun mümessili «commissaire de la loi» bulundukları da belirtilmiştir. Gerçekten, bu konu, idari ilimler kongrelerinde de çok incelenmiş ve İdarî yargı mercilerindeki savcılarının adalet mahkemelerinden farklı olarak idari makamların emir ve direk-

tifi alımda vazife gören birer hükümet mümessili olmaktan ziyade bunların her bakımdan hür ve müstakil birer kanun mümessili durumunda bulunmaları hakkında temenniler izhar edilmiştir. Görülüyor ki ötedenberi en yüksek idari yargı merciimiz Danıştay'daki savcılık görevinin, Bakanlar Kurulu kararıyla atanan muavinler tarafından, hiç bir makamın emrine tabi olmaksızın ifa edilmesi yolunda kanunlarımızda mevcut hükümler en yeni ve ilmi esaslara da uygun olarak konmuş bulunmaktadır.

Son zamanlarda yürürlüğe geçmiş bulunan 4904 sayılı kanun ise savcılık ünvanını kanun sözcülüğüne çevirmek, ayrı bir kadro halinde teşkilât vüde getirmek ve her kanun sözcüsünün bağımsızlığını belirtmek suretiyle bu müesseseye kanun vazımızca verilen önemi daha iyi göstermiş bulunmaktadır. Bundan başka da 4788 sayılı kanunla kurulmuş bulunan uyuşmazlık mahkemesi nezdindeki savcılık görevi ve birçok hallerde idare mahkemeleriyle adalet mahkemeleri arasındaki uyuşmazlıkları bu mahkemeye yollamak yetkisi de Danıştay kanun sözcülerine verilmiş olmakla kuruluşun görevinin önemi bir kat daha artmaktadır. İdare hukukumuzun yapacağı yeni ve ileri hamlelerde ve takib edeceği istikametlerde büyük hizmetler ifa edeceğini daha şimdiden, çok kısa bir zamanda verdiği kararlarla göstermiş bulunan uyuşmazlık mahkememize ve bu mahkeme nezdinde savcılık vazifesiyle yükümlü kanun sözcülerimize sürekli başarılar dilerken bir aralık bizim de içlerinde bulunmakla mübahi olduğumuz değerli arkadaşlarımıza, zevkle okuyacaklarım zannettiğimiz bir yazıyı da tercüme ederek sunuyoruz. Bu yazı, Fransız Devlet Şûrası mülâzimlerinden Aubert Lefas tarafından, idari ilimler kongresinin Brüksel'deki bir toplantısında okunmuştur. İdarî yargı mercilerindeki savcılık müessesesiyle adalet mahkemeleri nezdindeki savcılık kuruluşunun mukayeseli tetkikini kendisine konu olarak seçmiş bulunan muharririn bu yazısı Danıştay'daki savcılığın ve şimdiki adı ile kanun sözcülüğünün mahiyet ve önemi hakkında tereddüdü bulunanları ve raportördük ödevi ile savcılık görevini birbirine karıştırıp görevin lüzum ve

ehemmiyetini takdir edemeyenleri aydınlatacak mahiyettedir. «Tercüme»

I

İDARÎ YARGI MERCİLERİNDE SAVCILIK ⁽¹⁾

Fransız idari yargı mercilerinde, pek ehemmiyetsiz istisnalar hariç olmak üzere bir savcılık müessesesi bulunmaktadır. Biz bu savcılık müessesesinin kuruluşunu ve işleme tarzını tanzim eden umumî esasları kısaca izah etmek istiyoruz. Bu arada bilhassa adalet mahkemeleri nezdindeki savcılık kuruluşu ile bunlar arasındaki farklar üzerinde ısrarla duracağız.

Adalet mahkemeleri nezdindeki savcılık teşkilâtı iki esas üzerine kurulmuştur:

1 — Birlik.

2 — Müratebe.

Bu iki prensipten birincisi idari kaza, mercilerinde kurulmuş bulunan savcılık teşkilâtında yer almaz. İkinci esasa gelince: Bu da ancak mahdud bir tarzda ve özel bir muhteva içinde mevcuttur.

1) İdarî yargı mercilerindeki savcılık teşkilâtında vahdet yoktur. Her idari yargı merciinin kendisine hâs bir savcılık kuruluşu vardır. Danıştay'daki savcılık teşkilâtı Sayıştay, il idare kurulları ve il tekaüt işleri mahkemelerde bölge divanları nezdindeki savcılık kuruluşundan tamamen ayrıdır.

Savcılık görevini yerine getirecek olan memurların tâyin usulleri ve tabi bulundukları kanun hükümleri, yani statüleri de bunların bulundukları yargı mercilerine göre değişir. Savcılık görevi bazı defa Danıştay ve il idare meclislerinde olduğu gibi bu yargı mercileri müntesiplerinden bazılarına nev'ima vekâlet ve niyabet vermek suretile tevdi olun-

¹ Institut International des Sciences Administratives. Section nationale Belge: Etudes Administratives; Brukselle. 1935. içişleri Bakanlığı kitaplığı No 2445.

maktadır. Bazı defa da Harb Tazminatı ve Tekaüt işleri özel yargı yerlerinde olduğu gibi savcılık mahkeme heyetinden ayrı ve müstakil bir kadro teşkil etmektedir. Bazı kere ise il ve bölge tekaüt ve harb tazminatı mahkemelerinde olduğu gibi mahkeme heyetile savcılık kadrolarında hiçbir ayrılık bulunmamaktadır. Aksine olarak yargı heyetini vücade getiren üye kadrosu ile savcılık kadrosu tamamilen birbirine bağlıdır.

2) İdarî yargı yerlerindeki savcılık teşkilâtında müratebe bağılılığı çok zayıftır.

Adalet mahkemelerindeki savcılık teşkilâtında üç bakandan müratebe bağılılığı mevcuttur:

a) En az iki savcı bulunan bir kuruluşta bunlar arasında birbirlerine nazaran üstlük, astlık bağı vardır. Cumhuriyet Savcısı, yardımcısı üzerinde nezaret hakkını haizdir. Cumhuriyet başsavcısı da kendi yardımcıları üzerinde aynı yetkiyi kullanır.

b) Muhtelif mahkemeler nezdindeki savcılık teşkilâtı da aynı suretle üstlük ve astlık bağlarıyla birbirlerine bağlanmışlardır. Asliye mahkemeleri nezdindeki savcılık teşkilâtı istinaf mahkemeleri nezdindeki savcılık teşkilâtının otoritesi altındadır.

c) Nihayet bütün adalet mahkemelerindeki savcılık teşkilâtının mercii Devlet Başkanı ile Adalet Bakanıdır. Bütün savcılar bu makamlara tâbi ve merbutturlar.

İdarî yargı yerlerindeki savcılık kuruluşlarında ise üstlük ve astlık prensibi nasıl tezahür etmektedir? Bunu tetkik edelim:

A— İdarî yargı yerlerindeki savcılık teşkilâtı icra kuvvetine bağlıdır. İcra kuvveti, savcılık teşkilâtına dahil memurları tâyin etmekle kalmaz; bu memurları tahvil ve becayiş edebileceği gibi isterse savcılık görevini bunların üzerinden alır veya azil de edebilir. Bazı hallerde bu yetkiyi devlet başkanı kullanır. Nitekim Danıştay dâva dairelerinde savcılık yapacak memurlar Cumhur Başkanı ile Adalet Bakanının müşterek kararlariyle tâyin ve azlolanurlar.

Bazı defa da savcılık teşkilâtı tek bir bakanın otorite-

sine tabi tutulmuştur: Tekaüt işleri yargı yerleriyle merkez yardım komisyonundaki savcılar böyledir.

B — Herhangi bir idari yargı yerindeki savcılık teşkilâtı diğer bir idari yargı yerinde kurulmuş bulunan savcılık teşkilâtından tamamiyle ayrı ve müstakildir.

Böylece il idare heyetleri nezdindeki savcılar Danıştayki savcılardan emir telâkki etmezler.

C — Her idari yargı yerindeki savcılık teşkilâtı ayrı ayrı gözönüne alındığı takdirde şayet savcılık görevini yerine getirecek olanlar müteaddit iseler bunların aralarında da bir mafevklik ve madunluk münasebeti olmadığı görülür. Nitekim idari yargının en yüksek mercii bulunan Danıştayda 14 savcı bulunduğu halde bunlar arasında bir müratebe, bir amirlik memurluk münasebeti yoktur. Görevlerinin yerine getirilmesinde tamamiyle bağımsız ve eşittirler.

Bunun aksine olarak Sayıştay'daki savcılık teşkilâtı ile il tekaütlük işleri mahkemesi ve bölge divanlarındaki savcılık teşkilâtında dahilî bir müratebe münasebeti kurulmuştur. Sayıştay Savcısının maiyetinde ve emri altında yardımcıları vardır. İl tekaütlük işleri mahkemelerde bölge divanları nezdindeki savcılar da kendi emirleri altında bulunan yardımcıları vardır. Böylece açıkladığımız gibi idari yargı yerlerindeki savcılık kuruluşlarında hiyerarşik bir bağlılık prensibi tamamiyle mefkut olmamakla beraber bu prensibin şümül ve muhtevası çok mahduttur. Biraz sonra göreceğimiz gibi meratibî bağlılık prensibi idari yargı yerlerindeki savcılık teşkilâtının çalışma ve işleminde de çok zayıftır.

II

İDARİ YARGI MERCİLERİ NEZDİNDEKİ SAVCILIK KURULUŞUNUN ÇALIŞMA VE İŞLEME TARZI

Adlî kaza mercileri nezdindeki savcılık teşkilâtı iki önemli rol oynamaktadır. Bunlardan birincisi ve esaslısı, nezdinde bulundukları mahkeme ve yargıç karşısında kamu dâvasını savunmak görevidir. İkincisi de: adaletin usul ve kanuna uygun bir tarzda tarafsızlık ve doğrulukla tevziine nezaret etmektir. Bu itibarla savcılık, adalet isteyenlerle yar-

gıçlar ve icra kuvveti arasında bir irtibat uzvu olmak hizmetini görür.

İdarî yargı mercilerindeki savcılık kuruluşunun görev ve ödevleri de aşağıda belirtmeğe çalışacağımız önemli farklarla aynı çerçeve içinde tetkik ve mütalea olunabilir:

1 Kamu, düzeninin savunulması;

İdarî yargı mercilerindeki savcılarının ilk ve önemli görevi de idari yargıç huzurunda açılmış bulunan duruşma sonunda idari uyumsuzlukların hukuk kaidesine uygun bir bal suretine iktiranı için yalnız ve yalnız kamu düzeninin korunmasından ilham alan ve tarafsız bir fikir ve mütalea vermekten ibarettir. Zira bir uyumsuzluğun hukuk kaidesine uygun bir hal tarzına bağlanması ile her şeyden önce kamu düzeni ilgilidir.

Bu zaviyeden bakıldığı takdirde idari yargı mercilerindeki savcılık teşkilâtının oynadığı rol ile adalet mahkemeleri nezdindeki savcılık teşkilâtının gördüğü vazife arasında hiçbir fark yoktur; tamamiyle birbirlerinin aynidirler.

Fakat bu vazife, her iki kuruluştaki ayrı ayrı tarz ve vasıtalarla yapılır:

a — Adalet mahkemelerindeki savcılar, bazı defa taraf sıfatıyla, bazı defa da bir tarafa iltihak suretiyle hareket ederler.

Ceza mahkemeleri nezdindeki savcılar daima asıl taraf sıfatıyla hareket ederler. Kamu dâvasını açmak hakkı yalnız bunlara aittir.

Ticarî ve medenî mevadda ise savcılar pek istisnâ hallerde ve ancak bir tarafa iltihak ederek hareket ederler.

İdarî yargı yerlerindeki savcılar ise daima asıl tarafa iltihak suretiyle hareket ederler.

Hattâ idari yargı mercilerinin ceza salâhiyetini haiz bulunduğu nadir hallerde bile savcılık doğrudan doğruya asıl taraf sıfatıyla değil ancak asıl tarafa iltihak suretiyle hareket eder. Yol suçlarının gerek birinci derecede il idare meclislerinde ve gerekse ikinci derecede Danıştay'da yargılanması sırasında bu merciler nezdindeki savcılar böyle, yani asıl taraf sıfatıyla değil bir tarafa katılarak hakaret ederler.

Bununla beraber savcıların asıl taraf sıfatıyla hareket ettiği bazı idari yargı mercileri de vardır. Misal olarak il tekaüt işleri mahkemesiyle bölge divanları zikrolunabilir.

b — Adalet mahkemeleri nezdindeki savcılar, gerek asıl taraf sıfatıyla ve gerekse asıl tarafa iltihak suretiyle Hareket etsinler, daima hareketlerine meşhur «kalem esir, söz hürdür» düsturu hâkimdir.

İdarî yargı mercilerindeki savcılar ise bunun aksine olarak tamamiyle hürdürler. Hattâ bu genel bir kuraldır da.

Savcılığın asıl taraf sıfatıyla hareket ettiği ve icra kuvvetinin verdiği direktiflerle bağlı bulunduğu haller de vardır. Tekâüt işleri il mahkemeleri ile bölge divanları nezdindeki savcıların, durumları böyledir. İcra kuvvetine karşı savcılığın bağımsızlığı hakkındaki prensibe konan bu istisna, hiç bir İlmî noktâi nazara dayanmamaktadır. Bu itibarla, bahsettiğimiz misaldeki istisna da, ilmi bir esasa müstenit olmaktan ziyade amelî bir faydaya cevap vermektedir. Bu fayda da, devletin hak ve menfaatlerinin müdafaası için özel vekiller tutmaya mecbur olmaksızın, maaşlı bir memura bu işi gördürmek suretiyle tasarruf sağlamaktan ibarettir.

Bununla beraber umumî temayül icra kuvvetinin savcılara direktif verebileceği hal ve vaziyetlerin tahdidi merkezindedir.

Bu hususta biz tipik misal olarak bilhassa şunu zikredeceğiz:

Muahhar bir kanun «harb almaları millî jürisi» adı ile bir idarî yargı mercii tesis ve ihdas etmişti. Bu yargı mercii nezdine tâyin edilmiş bulunan savcı asıl taraf sıfatıyla hareket etmektedir. Mahkemeye müracaat ve dâva açmak yetkisi yalnız savcıya aittir. Bu itibarla savcının görevi sadece kamu düzeni bakımından değil, hazine menfaatlerine taallûku sebebiyle çok önemlidir. Bu vaziyette icra kuvvetinin bir dâvanın açılması veya bir dâvadan feragat olunması için savcıya talimat vermek sıfat ve salâhiyeti bulunup bulunmadığı tartışma konusu olmuştur.

Doktrin ve içtihat henüz bu noktada istikrar bulma-

mıştır. Fakat eninde sonunda savcılığın mutlak istiklâli yolundaki temayül tefevvuk ve rüçhan kazanacağı benzer.

2 — Savcılığın adaletin iyi yürütmesini sağlamak hususundaki rolü:

Adalet mahkemeleri nezdindeki savcılığın adaletin iyi yürütmesini sağlamak hususundaki rolü pekiyi bilindiği için bu konuda, fazla söz söylemeyeceğiz. Yalnız şu kadarını söyliyelim ki bu rol savcılığı, mahkemelerle icra kuvveti ve adalet isteyenler ve hattâ bazı defa üçüncü şahıslar arasında hakikî bir irtibat ve temas uzvu haline getirmektedir.

İdarî yargı mercileri nezdindeki, savcılarının bu husustaki rolleri ise çok mahduttur;

Bu 'hususdaki fark İlmî düşüncelerden ziyade tarihî sebeplerden ileri gelmektedir. İdarî yargı mercileri nezdindeki savcılarının irtibat ve temas vasıtası olmaları pek de zarurî değildir. Zirai:

1 — İdarî yargı yerlerinde muhakeme usulünü yargıç sevk ve idare eder. Adalet mahkemelerinde ise muhakeme usulünü yürütmek taraflara aittir.

2 — İdarî muhakeme usulü adlî muhakeme usulünden daha basit, az masraflı ve seridir. Bununla beraber umumî kaideye bir istisna teşkil etmek üzere bir İdarî yargı merciinde, Sayıştay'da savcılığın irtibat ve temas uzvu vazifesini görmesi hususundaki rolünün çok münkeşif bulunduğunu işaret etmek de lâzımdır.

III

SONUÇ VE ÖZET

Şimdiye kadar esaslı hatlarla muhtasaran belirtmeye çalıştığımız İdarî vargı mercilerindeki savcılık teşkilâtı hakkında ne hüküm verilebilir?

Biz zannediyoruz ki heyeti umumiyesi itibariyle savcılık müessesesinin çok tatminkâr bir tarzda işlediği tereddütsüz söylenebilir.

Hukuk kaidesine bağlılığı tazammun eden kamu nizamının korunma ve savunması için İdarî yargıç nezdinde savcı bulundurmaktan beklenen amaca tamamiyle ulaşılmış bu-

İlinmektedir. Böyle tatminkâr bir netice alınmasında savcılık görevinin şahsî meziyet ve meslekî bilgiyi haiz bulunanlara tevdi edilmekte bulunmasının çok büyük hissesi vardır. Bu hususta biz icra kuvvetinin İdarî bir yargı merdindeki bir savcılık postuna birini atamadan önce yetkili mercilerin mütalâasını almak mecburiyetinde bulunması hakkındaki umumî kaidenin ne kadar yerinde ve doğru olduğuna işaret edeceğiz. Böylece meselâ Danıştay'daki savcıların atanması Danıştay Başkanlığının inha ve teklifi üzerine yapılmaktadır. Biz idari yargı mercileri nezdine atanan savcıların bu mercilerin kadrosuna dahil kimseler arasından seçilip atanmasının da pek iyi sonuçlar verdiği kanaatindeyiz. Bununla beraber idari yargı mercilerindeki savcılığın iyi işlemesi sadece savcı atanmaların şahsî liyakat ve meziyetlerinden de ileri gelmemektedir. Görevlerini yaparken bağımsızlığa mazhar bulunmaları da bunda çok müsait bir âmildir. Bunun önemi üzerinde ısrar etmek bile beyhudedir.

Adalet mahkemeleri nezdindeki savcılık teşkilâtının icra kuvvetine bağlı bulunması öyle büyük mahzurlar da arzetmez. Zira çoğu zaman devlet mahkeme huzurundaki dâvalarda taraf bulunmadığından doğrudan doğruya kendisinin savunması gereken bir hak veya menfaati bahis konusu olamaz. Bundan başka kamu nizamının muhafazası cemiyet adına sağlamak da icra kuvvetinin görev ve yetkileri dahiline girdiği ve hususiyle vatandaşların taraf oldukları dâvalarda adaletin iyi işlemesi için bunun faydalı olacağı bile pekâlâ ileri sürülebilir. Nitekim bu hal bazı dâvaların ikame ve takibi için savcılık teşkilâtına Adalet Bakanının emir ve talimat vermesini muhik göstermektedir.

İdarî yargı mercilerindeki savcılık teşkilâtının icra kuvvetine bağılılığı hiçbir ciddî fayda sağlamaz. Aksine olarak ağır mahzurlar arzeder. Zira idari yargı mercileri huzuruna getirilen uyuşmazlıkların hemen hepsinde ya devlet veyahut İdarî bir teşekkül taraf teşkil etmektedir.

İmdi dâvada taraf teşkil eden idare özel kişilerinin, meşru bile olsa menfaatleri çoğu zaman hukuk kaidesine aykırı olabilir. Böyle bir vaziyette haksız olduğuna kani bu-

lunduğu bir dâvayı yargıç huzurunda savunmaya mecbur olması takdirinde savcılığın manevî prestiji sarsılmış ve küçük düşürülmüş olur. Savcılık hakkın idare tarafında bulunduğu kanaatinde olup da bu yolda mütalâa beyan ettiği takdirde de yargıç nezdinde bu mütalâanın değeri az olur ve dâvada taraf olan fertlerce de mütalâanın ciddiyeti şüphe ile karşılaşılır.

Mübalâgasız denilebilir ki, savcılarının istiklâli prensibi Fransız İdarî yargısının temelini teşkil etmektedir.

Bu prensibe darbe vurulmaması ve amelî mülâhazalara müstenit olarak da nadir hallerde bu prensibe aykırı istisnaların umumileştirilmemesi çok temenniye şayandır. Ayrıca bu temenni Fransada teveffük ve rüçhan kazanmış bulunan temayüle de cevap vermektedir.

İDARİ COĞRAFYA

AKSEKİ İLÇESİ

Hazırlayan:
Alaeddin HİTAY
 Akseki Kaymakamı

TABİİ VE COĞRAFİ DURUM

Antalya iline bağlı olan Akseki ilçesi, Anadolu yarımadasının güney batısında bulunmaktadır.

Doğudan Bozkır ve Gündoğmuş, kuzeyden Seydişehir, güneyden ve batıdan Manavgat ilçeleriyle çevrilmiş olup, yüz ölçüsü 1500 kilometre kaledir.

İlçenin iklimi: Tabii ve coğrafi durum itibarile Akdeniz bölgesinin ana niteliklerini taşımaktadır. Arazi tamamen dağlıktır. Toroslar üzerinde kurulmuş olan ilçenin, Akdenizin etkilerine tâbi olarak iklimi mutedil, sonbahar ve kış aylarında fazla yağışlıdır. İlçe merkezinin rakımı 1050 metredir.

Aralık ayında yüksek dağlara yağmağa başlayan kar, bir metreyi bulur. Kasaba ve köylerin bulunduğu yerlere kar pek az düşer ve yirmi dört - kırk sekiz saatte erir. Genel olarak kışın çok fazla yağmur yağar, ilçede ilkbahar hemen hemen olmaz. Mayıs'a kadar devam eden yağmur ve rüzgârlar mayıs ortalarında birdenbire kesilerek yaz mevsimi hükmünü icraya başlar. Isı derecesi (+32) yi, en soğuk olan Ocak ayında (-5) i bulur.

İlçeye yılda ortalama olarak 7-8 yüz milimetre yağmur düşer. Arazi tamamen dağlık olduğundan önemli ova ve vadileri yoktur. İlçenin doğusuna düşen Akdağın en yüksek kıt ası Şam Tepesi olup 2314 metredir. Yüksek dağlar genel olarak çıplaktır. Bazı kısımlarında ardıc ve çam ağaçları vardır. Arazinin münhat yerlerinde yine çam ormanları mevcuttur.

Arazi volkanik değildir; kalker tabakası ile örtülü arazinin işlenmesi zor, verimi de çok azdır. İlçenin büyük ve muntazam akışlı suyu yoktur. Manavgat ırmağının çıktığı kaynak, ilçenin Cevizli bucağının Zılan ve İbradı bucağının Üzümdere köyü dolaylarındadır. Ufak bir dere halinde Manavgat'a doğru akan Manavgat ırmağı dağlık araziden geçtiği yerlerden ufak suları da alarak büyümekte ve Manavgat ilçesi hudutlarında oldukça büyük bir su halini almaktadır. Bundan başka sonbahar ve kışın yağın çok şiddetli yağmurlardan doğan seller arazinin arızalı olmasından birçok dereler vücuda getirmekte, bunlar da akacak yer bulamadığından genel olarak dağların altında su mahzenleri teşekkül etmektedir. (Düden tâbir olunan bu su mahzenleri rakım itibarıyla daha düşük yerlerden açtıkları delikler vasıtasıyla boşalmaktadır.

İDARİ DURUM

Akseki ilçesi 1864 (7 Cemaziyülahır 1281) tarihli Vilâyet nizamnamesine göre kurulmuştur. Bu: nizamnameye nazaran Akseki ilçesi Konya Vilâyetinle bağlı 1 eke sancağına merbut bulunmakta idi. İlçenin merkezi olan Akseki ilçesi ile bazı köylerin, tarihi bakımdan eski Yunan ve Roma devirlerinde de mevcut olduğu, eski adlarından anlaşılmaktadır. Akseki ilçesinin eski ismi (Marla) ve bunun gibi Cevizli bucağının (Gâgras), Güzelsu bucağının (Sülles) ve halen Mahmutlu ismini taşıyan köyün de (Berğus) olduğu eski kayıtlardan anlaşılmaktadır.

İlçenin İbradı, Cevizli ve Güzelsu adında üç bucağı ile hepsinde köy kanunu uygulanan (52) köyü vardır.

Bu köylerden 28 i merkeze, 5 i İbradı bucağına 13 ü Cevizli ve 6 sı da Güzelsu bucağına bağlıdır. İlçe merkezinden başka, bucaklarda ve köylerde belediye teşkilâtı yoktur. Son zamanlarda İbradı bucağı halkının valiliğe başvurarak bucak merkezinde belediye kurulmasını istemeleri üzerine gerekli işlem yapılmış ve İbradı'da belediye kurulması

için kanunî şartların mevcut olduğu tahkik olunmuştur. İlçe ve bucak merkezde köyler dağlık arazide kurulmuştur. Köylerin büyük bir kısmı dağınık haldedir.

NÜFUS VE İSKAN DURUMU

Nüfus kütüğüne göre ilçenin genel nüfusu 37416 dır 1945 de yapılan nüfus sayımına göre ilçe sınırları içinde bulunan nüfus sayısı 15076 kadın ve 11136 erkek olmak üzere 26212 olup kesafeti 17 dir. Nüfusun yıllık ortalama artışı binde 21 dir. Bununla beraber ilçenin nüfusunda genel olarak azalma devam etmektedir. İlçe arazisinin tamamen dağlık oluşundan toprağın çok dar ve verimsiz bulunmasından halk hayatını kazanmak üzere yurdun her tarafına dağılmaktadır. Dışarı giden halk ta iki kısımdır. Bir kısmı ilçedeki bütün patrimuvanını satarak ticaret ve ziraatin daha elverişli bulunduğu Batı Anadolu ve Ege bölgesine göç etmektedir ki bunların temerküz ettiği kasaba ve şehirler, Bergama, Ödemiş, Bayındır, Tire, Milâs, Acıpayam, İzmir ve Aydın gibi şehirlerdir. Diğer bir kısmı da gezginci satıcı ve sanat erbabı olup ticaret maksadile yazın komşu ilçelere gitmekte kışın da ilçe ve köylerine dönmektedirler.

İlçe merkezinde 800 ev mevcut olup nüfusu 945 sayımına göre 3220 kişidir. Kasabanın dağınık bir halde. Hacııyas, Demirciler, Fakılar ve Boğaz isminde 4 mahallesi vardır. İlçe ve köy halkı sabit bir haldedir. Manavgat ilçesine bağlı köylerdeki halk, yazın ilçemizin yüksek yaylalarına göç ederek hayvanlarını yaymak suretile sonbaharı burada geçirerek kışın köylerine dönmektedirler. Bu köylüler yaylalarda elde ettikleri hayvan ürünlerinden bilhassa' yağ ve peynirleri Antalya, Konya'ya satmak suretile geçinirler. Sayıları 3500-4000 e kadardır. Çadır adedi 700 ü bulur.

İLÇE TEŞKİLÂTI VE MEMURLARI

İçişleri: Kaymakam, 3 bucak müdürü, ilçe tahrirat kâtibi, ilçe nüfus memuru ve kâtibi; (iki bucak müdürlüğü boştur).

Adalet: C. Savcısı, yargıç (Hukuk ve ceza işlerine bakar) yargıç yardımcısı, başkâtip (icraya bakar ve Noter muaviniği yapar) 4 zabıt kâtibi, 1 erkek ve 1 kadın ceza evi memuru.

Tarım; Tarım öğretmeni, veteriner ve aşı memuru;

Tapu: Bir tapu sicil memur vardır;

P. T. T.: İlçe merkezinde 1 posta telgraf müdürü, 1 muhabere memuru, 1 posta memuru, 2 hat çavuşu, 1 yaya ve 2 atlı müvezzi, İbradı bucağında 1 posta şefi ve 2 müvezzi ve 1 hat bakıcısı.

Maliye; Malmüdürü, 1 muhasebe kâtibi, 1 veznedar,

1 gelir memuru, 1 gelir memuru yardımcısı, 1 tahsilat kâtibi ve 2 atlı tahsildar.

Özel saymanlık; Özel saymanlık memuru, 1 varidat kâtibi, 1 tahsilât kâtibi, üç atlı tahsildar ve 1 köy bürosu kâtibi.

Jandarma; Bölük komutanı ön yüzbaşı.

Belediye: Belediye başkanı, belediye kâtibi, 2 belediye zabıta memuru, 1 tahsildar.

Sağlık, Sosyal; Hükümet tabibi, i dispanser sağlık memuru, 5 köy sağlık memuru.

Millî Eğitim: 1 gezici dikiş kurs öğretmeni, 1 kitaplık memuru, 25 öğretmen, 18 enstitü mezunu öğretmen ve 27 eğitimci.

Orman; 2 bölge şefi, 1 muamele memuru. 3 mesaha memuru, 1 anbar, 1 hesap ve 37 bakım memuru.

Ticaret odası; 1 ticaret odası temsilcisi.

Ziraat Bankası; 1 müdür, 1 müdür muavini, 1 veznedar.

BAYINDIRLIK DURUMU

İlçeyi Antalya iline bağlayan toprak tesviyesi yapılmış şosenin Manavgat'a kadar olan kısmı 65 kilometre uzunluğundadır. Yol, çok sarp ve kayalık araziden geçtiği için büyük emek ve para ile açılmıştır. Birçok yerleri kırma taş döşenmesine hacet kalmadan kuvvetli bir silindirajla

mükemmel bir şose haline gelebilir. Yolun, ilçenin Fersin köyü ile Manavgat ilçesi sınırları arasındaki .20-25 kilometrelik kısmı çok esaslı bir tamire muhtaçtır. Bu kısım tamamen kırma taşla döşenirse yaz, kış motörlü ve tekerlekli araçların işlemesine müsait olacağı ve bu itibarla 5-6 ay mahsur kalan ilçenin her bakımdan mahrum durumunun izale olunacağı tabiidir.

Aksekiden Konya yönüne giden Seydişehir İlçesine kadar 60 kilometre uzunluğunda olan Konya şosesinde toprak tesviye halindedir. tamamen ormanlık yerlerden geçen ve rakım itibarile yüksek bulunan yol, Kasım ayının sonlarına doğru yağan karların fazlalığından Mayıs ayına kadar işlemez bir durumdadır. Bu yol da halkın kendi emeği ve parasile açılmıştır. Kışın yağın yağmur ve karlardan her gün biraz daha harap olan yolun devletçe şose haline getirilmesile Akdenizi Orta Anadoluya bağlayan stratejik ve ekonomik önemi haiz bir yola kalbirmek büyük faydalar sağlayacaktır. Akdenizin Orta Anadoluya bağlanması işi üzerinde hükümetin ehemmiyetle durduğu ve 1945 Ekim ayında bu maksatla gelen Devlet Demiryolları İnşaat Dairesi Başkanı ve mühendislerinin arazi üzerinde gerekli incelemeler ve etütler yaparak hükümetin ilk fırsatta buradan demiryolunu geçireceğini sevinçle öğrendik.

İlçe merkezi ile İbradı bucağı arasındaki 30 kilometrelik yolun tekerlekli araçların da işlemesine müsait bir duruma sokulmasına çalışılmaktadır. Güzelsu bucağının Antalya şosesine kadar olan kısmı tamamen dağlık olduğundan ancak hayvanla geçilebilecek durumdadır.

Cevizli bucağı Konya şosesi üzerinde olduğundan yazın çalışan motörlü vasıtalar bucağın içinden geçer, kışın da ulaştırma işleri hayvanla yapılır.

İlçe merkezi ile köyler arasındaki yollar, köylerin dağ eteklerinde kurulmuş olmasından tekerlekli araçların geçmesine müsait değildir. Ancak Didere, Cemerler, Alaçesme, Geriş, Aşağıışıklar, Erenkaya ve Mahmutlu köylerinin Manavgat şosesi dolaylarında olmasından şose ile bu köyler

arasındaki köy yollarının tekerlekli araçlarla geçilebilecek bir duruma sokulmasına çalışılmaktadır.

İlçe ile Manavgat ve Gündoğmuş ilçeleri arasında telefon irtibatı vardır. Bundan başka 3 bucak ve 13 köyde ve 5 karakolda telefon mevcut olup hatların uzunluğu 170 kilometreyi bulmaktadır. Ücreti köy bütçesinden verilen telefon fen memuru vasıtasile idare olunur.

İlçenin İbradı bucağında; posta telgraf teşkilâtı vardır.

İlçenin Geriş, Alaçesme, Erenkaya ve Cendeve köyleri ile İbradı ve Güzelsu bucağında bol ve güzel sular mevcut olup künklerle köylere getirilerek çeşmelere dağıtılmaktadır. İlçe merkezi de dahil olduğu halde diğer köylerin de suları kuyulardan sağlanmakta ve yazın, bilhassa kurak giden yıllarda oldukça su sıkıntısı çekilmektedir. Kasabaya 3 kilometre uzaklıktaki kaynaklardan gelen sular demir borularla kasaba içindeki çeşme ve kuyulara dağılmaktadır. Kasaba halkının kullanma ve içmesine ancak yeten suyun artırılması için yeni kaynaklar aranmaktadır. Kasabaya gelen su 1936 da yaptırılan analizde içmeğe elverişli olduğu ve derecesinin 17 bulunduğ u tesbit olunmuştur.

İlçe sınırları içinde daimî akar dere ve çay bulunmadığından arazi sulanamamaktadır.

İlçede elektrik yoktur. Yalnız 'buharla işliyen küçük bir değirmen varsa da bundan çıkarılan elektrik, sahibi tarafından evinde kullanılmaktadır.

Merkezde ve üç bucakta devlete ait hükümet konakları eski ve ahşaptır. Özel saymanlık, posta telgraf ve tekel idareleri daire olmağ a pek te elverişli olmıyan binalarda kira ile oturmaktadır.

Her köyünde ve merkezde orta büyüklükte birer cami vardır. Belediye binalı yenidir. Ziraat Bankası çarş ı içinde kira ile oturmaktadır. Kasaba ve koy evlerinin genel olarak duvarlar harçs ız taşlarla yapılmakta olup sonradan dış ve içleri sıvanmaktadır. Evler iki katlıdır. Üstleri genel olarak kiremitle örtülüdür. Köy evlerinin üzerleri çam ağaçlarından çıkarılan ve yonga tâbir edilen ince tahtalarla örtülüdür.

İlçe merkezinin cadde, sokak ve meydanları normal bir genişliktedir. Caddelerin büyük bir kısmı kaldırımla döşenmiştir. Arnavut kaldırımının uzunluğu 3 kilometreyi geçmemektedir.

İlçe merkezinde, içinde havuzu da bulunan bir park vardır. Kasabanın imar plânı yapılmıştır, iki yıldanberi uygulanmaya çalışılmaktadır. Bu cümleden olmak üzere çarşıdaki bütün dükkânlar beton yapılarak demir kepenklerle kapatılmakta ve dükkânların önleri de beton yol haline getirilmiş bulunmaktadır.

Kasabanın yangın araçları bir yeni motopomp, 15 balta, 10 kadar kanca ve 100 kadar kova ve teneke ile eski tip emme basma iki tulumbadan ibarettir.

EKONOMİK DURUM

İlçe arazi bakımından çok dar ve verimsizdir. Başkaca geçim vasıtaları da çok mahduttur. Halk hayatını kazanmak üzere genel olarak komşu il ve ilçelere dağılmakta ve bir kısmı da tamamen ilçe ile ilgisini keserek göç etmektedir, ilçe halkı cibillî olarak iktisat ve ticaret işlerinde büyük bir istidada sahiptir. Dışarı çıkanların büyük bir çoğunluğu piyasalara hâkim olacak durumda ticaret yapmaktadır.

İlçede kalan halk ticaret ve İktisadî işlerini daha fazla Konya ile görmektedir. İstihsalî istihlâkine yetmeyen ilçe gıda maddelerinin betahsis buğdayını Seydişehir, Beyşehir ve Bozkır ilçelerinden develerle getirmektedir, ilçenin buğday istihsalî mahallî halka ancak üç ay yetecek kadardır. Buğdaylar ilçe merkezinde buharla işleyen küçük bir değirmen ile kışın sel suları üzerinde yapılmış basit değirmenlerde una tahvil edilmektedir.

El zanaatlarından dokumacılık bilhassa son yıllarda çok iyi gelişmektedir. 600 e yakın ortağı bulunan Dokumacılar Kooperatifi ortakları bir yılda 417125 metre kaput ve astarlık bez dokuyarak piyasaya sevketmişlerdir. Dokumacılar Kooperatifi boyalı mamul yapmamaktadır. Köylerde mevcut el tezgâhlar ile beraber ilçemizde 2000 e yakın dokuma tezgâhı mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

Dokumacılar kooperatifi boyalı mamul yapmak üzere boya, silindir ve apre tesisleri kurmak üzeredir. Bundan başka ilçemizde kunduracılık ve dibagat oldukça ileri bir durumdadır.

İlçede bir Ziraat Bankası ajanlığı vardır. Köylüye bu yıl 100000 liraya yakın borç vermiştir.

İlçe merkezinde cumartesi günleri kurulur bir pazar mevcuttur. Başkaca panayır ve saire kurulmaz.

İlçemizin Cevizli bucağı sınırları içinde alüminyum madeni bulunduğu anlaşılmış ve hükümetçe bu maden üzerinde gerekli etütler yaptırılmakta bulunmuştur. Bundan başka ilçede linyit kömürü de bulunmaktadır. Zengin damarlara mâlik olan bu kömür üzerinde de incelemeler yapılması faydalı olacaktır.

TARIM DURUMU

İlçenin her yanı dağ ve ormanlarla örtülüdür. 150000 hektar genişliğinde koruluk ve baltalık orman mevcuttur. Bilhassa çam ağaçları bu ormanların başlıca servetini teşkil eder.

Haziran 1945 den Aralık ayı 1945 sonuna kadar olan 7 aylık süre içinde 9700 ton odun ve 1820 metre küp kereste satılmıştır.

Köylerimizin bir kısmı tamamen odunculukla geçinir. Kereste işlerinde çalışanlar Tahtacı adile anılan aşiretler olup hayatlarını ilçemizde ve diğer ilçelerde geçirirler.

İbradı ve Güzelsu bucağında kıymetli sansarlar mevcut olup bunlar tuzaklarla tutularak kasabada satılmaktadır. Tilki, geyik ve yabani kedi gibi av derileri de mebzuldür.

İlçenin toprağı çok verimsizdir; genel olarak bire üç, en çok beş veya altı alınır. Esasen tarım usulleri de çok basittir. Toprak çok taşlıdır. Dere ve vadilerde yapılan tarlalar kışın daima sel sularına maruz olduğundan fazlaca kuruludur. Köylerde ve kasabada halk bağcılığa önem vermektedir. Bağların bugünkü durumu ancak yaş halinde mahallin ihtiyacını sağlayacak kadar üzüm yetiştirmektedir. Manav-

gat ve Gündoğmuş mıntakalarında incir, limon ve portakal yetiştirmeğe başlanılmıştır İlçenin İbradı ve Güzelsu bucakları sınırlarında çok fazla yabani zeytin vardır. Gerek balkın ve gerekse hükümetin bu yabani zeytinleri aşılacak suretile zeytinciliğe de gerekli önem verilmiş bulunmaktadır.

Hayvancılık ileri değildir. Arazide yalnız kıl keçi barınabildiğinden koyun ve kara sığır yok denecek kadar azdır.

Hayvan hastalığı pek ender çıkmaktadır. Daha fazla Manavgat bölgesinden gelen yürüklerin hayvanlarında şarbon ve barbon hastalıkları görülmektedir.

KÜLTÜR DURUMU

Biri merkezde, 43 tanesi bucak ve köylerde olmak üzere ilçede 44 ilkokul vardır. Bunlardan 29 u öğretmeni, 15 i de öğretmenlidir. İlk okuma çağındaki çocuk sayısı 2719 u erkek, 2489 u kız olmak üzere 5205 tir. Tahsil çağında olmakla beraber 688 çocuk ilkokuldan mezun olduklarından bu miktar 4517 ye düşmektedir. Hâlen 44 okulda 1430 u erkek, 939 u kız olmak üzere 2369 çocuk okuduğuna göre, 2148 çocuğun okula gidemedikleri anlaşılmaktadır.

1946 yılına mürettep okullar da bu yıl içinde tedrisata açılacağından, okula gidemiyen çocukların sayısı çok az bir miktara düşecektir.

İlçede yeniden Geliştirme Kurumu'nun yaptırmakta olduğu modern bir ortaokul bu yıl tamamlanacaktır. Millî Eğitim Bakanlığınca kadro verildiği takdirde önümüzdeki yılda tedrisata açılmış olacaktır.

İlçe merkezinde gezici dikiş kursu mevcut olup 40 kadar öğrencisi vardır.

Merkezde ve bucaklarda ve bazı köylerdeki okullar evvelce yapılmış olup son iki yıl içinde 35 tane yeni okul yaptırılmıştır.

Merkezde bir Halkevi, üç bucakta ve dört köyde de birer halk odası vardır.

Merkezde Yeğen Mehmet Paşa adında bir kitaplık mevcut olup 5000 cilde yakın kitabı vardır. Bunlardan bilhassa 400 cilde yakın kitap el yazması ve arapçadır. Kitaptan faydalananlar yıldan yıla artmaktadır. En son yayınları da ihtiva etmesinden bilhassa gençler kitaplığın daimî okuyucusudurlar.

Urulla ve Ormana köylerde Cevizli bucağında Roma devrine ait taş kitabeler bulunmaktadır. Başkaca tarihî değerde eser yoktur.

SAĞLIK DURUMU

Genel olarak halk orta yapılıdır, bünyeleri sağlamdır, ilçe merkezinde beş yataklı bir dispanser vardır. Eczane yoktur. Belediyece yeniden bir eczane kurulmasına çalışılmaktadır. Bulaşıcı hastalıklardan hükümet tababetinde kayıtlı 200 1e yakın frengili vardır. Bunlar sıkı bir sıhhi disipline tâbi tutulmakta ve tedavileri yapılmaktadır. Sıtma pek önemli değildir. Sıtma daha fazla dışarıdan gelen halkta görülmektedir. ilçe içinde bataklık yoktur.

1945 yılında, olağanüstü sıtma savaşında ilçemize de bir doktor ve üç gezici sağlık memuru verilmiş ve büyük faydalar sağlanmış ve sıtmalılar tedavi edilmiştir.

İlçenin hiç bir yerinde kanalizasyon tertibatı yoktur. Helalarda septik çukur usulü taammüm etmiştir. Merkezde bir tane genel helâ vardır. Kasabada fennî mezbaha yoktur. Mezarlıklar umumiyetle iyidir.

Kasabadaki temizlik işleri amelelere yaptırılmaktadır Çöp arabası yoktur. İlçede sıhhi ve kimyevî hassaları bulunan sular yoktur. Gerek kasabada gerekse köylerde hamam yoktur.

Kasabada bir han, bir otel vardır. Bucaklarda ve köylerin bazılarında hanlar vardır.

SOSYAL DURUM

Halkın bir kısmı odunculuk ve ziraatle uğraşır, ilçenin her tarafı dağlık olduğundan maişet imkân ve vasıtalarından

mahrum bulunduğu için bilhassa köylerde, erkekler, ilkbaharda komşu il ve ilçelere giderek amelelik yapmaktadırlar. Bir kısım halk ta Bergama, Bayındır, Ödemiş, İzmir ve Aydın bölgelerinde sabit ve seyyar ticaretle uğraşırlar. Kışın seyyar satıcılar köylerine dönerler.

İlçemiz halkından erkekler genel olarak boz renkte şalvar biçimi pantolon ve ceket, başlarına kasket, ayaklarına mahallî yapı kundura ve çarık; kadınlar da kendi dokudukları etek ve çarşaf giyerler, folklor yoktur.

Halk orta derecede misafirperverdir. Batıl inanışları yoktur. Halk, tabiat icabı parayı fazla sever ve çok muktesittir.

Yol kesmek, soygunculuk gibi asayişe müessir hâdiseler hemen hemen hiç vuku bulmaz. Taban mutedildirler.

Kumar salgın halinde değildir. Alkol de çok mahdut: miktarda köylerde kullanılır. Kasabada alkol alan yerliler yok gibidir.

YABANCI MEVZUAT

ÇEŞİTLİ DÜNYA MEMLEKETLERİNDE MEMUR BANKALARI

ALMANYA'DA :

Şirket şeklinde olmak üzere Almanya da 78 adet memurlar bankası mevcuttur. Alman hukukuna göre şirket, bir insan topluluğu olup, üyelerini ve ekonomik faaliyet ve menfaatlerine müteallik işleri bir arada idare etmeyi kolaylaştırma maksadını güden bir müessesedir.

Böyle bir şirketin üyeleri, iştirak sermayesine pay verir ve bu suretle her biri payları nisbetinde Ve bazan da daha fazlasını karşılayan bir sorumluluk deruhte ederler.

Böyle bir şirket, 1000 ortaktan her birinin ödeyeceği, 100 devlet markı ile kurulabilir. Şeriklerden her biri, statülerine göre 100 mark mevduatlarının 3,5-10 misline kadar mesuliyet deruhte edebilirler. Şirketler hakkındaki kanun başka şartları da ihtiva etmektedir.

Almanya'da bu 78 banka, böyle sosyal bir şekil almış bulunmaktadır. Bu 78 banka da, kooperatif esaslarına göre kendi aralarında ortaklık kurmak suretile devletin merkez sandığını «Caisse Centrale d'Empire» teşkil etmektedir. Bu merkez sandığı, muhtelif şirketler arasında «Clearing» rolü oynayan Prusya merkez sandığını da içine almıştır.

Almanya Devleti, Prusya merkez sandığında son zamanlarda önemli bir hissedar mevkiini almıştır. Bundan başka, devlet merkez sandığı ile kamu tasarruf sandıkları ve şehirler, idari çevrelerle iller arasındaki tedavüller teşkilâtlandırılmış, daha samimî münasebetler cereyan etmekte bulunmuştur. Memurlar bankasının faaliyeti, tasarruf ve ödünç verme sandıklarının faaliyetine tekabül etmektedir. Memur maaşları, muhtelif idareler tarafından bu bankaya devir ve havale edilmekte ve diğer taraftan bu bankalar, emirlerindeki meblâğı memurlara ikrazatta bulunmak suretile kullan-

maktadırlar Umumiyetle ikraz miktarı daha evvelden tâyin edilmiş bulunmaktadır.

HOLÂNDA ve İSVİÇRE'DE :

Hollanda'da, İsviçre'de olduğu gibi memurlar bankası mevcut değildir. İsviçre'de her kantonda bir kanton bankası vardır. Devlet, icabında kanton hesabı câri, tasarruf hesabı yahut tahvilât suretile olan mevduatı emniyet altına almak için müdahalede bulunur. Çünkü bu bankaların idaresindeki Sermayeyi devlet vermiştir. Spekülâsyona girişmeleri kesin olarak yasaktır.

Bu işaret ettiğimiz sebeplere binaen, ekseriyetle müstahdemlerin ve memurların tasarrufları, gayrimenkul mallar mukabilinde ipotek suretile ödünç para veren kanton bankalarına yatırılmaktadır.

AVUSTURYA'DA :

Avusturya'da; memurlar bankası adını taşıyan müesseseler mevcut değildir. Birkaç sene vardır ki, ihdasına teşebbüs edilmiş ise de, enflasyon sebeble muvaffakiyet hâsıl olamamıştır. Fakat memurlar bankası yerine ödünç verinle müesseseleri vardır. İçtimaî maksat güden bu müesseseler kamu işleri görenlere muhatap olup kazanç gayesi güden muhtar teşebbüsler cümlesinden bulunmaktadır. Bunlarda; tasarrufunu tevdi eden ve ödünç alan kamu memurları arasından toplanmış sermaye ile işleyen malûm tasarruf ve ödünç verme sandıklarıdır. Kamu memurlarının kefaleti ile başka şahıslara da kredide bulunabilirler. Avusturyada, Almanyada olduğu gibi memurlar bankası mahiyetini taşıyan bankalar mevcut değildir. Bu iş, tasarruf ve ödünç verme sandıkları tarafından görülmektedir.

DANİMARKA'DA :

Kopenhag'da, yalnız, bir tasarruf bankası vardır. Buna hakikatte; «Memurlar Tasarruf Bankası» denilmek lâzım gelir. Adı; «Laane-og Sparekassen for Emlieds-og Bastillings maend» «Memur ve Müstahdemler için Ödünç Ver-

me ve Tasarruf Sandığı» dir. Bu sandık mevduatın müddet ve tediye zamanlarına göre senede 3, 3,5 dan % 5 e kadar faiz vermektedir. Mevduat şartları meyanında azamî faiz miktarı bulunan % 5 memurlara ve vefatında mirasçılara münhasırdır. Mevduatın bir kısmı, sandığın mevzuatına tevfikân, gayrimelhuz masraflar neticesi sıkıntıda bulunan memurlara ikraz olunmaktadır.

Sandığın emniyeti, teavün teminatına ve âzalarının maaşlarından yapılabilecek tevkifata istinat eder. İkraz edilen meblâğın senevî faiz miktarı % 6 ve tediye müddeti, borçluyu sıkıntıya sokmayacak surette uzatılabilir. İkraz miktarı umumiyetle 1000 kronu geçemez.

Bundan başka; Danimarka'da, «Devlet Hava Sigorta Sandığı» tarafından mâlî yardım gören birkaç şirket de vardır. Memurlar, bu şirketlerden senelik maaşları tutarınca istikrazda bulunabilirler. Ancak bu istikraz miktarınca hayat sigorta mukavelesi akdetmeleri şarttır.

Bu tarzdaki istikraz bedelleri, birçok seneler sonra, meselâ 15 sene nihayetinde ödenmek icap eder. Bu istikrazların senelik faiz miktarı % 5 dir. Bu şirketler de; maaşlardan yapılabilecek tevkifat miktarının karşılık tutulmasını isterler. Ve azalan müteselsilen mesuldürler.

Bundan başka, bu istikrazın yapılması sırasında, az miktarda bir komisyon alınır ve az miktarda senelik bir masraf hissesi istenir.

Bahsedilen bu müesseseler dışında, memur teşekküllerine obligasyon çıkarma imkânı vardır.

Kopenhag majistrası özel bir kanunla, memurların maaşlarının % 25 ine kadar istikrazda bulunabileceklerini ve kendisi tarafından tanınan müesseselerden başka yerlerden istikrazda bulunmalarını yasaklamağa yetkili, bulunmaktadır.

AMERİKA'DA MESKEN MESELESİ

Millî Sükna Kanunu ahkâmına tevfikân 27 Haziran 1934 de tesis edilen federal sükna idaresi, ev inşaatı ve ey mülkiyeti gibi Amerikan hayat ve faaliyetinin hayatî bir sahasında esaslı surette yeniden tanzim ve ıslahını temin etmiştir. Federal sükna idaresi faaliyetinin sürekli tesirleri, muasır Amerikan tarihinde Amerikan milleti için en sağlam esaslara dayanan melcelerin meydana gelişini arttırmak olmuştur.

F. H. A. nın yani federal ev idaresi programının gayesi, Millî Sükna Kanununda tâyin edilmiş olduğu veçhile ev standart ve şartlarında ıslahatı takviye etmek, sağlam bir ipotek piyasası yaratmak ve mütekabil ipotek sigortası sistemi kurmaktır. Kongre bu kanunu tanzim ettiği zaman, ikametgâh sahalarındaki şartlar berbat bir halde karışıklık ile muhatı. Yeni ev inşaatının nisbeti son zamanların en aşağı bir derecesine düşmüş ve halkın mevcut asgarî ev ihtiyacını karşılamaktan uzak bulunmuştu. (Depresyon) iktisadi düşüklük esasında ipotek sisteminin yıkılışından dolayı hususî sermaye, ikamete mahsus ev ipoteği piyasasına karşı çekingen duruyordu. Amerikan halkı ev sahipliği prensibini karşı beslediği itimadı geniş ölçüde kaybetmişti. Bunun sebebi de çürük ipotek finansmanı metodlarından husule gelen ve her tarafta icra kılman cibrî icra satışları idi. 1934 de Kongre tarafından kendine maksat ve gaye olarak tesbit edilen vazifeyi başarmakta ve programının başladığı anda mevcut müzebzep şartları düzeltmekte federal sükna idaresi muvaffak olmuştur. İpotek faiz nisbetlerinin tarihteki en dun dereceye tenzilini teşvik etmek ve evvelce ikametgâhlara mahsus finansmanın mümeyyiz vasfı olan kısa vadeli birinci, ikinci ve üçüncü dereceli ipotekler yerine uzun vade ile itfa edilen ipoteklerin halk arasında tamim ve intişarını temin etmek suretiyle F. H. A. ev edinmek hususundaki halkın zail olan itimadını yeniden iade ve tesis eyle-

mekte ve bir eve sahip olmakla elde edilecek faydaları nüfusun mütemadiyen artan bir kısmının malî kudret ve imkânları hudutları içine sokmakta bulunmuştur. Bu icraatın sosyal faideleri izahtan müstağnidir. Malî sahada F. H. A. oturmağa mahsus evler için yapılan ikrazat faaliyetini hususî sermayeye en mühim bir mahreç olarak tesis etmiştir. F. H. A. programı vasıtasile 8,5 milyar dolardan fazla hususî sermaye, tarihte en sağlam en emin şartlarla ikametgâh finansmanında kendine kârlı bir sermaye yatırımı sahası bulmuştur.

F. H. A. programı ile ikamete mahsus evler finansmanında elde edilen bu hız ve inkişaftan hem halkın, inşaat sanayimin ve inşaat ticareti işçilerinin menfaati temin edilmiş, hem de yeni inşaatte esaslı ıslahat yapılması temin olunmuştur, inşaatın bu artan hızı harbin husule getirdiği malzeme fıkdanından mütevellit tahdidata kadar devam etmiş ve her iş günü bir tek ailenin ikametine mahsus takriben 2050 yeni ev inşa olunmuştur. Böylece millî iktisadiyatın bu mühim veçhesi de 1920 - 1929 senelerindeki vasatî faaliyet seviyesini bulmuş aynı zamanda adı geçen devrenin mümeyyiz vasfı olan müfrit spekülasyonlara da meydan verilmemiştir.

F. H. A. nın oturmağa mahsus evler inşaatını teşvik ve tergip edişinin faydası harp dolayısıyla harp sanayii işçilerinin sanayi merkezlerinde toplandığı zaman görülmüştür. 1940 senesi yazı başlangıcında Büyük Harb istihsalâtına girildiğinden bugüne kadar harp zamanı faaliyeti muhassalası olarak F. H. A. nın nazaret ve mürakabesi altında takriben 763.398 adet y/eni ev inşa olunmuştur ve bütün bu inşaat işi, esas harp istihsalâtı sahalarında icra edilmiştir. F. H. A. nın normal ipotek sigortası programı yerine bu nazik zamanlarda F. H. A. nın faaliyetinin tesir ve kifayetini arttırmak üzere sureti mahsusada hazırlanan bir harp sükna sigortası plânı kaim olmuştur.

Federal Sükna İdamesi;

Para ikraz etmez ve ev inşaatı ile meşgul olmaz. Ev, bankaları, inşaat ve ikrazat şirketlerini hayat sigortası kum-

panyalarını, ipotek kumpanyalarını vesair evsafı matlubeyi haiz para ikraz eden müesseseleri şahısları veya kumpanyaları inşaat yapmak, oturma mahalleri satın almak yahut tamirat ve ikametgâhların ıslahı vesair nevi binalar için yapılan ikrazattan doğacak zararlara karşı koruyan bir sigorta acenteliğidir.

İpotekli İkrazat Sigortası mekanizması vasıtasile F. H. A. bütün inşaat, finansman ve gayrimenkul binalar üzerinde büyük bir tesir icrasına muktedirdir. Fazla olarak ve ipotek'i finansmanı sahasına çok lüzumlu ıslahatı getirmekle F. H. A., ev inşaatının plân, metanet ve mevki standartlarını yükseltmiştir. Bunun neticesi, yüz binlerce Amerikalı ailenin daha iyi evlerde oturmalarını, daha iyi mahalle plânlarına kavuşmalarını ve Amerikan ikraz müesseselerinin daha iyi para yatırma imkân ve fırsatlarını sağlamak olmuştur. F. H. A. sigortası ipotek plânının temin ettiği aylık finansman masraflarında misali görülmemiş azalmadan dolayı evvelce mütevazı gelir sahibi aileleri matluba muvafık yeni bir ev satın almaktan meneden malî manialar büyük ölçüde ortadan kalkmış bulunmaktadır. Bunun neticesinde ucuz fiyatlı evlere karşı devamlı bir temayül doğmuş fakat bu ucuzluk hiç bir vakit plân inşa ve mevki standartlarında yapılan fedakârlık pahasına temin edilmiş değildir, inşaatçılar ve inşaat levazımı imalâtçıları, ev inşaatı masraflarının indirilmesini istihdaf eden yeni metodların gelişmesinde çalışma birliği yapmışlardır. Ve bu müşterek gayretlerin muhassalasına da 2000 dolar ve hattâ daha az gelire mâlik ve evvelce bir (eve sahip olmağa kalkışamayacak durumda olan ailelerden büyük bir kısmının satın alabilmelerine elverişli ucuz evlere karşı rağbetin artması olmuştur.

F. H. A. nın 1934 te kuruluşundan beri 1.677.967 den fazla aile F. H. A. plânı sayesinde ya kendine bir ev inşa etmiş ya çatın almış veya tekrar malî bir yardıma kavuşmuştur. Bunların bir kısmı da daha iyi mahallerde kiralık ev tutmuşlardır. F. H. A. nın küçük ev ipotekli sigortası miktarı şimdi 6,5 milyar doları aşmaktadır.

Bundan başka F. H. A. nın sigorta hacminde, ipotek sigortası programının tâ bidayetinden harbin zuhuruna kadar seneden seneye yükselen kuvvetli bir artış görülmüştür. Buna ilâveten 1.991.972.006 dolara baliğ olan F. H. A. sigortası tamirat ikrazatı, 5.290000 den fazla ev, çiftlik ve iş sahiplerinin emlakini ıslah ve tamir etmelerine imkân vermiştir. F. H. A. programının bu imkânı sayesinde ki, kalabalık istihsalât mintakalarındaki harp işçileri için birçok ikametgâhlar vesair binalar oturulacak hale sokulmuştur. F. H. A. nın ev finansmanı plânının bütün vüs'ati ile kabulü ve inşaatının seri bir şekilde canlanma ve gelişmesini saptamıştır.

1933 te yeni ev inşaatı 93.000 adede varıyordu. Bu miktar 1940 ta 603.000 adet eve yükselmiştir. 1939 da inşaat miktarı 515.000, 1929 da ağılebi ihtimal 509.000 d i r. 1941 de harpten evvelki müdafaa plânının bir neticesi olarak eve olan ihtiyaç miktarı artmış bulunmakla 1940 Senesine nazaran ev inşaatında % 20 bir yükselme olmuştur. F. H. A. için ilk faaliyet sahası olan tek ailenin ikametine mahsus ev inşaatındaki gelişme daha barizdir. 1940 senesindeki tek ailelik ev inşaat miktarı 1920-1929 arası 10 sene içinde inşa edilen bu nevi evlerin senelik vasatısı olan 427.000 adedini aşmıştır. Ve bu artmayı 1933 te inşa olunan 76.000 ev adedi ile mukayese ediniz.

MİLLÎ SÜKNA KANUNU'NUN ESASI

F. H. A. faaliyetinin iyice anlaşılabilmesi için Millî Sükna Kanununun kabul ve ihdasını icap ettiren ve federal barındırma idaresinin kuruluşundaki şartların ve sebeplerin izah edilmiş olması gerekmektedir.

1929 senesinde başlayan İktisadî düşüklük (depresyon), cebri icra yolu ile yapılan satışlar ile her tarafta birçok evlerin elden çıkmasına sebebiyet vermiş ve bu ev inşası ve finansmanındaki eski usullerin birçok zayıf taraflarını meydana çıkarmıştır. Hattâ belki de bizzat depresyondan ziyade mevcut finansman bünyesindeki bu nakiseler

1930 yılı bidayetindeki tarihimizde en kötü şekilde gayrimenkul kıymetlerinin yıkılışını intaç etmiştir. Eski ipotekli ikrazat metodları ev kıymetleri üzerinde spekülasyonu teşvik etmiş ve bu da binlerce ailenin hakiki kıymetlerinden çok yüksek fiyatlarla ev satın almalarını mucip olmuştur. Gelecekteki kazanç ve emlak kıymetleri temayüllerine karşı beslenen fazla güven birçok aileleri tediye kudretlerini aşan ipotek borçları altına girmeye sevk etmiştir. Bundan maada ipoteklerin kısmı azami kısa vadeler için yapılmış bulunmakta idi. ve umumiyetle yüksek tecdit muamelesi masrafları yükletilirdi. İkinci ve üçüncü derece ipotekler umumiyetle kullanılıyordu ve bu ipotekli istikrazların yüksek faiz tipleri bilhassa pek kesir oluyordu. Nihayet ikametgâh inşa anındaki spekülasyonun tabîi bir neticesi olarak birçok binalarda pek fena inşa edilmiş pek kötü plânlı ve pek uygunsuz yerlerde kâindi. Bunlar üzerinde depresyonun tesirleri o kadar seri ve şiddetli olmuştur ki, satın alanların hakları bir, iki sene içinde kaynayıp gitmiştir. Bu vakıalar ve hâdiseler nazarı dikkate alındığı takdirde maaşlar ve gelirler süratle azalmaya başlayınca binlerce ailenin ipotek tahdidini karşılamağa imkân bulamamaları şaşılacak bir şey değildi.

1933 de cebri satış nisbeti o kadar çoğalmıştı ki, bundan ötürü bütün evlerin kıymeti hiçe inmişti. Federal hükümetin daha ziyade inhidama ve ev sahiplerinin ızdırap çekmelerine engel olacak tedbirleri alması zarureti bir mecburiyet olmuştur.

HÜKÜMETİN PROGRAMI

1933 de ev sahipleri ikraz korporasyonunun kurulması, hükümet tarafından plânlanan umumî istikraz programının atılan ilk adımı idi. Müteakip iki sene zarfında bu korporasyon malî hususî müesseseleriyle aktedilen ipotek borçlarından dolayı ıstırap içinde kıvranan bir milyondan fazla ipotek borçlularının tekrar müstekrizlere ipotek taksitlerini daha uzun müddetler zarfında ödemek ve borçlarını tâbi oldukları faiz nisbetlerini tenkis etmek suretile itfa et-

meleri imkânı temin olunmuştur. Halkın bu üç milyar dolardan fazla olan ipotekli istikrazlarının yeni esasat dairesinde yenilenmesi sadece bir milyon aileyi ev ve barklarını kaybetmekten kurtulmakla kalmamış ev ipoteği piyasasının istikrar kesbetmesine ve emlâk kıymetlerindeki tedenni cereyanının önlenmesine yardımcı dokunmuştur. Korporasyon bu âcil ihtiyacı temin ederken ipotek sistemi içinde vücut bulan suiistimalleri bertaraf ederek bu feci vaziyeti doğuran şartların tekrar etmesine mâni olamazdı. Bütün ipotek mukabili ödünç verme ve ev inşaatı işleri tanzime muhtaçtı. Ve gelecekte emlâk kıymetlerinin sukutuna karşı emniyet tedbirleri ittihazı lâzımdı. İşte Millî Sükna Kanunu bu ihtiyaçları sağlamak için kabul ve ihdas olunmuştur.

F. H. A. Ev İPOTEK SİGORTASI

Adı geçen kanundan neşet eden F. H. A. ipotek sigortası programının temin ettiği fayda ve menfaatler müstakrizlere (borç para alanlara) mukrizlere (borç para verenlere) ve inşaatçılara racidir. F. H. A. programı ile ev finansmanı işlerinde husule gelen bariz terakki ve ıslahattan biri de ev satın alma plânının faideli ve elverişli şartlarının umumî surette her yerde aynen tatbik edilmesidir.

Evvelce ev ipoteklerinde mevki ve şahıslara göre gerek faiz miktarında gerek diğer ipotek şeraitinde mühim tehalüfler göze çarpmakta idi. Bu hal birçok mıntakalarda muhtemel ev sahiplerini ve inşaatçıların zarardide etmekte idi. F. H. A. nın sigortalı ipotek şeraiti, diğer cihetten bütün memlekete şamil bir esas dahilinde standardize edilmiştir. Tarihte ev istikrazları masrafını en müsait seviyeye indiren F. H. A. sigortalı ipotekleri azamî faiz kıymeti memleketin her tarafında müsavi olarak tatbik edilmektedir. F. H. A. nın ev sahiplerinin korunması kadar aşırı zararlar karşı sigorta ihtiyaçlarına da siyanet için vazeylediği emlâk ve mevki standartları da keza bütün memlekete şamil bir gelişim ve tatbik mazhar olmuştur. Maahaza bu hususta mıntaka ve iklim değişikliklerinin lüzumlu kılacağı inşaat ve tatbikattaki nemalama icabatına intibak için kâfi bir elâs-

tikiyete de yer bırakılmıştır. Bunun neticesi memleket içinde ikinci bir piyasanın doğuşu ve ipotek sermayesinin kolaylıkla memleketin bir ucundan tâ öbür ucuna kadar akması olmuştur. Ev mülkiyeti için F. H. A. plânının iki büyük kolaylığı:

Birçok aileler kazançlarını haftalık veya aylık olarak aldıklarından herhangi bir zamanda büyük bir meblâğı birden tediye etmeyi müşkül ve sıkıcı bulmaktadır. Maamafih birçok ahvalde ev satın almak için makul ve mutedil bir meblâğdan ibaret bulunacak olan iki tediyei yatırarak uzun vadeli ipotek taksitlerini ödemeye devamla kadir olabilmektedirler. Zira alçak faiz nisbeti ve uzun itila müddeti F. H. A. sigortalı ipoteklerinin faiz ve resülmal itfası, ipotek sigortası ve vergi ve tehlikeye karşı sigorta ücretleri karşılıkları dahil olduğu halde aylık vasatı taksit miktarı aile başına 40 dolara bile varına maktadır. Şurası meydandadır ki, birçok ahvalde mütevazı gelire sahip olan aileler, mümssili bir evin kirası için her ay verecekleri kira ücretinden daha az bir para ile kendilerine bir ev edinebilmektedirler.

F. H. A. programile bütün memlekete şamil emlâk ve mevki standartlarını tesbiti, ev mülkiyeti aleyhine olarak münssip olan âmmite itimadının teessüs ve iadesine hadim olmuştur. F. H. A. ipotek sigortasına kabule şayan görülebilmek için, bir evin plânının ve inşasının metaneti, iş merkezlerine, münakale vasıtalarına, mektep, kilise ve çarşıya yakınlığı ve daha buna mümssil sair âmiller gibi matluba muvafık ev mülkiyeti için F. H. A. nın aradığı asgarî şartları haiz elması lâzımdır.

Bunun tabii bir neticesi olarak F. H. A. sigortalı ipotekleri ile finanse edilen evler arasında çürük ve tapon binalar yoktur. İkametgâh mahalleri daha sağlam bir esas altında tesis edilmiş ve bu suretle bu evlerin sahipleri fiat düşüklüklerine karşı korunmuşlardır.

F. H. A. NIN EV MÜLKİYETİ PLANLARI

F. H. A. nın ev ikrazatı sigortası faaliyetinin en büyük

kısmını Millî Sükna Kanununun 203 üncü kısmına (¹) istinaden cereyan etmekte bulunmuştur ki, bu kısım 1 6 bin dolara kadar ikrazatın sigortalanmasına müsaade etmektedir. Bu kalbi ipotek ikrazatı ya yeni veya mevcut evler için yapılabilir.

Ancak binanın hali hazır kıymetinin % 80 ini tecavüz edemez. Yalnız bir aileye mahsus veya içinde sahibinin ikamet edeceği ve F. H. A. nın nezareti altında inşa olunacak evler için verilecek 5400 doları tecavüz etmiyen ikrazatta bina kıymetinin % 90 ı 25 sene de itfa edilmek üzere verilebilir.

Kanunun 203 üncü maddesine tevfikân sigortalanan ipoteklerden alınacak azamî faiz bugünkü nizamata göre % 4.5 dur. Buna bir de senevi ipotek sigortası primi olan % 1 in 1/2 si ilâve olunmalıdır. Esaslı inşaat malzemesi üzerinde şimdiki harp zamanı tahdidatı ile tehire uğrayan Amerikalı ailelerin ev mülkiyetine olan ihtiyaçlarının tatmini husunda kanunun bu kısmı ki F. H. A. sigorta programının esasını teşkil etmektedir harp sonrası devrinde hemen kabili istifade ve zamanın tecrübesinden geçen imkân ve vasıtaları temin etmektedir.

Hususî sermaye ile harp faaliyetinin miktarını artırdığı harp sanayii işçilerinin artan ev ihtiyacını karşılamak için ucuz ve inşaatı hacminin arttırılmasını teşvik maksadile hâlen mer'î bulunmayan ek bir harp zamanı programı kongre tarafından Mart 1941 de kabul olunduğu zaman kanunun yeni 6 ncı faslı F. H. A. ya (muvafik ev inşaatı) ipotekli sigortası için azamî 100 milyon dolara kadar salâhiyet vermekte idi. Mûteakip ilâvelerle bu miktar 1.800.000.000 dolara çıkarılmış ve programın adı da (Harp Sükna Sigortası) na çevrilmiştir.

4 faslın 603 kısmı, inşaatçısı, rahini bulunacak olan evler ipoteklerinin F. H. A. nın kıymet takdirine göre

¹ Mütercimim notu: İngiliz kanunlarında hukukumuzda olduğu gibi (Madde) hükümleri yoktur. Bunun yerine kısım mânasına gelen (Section) tâbiri kullanılmaktadır.

% 90 inin sigorta edilmesine mesağ vermiştir. Bununla beraber rahim, F. H. A. ya karşı harp faaliyetinde çalışan kimselerin bu evlerde oturması için rüçhaniyet hakkı tanımaya mecbur tutulmuştur.

Bu kısım dahilinde sigortalanan ipoteklerim en çok 25 sene vadeli olup bir tek ailelik evler için 5400, iki ailelik evler 7500, üç ailelik evler 9800 ve dört ailelik evler için 12000 dolar azamî ikraz haddi olarak tahdit olunmuştur. 6 ncı fasıl hükümleri dairesinde finanse edilen yeni evlerin bir aylık carî masraf yekûnu, faiz, resûlmal itfası, F. H. A. ipotek sigortası ve muhammen vergi ve tehlikeye karşı sigorta ücretleri dahil olmak üzere 1943 de vasati olarak 35 ve 1944 de 37 dolara baliğ olmaktadır. Kiralanmak üzere inşa olunan ve 4 üncü fasla tevfikân sigorta edilen bir ailelik evler için kabul edilen kira hadleri ayda 37 ile 47 dolar arasındadır.

Kamunun 603 öncü kısmına göre bu suretle ev temini harp sanayii işçilerinin birçoğunun bütçesine uygun düşmüştür.

TAMİRAT İÇİN YAPILAN İKRAZAT

İkametgâhların, iş ve sanayi, çiftlik binalarının vesair ipotek ıslahı veya tamiri için yapılacak ikrazları F. H. A. kanununun birinci faslı ahkâmı dairesinde sigortalamaktadır. Bu ikrazlar umumiyetle üç sene müddete tâbidir.

Küçük ve ikamete mahsus olmıyan binalar da plâna tevfikân inşa olunabilirler. Binalar ziraate mahsus iseler bu nevi ikrazatın müddeti 10 seneden 15 seneye kadar uzatılabilir. 1,991,972,006 dolarlık tamirat ikrazatı 1 inci fasla tevfikân F. H. A. tarafından sigortalanmış olup binaların boru, ısınma tertibat ve teşhizatı evlerin havai müessirata karşı tecridi çatı tamirâtı, boyanma, yeni bina ilâveleri, ambar inşası ve saire gibi çiftlik binaları ve müteaddit diğer ıslahat için sarfolunmuştur.

Emeklilerin iskânı için Cumhurbaşkanı tarafından tâyin olunan sahalardaki eski büyük evlerin iki veya daha

ziyade küçük oturma üniteleri haline çevrilmesini teşvik için birinci fasılda 5 bin dolara kadar ve 7 sene vade ile bir aileden ziyade ailelere tahsis olunmuş veya olunacak bu tipten ikamete mahsus binalar için ikrazat yapılmasına cevaz vermektedir. Birçok şehirlerde ve bilhassa eski şehirlerde 20, 40 sene evvel inşa edilmiş birçok tek ailelik büyük evler vardır ki, bunların F. H. A. nın birinci fasıl çerçevesi dahilinde yapılacak ikrazat ile derakap iki veya daha ziyade ailelerin ikametlerine mahsus apartmanlar haline sokulabilir. Bu kabil ameliyeler harp faaliyeti sahalarındaki ucuz eve olan ihtiyacı sadece mahsus surette tatbik etmekle kalmamış, eski ve metruk ikamet mahallerinin de kıymetlenmesine sebebiyet vermiştir.

F. H. A. matlûp evsafı haiz ikraz müesseselerini de zarar ve ziyana karşı her bir müessesenin fasıl 1 ahkâmı dairesinde yapacakları ikrazat yekûnunun % 10 u nisbetinde sigortalar, fasıl 1 mucibince yapılan ikrazattan mütevellit gayri safi zarar nisbeti bu nev in bilûmum sigortalı ikrazat yekûnunun ancak % 2,6 sına balığ olduğundan bu % 10 ekser ahvalde ikrazatta bulunanların bütün zararlarını kapamıştır. İkrazat müesseseleri fasıl 1 e tevfikân sigorta edilen tamirat ve ikamete mahsus olmıyan inşaat ikrazatı için F. H. A. ya % 1 in 3/11 ini prim olarak vermektedirler.

KİRALIK EVLER İÇİN İKRAZAT

F. H. A. aynı zamanda büyük ev inşaatı projeleri üzerindeki ipotekli ikrazatı sigorta etmektedir. Fasıl II kısım 207, mahdud temettü tevzi eden korporasyonlarının ve usulü dairesinde teşekkül etmiyen diğer ikrazat heyetlerinin yapacakları ikrazat sigortasını 5 milyon lira olarak tâyin etmiştir ki, bu gibi ikrazat emlakın, inşaatı tamam olunca haiz olacakları kıymetinin % 80 ini geçemez. Programın bu kısmı ile yapılan ikrazat yekûnu şimdi 1.411, 130.206 doları geçmektedir. Bu nevi ipoteklerin azamî faiz nisbeti % 4 tür. Ve ayrıca % 1 in yarısı nisbetinde senevi sigorta primine tâbidir. İkrazat, yeni inşaat veya imalât projeleri için yapılabilir. 207 nci kısma göre yapılan kiralık evler ikrazat

sigortasına ilâveten, kongre, Mayıs 1942 de Millî Sükna Kanununun IV faslına yeni bir 608 kısmını ilâve etmek suretile büyük mikyasta harp sükna projeleri üzerinde yapılacak ikrazatın da sigortalıanması hususunda F. H. A. ya salâhiyet vermiştir. Bu hareket tarzı, harp sanayii bölgeleri ne akın eden işçilerin kendilerine ev satın almaktan ziyade ev kiralamak istiyebilecekleri veya kudretleri sadece kiralamaya yetişemeyeceği mülâhazasına mebni ihtiyar olunmuştur. Binaenaleyh 608 inci kısmın gayesi hususî inşaatçılar tarafından yapılacak geniş ölçüdeki kiralık ev inşaatı faaliyetini takviye etmektedir. 608 inci madde 5 milyon doları geçmemek üzere büyük mikyastaki projeler üzerine yapılacak ikrazatın sigortalıanmasına müsaade bahşetmekte ve projenin ikmali için tahmin edilen F. H. A. kıymet takdirinin % 90 ına münhasır bulunmaktadır. Azamî faiz nisbeti % 4 tür. Ayrıca % 1 in yarısı sigorta primidir. F. H. A. bugüne kadar bu nevi 484 proje ikrazatını sigorta etmiş ve bunların miktarı 160.388.716 dolar olup 36.88 i ev inşası için sarfolunmuştur.

P. H. A. KENDİ KENDİNE İSTİNAT EDEREK KURULAN BİR MÜESSESEDİR

F. H. A. programının haiz olduğu sağlam malî prensipler sebeble müessesenin temin ettiği vâsi faydalar hükümete masraf tahmil etmeksizin devam etmektedir. 30 Haziran 1940 dan beri F. H. A. ipotek sigortası programının tatbikini gerektiren (idare masraflarını kendi gelirinden sarfetmektedir Bu devrenin her malî yılında o sigorta ihtiyatlarına mühim ilâveler katmıştır. 31 Aralık 1945 te F.H.A. ipotek sigortası fonunun safî mevcudatı 107.566.012 dolara balığ olmakta idi ki, kongrenin salâhiyet ve müsaadesine müsteniden bunlar 1 5 milyon doların 10 milyonu fasıl II mucibince müteakbil ipotek sigortası fonunu ve 3 milyon doları da fasıl IV mucibince harp sükna sigortası fonunu teşkil etmektedir. Mütebakisi gelirlerden toplanmıştır. 1934 den 31 Aralık 1945 tarihine kadar II ve VI ncı fasıllar mucibince yapılan ipotek sigortası programından F. H.

A. nın elde ettiği umum gelir miktarı 179.286.070 dolardı, bu fasılların istilzam ettiği idare masrafları İse takriben 115.231.138 dolardır. Buna nazaran varidat fazlası takriben 64.054.932 dolardır. Bu devre zarfında F. H. A. defatiri hesabıyesine geçen ipotek sigortası miktarı 6 milyar 821.595.425 dolara ulaşmaktadır. 1945 takvim yılında F. H. A. nın gayrisafı varidatı 30.308.525 dolara balığ olmuştur. Bu sigorta primlerinden, muamele ve müracaat ücretlerinden I, II, ve VI ncı fasıllar dahilinde yapılan sermaye yatırımları faizlerinden elde edilmiştir. İdare masrafı olan 10.538.337 doların tediyesinden sonra muhtelif sigorta fonlarına ilâve edilmek üzere 19.770.187 dolar varidat fazlası kalmıştır. Bu gayrisafı irat miktarı F. H. A. yı kuruluşundan beri vukubulan idare masrafları yekûnunun mühim surette üstüne çıkarmıştır.

Primlerin ve diğer gelirlerin devamlı terakûmünden dolayı harp bittiğinde F. H. A. nın vaziyeti kuvvetli idi. Bu zamanda kendilerine bir ev edinmeye yetişecek kadar malî kudretleri olan birçok aileler vardır. Eski kötü inşaat faaliyetine ve çürük malî usullere yer verilmemesine dikkat olunmalıdır. F.H.A. nın standart ve mürakabeleri devam edecektir. Ve F.H.A. nın sağlam ve muhafazakâr kıymet takdirleri sistemi de gayrimenkuller kıymetlerine bir bomba gibi tesir eden enflâsyonla finansların ve yüksek kıymet takdirlerinin önlenmesine yardım edecektir.

İÇTİHATLAR

DANIŞTAY KARARLARI

Beşinci Daire

E: 45/1707

K: 46/67

Davacı: Tekirdağ Tapu Sicil Muhafızı Hasan Tercan

Dâva edilen: (Başbakanlık ve Adalet Bakanlığı

Dâvanın Özeti: Davacı meslekteki kıdemine göre münhal olan Tapu Sicil Müdürlüğüne kendisinin tâyini icap ederken daha kıdemsiz bir kimsenin tâyin olunmasına itirazla bu tâyinin iptalini dilemektedir.

Başbakanlığın Savunması: Tapu Sicil Müdürlüğüne tâyin hakkındaki kararı yürütmeye Adalet Bakamı memur olup bu türlü kararlar dolayısıyla açılacak dâvalarda husumetin kararı uygulamaya ve yürütmeye memur organa yönetilmesi icap edip bu hususta Başbakanlığa husumet teveccüh edemiyeceğinden dâvanın husumet noktasından reddi gerektiği mealindedir.

Adalet Bakanlığının savunması: Memurların mesleki bilgi ve başarıları nazara alınarak vazife verilmesi takdire ait bir mesele olup bu husus dâva konusu olamayacağı gibi 1997 sayılı kanunun 9 uncu maddesine tevfiқан inhaları Tapu Kadastro Genel Müdürlüğüne ait olan Tapu Sicil Müdürlerinin tâyin işlerinden doğan uyuşmazlıklarda husumetin adı geçen Genel Müdürlüğe yönetilmesi icap edeceğinden dâvanın husumet noktasından da reddi gerekir.

Savcının düşüncesi: Her vazifenin mukabilinde bir hakkın mevcudiyetini tanımak hukukta esastır. Her vazife gören hakkını istiyecektir. Hakkını tanımamak ziyama cevaz vermektir. Binaenaleyh hakkını istemek terfi talebinde bulunmak istiaf sayılamaz. Bir memurun bir üst dereceye

terfi edebilmesini kıdem ve ehliyetle beraber kanunî evsaf ve liyakat ile istihkak eder. Davacının bu vasıf ve liyakati teemmül edildiği ve kadronun müsaadesi bulunduğu takdirde hakkın esirgenmemesi düşünülmüştür.

TÜRK ULUSU ADINA

Hüküm veren Danıştay Beşinci Dairesi tarafından işin gereği düşünüldü:

Tâyin işlerinden doğan uyumsuzluklarda açılacak idari dâvalarda husumet inha eden makamlara değil tâyini yapan makama tevaccüh edeceğinden ve müşterek kararname ile yapılan tâyinlerde de husumet bu kararı tatbik ve icra mevkiine koyan makama yöneltileceğinden dâva Adalet Bakanlığına hasren incelendi.

Memurların yükselmesinde müstakillen kıdem nazara alınamayacağından ve ehliyetin tasdiki ve üst makamların takdirine tâbi olduğundan bahis konusu edilen tâyin işleminde kanunlara aykırı bir cihet bulunmadığından dâvanın reddine ve 400 kuruş ilâm harcından geri kalan 300 kuruşun dâvacıdan alınmasına 12.1.1946 tarihinde oybirliğiyle karar verildi.

Beşinci Daire

E: 44/2164

K: 45/199

Dâvacı: Osman Bayraktar, Denizli Musa mahallesi Bayrak geçidi No. 15 de Denizli Ticaret ve Sanayi Odası eski başkâtibi.

Dâva olunan. Ticaret Bakanlığı,

Dâvanın özeti: Bir suçtan dolayı mahkemece verilen mahkûmiyet kararı üzerine ve görevine haksız olarak son verilmiş ise de sonradan beraati kat'ileştiği cihetle Memurin Kanununun 49 uncu maddesine göre bütün hukukuna sahip olması gerektiğinden eski memuriyetinin iadesi ve biriken aylıklarının verilmesi dilediğindedir.

Savunmanın özeti: 3.12.1942 tarihinde işinden çıkarılan ve yerine başkası tayin olunan davacı hakkında tasarruf hakkını haiz mahkemece bu suretle yapılan işlemde ücretli memur olması itibarıyla bir kanunsuzluk bulunmadığı gibi 3656 sayılı kanunun 11 inci maddesi ile tanılan açık aylığı da ancak maaşlı memurlara ve işten el çektirilmiş olmak halinde münhasır olduğu yolundadır.

Savcının düşüncesi: Ücretle müstahdem olanların vazifelerine son verilip verilmemesinde idare muhtardır. Ancak Büyük Millet Meclisinin 425 sayılı kararında da tasrih edildiği üzere istihdam şartları âmmе kaidelerde tesbit kılınmamış ve mukavelesi bulunmamış olan müstahdemler hakkında Medenî Kanun hükümleri cereyan edeceğinden bu gibilerin vazifelerinde haklı bir sebep olmaksızın çıkarıldıkları ve bundan zarar gördükleri yolundaki anlaşmazlığın çözüm yeri mahkemeler olduğundan dâvanın bu cihetten reddi düşünülmüştür.

TÜRK ULUSU ADINA

Hüküm veren Danıştay 5 inci Dairesince işin gereği düşünüldü.

Memurin Kanununun 49 uncu maddesi Devlet memurları hakkında olup sarıh bir metin mevcut olmadıkça müstahdemin hakkında cereyan edemeyeceğinden ve müessesat bareminden faydalanır bulunmak devlet memurlarına mahsus bütün hak ve imtiyazlardan faydalanmak mânasına gelemeyeceğinden mesnedi bulunmayan dâvanın reddine ve 400 kuruş ilâm harcından geri kalan 300 kuruşun da dâvacıdan alınmasına 5.2.1946 günü oybirliğiyle karar verildi.

BİBLİYOGRAFYA

ORHUN, Hayri

Türkiye’de Devlet Memurlarının Hukukî Rejimi. İst., Zelliç B., 1946, (24X17), 354 s. F. 125 K. (İçişleri Bakanlığı yayınlarından)

HARDE, Pierre

Mesken Meselesi ve Komünlerin Rolü, Çev. Dr. Halim Alyot, İst. Üniversite Matbaası 1946, (24X17), 143 s. 100 K. (İçişleri Bakanlığı yayınlarından)

LAINVILLE, Robert

Komünlere Ait Munzam Kesirler ve Yeni Resimler; Çev. Hayri Orhun İst., Zelliç B., 1946, (23,5X17) 56 s. F. 100 K. (İçişleri Bakanlığı yayınlarından)

ÜZEL, Basri

Genç Nesille Konuşmalarım. Eskişehir, Ses Işık B., 1946, (19,5X14), 71 s. F. 125 K.

BERGERET, Stephen

Müstakbel Cemiyetin Kuruluş Plânı. Çev. Sami Sabit Karaman. İzmit Sellülöz B., 1946, (19,5X13,5), 148 s. F. 150 K.

SOYSALLIOĞLU, İsmail Suphi

Dünya Milletleri ve Bolşevik Rus Politikası. İst. Ülkü K.; 1943, 21X15), 56 s. F. 50 K.

BARDAKÇI, Cemal

Toprak Dâvasından Siyasî Partilere. İst., Babacan Gazetesi Yayın Yurdu, 1945 (20,5X14), 113 s. (Babacan Yayınları: 2) F. 125 K.

TÜMER, Şerif

Kadastro. Faydalarıyle Görevleri. Eskişehir, Ticaret B., 1946, (23,5X16,5), 359 s., Şekilli. F. 100 K.

ADALET B. YAYIN Md.

Yargıtay Kararları, Ceza Bölümü 1941-1942. Ankara, Yeni Cezaevi B., 1945, (25,5X18), 432-+-72 s. F. 300 K.

KÖPRÜLÜ. Recep; hazırlayan

Yargıtay Hukuk Kısmı, 1944-1945. Ankara, Kanaat B., 1946 (21X 15), 148 s. F. 320 K.

ÖZKER, Nihat

Suç Ceza ve Sosyete Bakımından Kumar. (İzmir, Ticaret B., 1946 (20,5X14,5), 37 s. F. 60 K.

BELGESAY, Mustafa Reşit

Türk Kanunu Medenisi Şerhi IV. Fasikül 2. Üçüncü bası. İst. Maarif K., 1946, (25X17,5), 97—128 s. F. 70 K.

ARIÇ, M. Şahap

Yargıtay İçtihatlarına Göre Haşiyeli Ticaret Kanunu. İst., Pulhan M., 1946, (25X16,5), VIII-+565 s. F. 600 K.

Amerika'da Eğitim ve Öğretim. Çev. H. Cırtlı ve M. Enç. Ankara Millî Eğitim B., 1946, (30,5X23), 31 s., r. (Millî Eğitim B. İlk Öğretim gazetesi yayınları: 2).

DIETZ, Johann Firiedrich

Köy. Bir Eğitim Topluluğu Olması Bakımından. Çev. M. Ali Akademir. Tam bası. İst., Sinan Neşriyat Evi, 1946, (21,5X15), VIII-+ 232 s. F. 300 K.

İDARE DERGİSİ'nin

178-183 sayılı nüshalarında yayınlanan yazıların genel fihristi

Yazan veya çeviren	Yazının adı ve özü	Yayınlandığı	
		Sayı	Sayfa
İ. ERAYDIN	FİKİR HAREKETLERİ		
	Britanya polis teşkilâtı:		
	(Özel karakteri. — İngiliz polisi. — Serbest İrlanda polisi. — İskoçya polisi. — Kuzey İrlanda Polisi)	180	237
Mustafa GÖNÜL	Germencik Bucağı hakkında bir monografi;		
	(Coğrafi muhit. — İktisadi durum. — Münakale. — Maden iktisadı. — Sular. — Maarif. — Mali durum. — İdarî durum. — Ortaklar bölgesi.).....	180	214
Dr. A. ÖZOĞUZ	Göreve dair mevcut kaideler:.....	183	119
H BERKSUN	İçtimai dertlerden;		
	(Fuhşla mücadele. — Nizamî fuhşu tatbik eden memleketler. — Nizamî fuhşa yapılan tenkid ve muahezeler. — Nizamî fuhşun ilgasına çalışan memleketler.)	178	155
Fazlı GÜLEÇ	İdare Teşkilâtımız;		
	(Türkiyenin illere bölünmesi. — Büyük iller teşkili. — Devlet hizmetile mahalli hizmetler arasında iş bölümü. — İl özel idareleri.)	181	189
Orhan GÜVENÇ	İdare Teşkilâtımız:		
	(İdare teşkilâtımızın Osmanlı imparatorluğunun kuruluşundan bugüne kadar geçirdiği safhalar. — idare teşkilâtında gözö-		

Yazan veya çeviren	Yazının adı ve özü	Yayınlandığı	
		Sayı	Sayfa
Halûk PEPEYİ	nünde tutulması gereken esaslar. — Mahalli idarelerin organları.) İdare Teşkilâtımız: (Türkiyenin illere bölünmesi zarureti. — Küçük ve büyük iller meselesi. — Özel İdareler. — Valilerin temsil salâhiyeti. — Hükmî şahsiyeti haiz köy birlikleri kurulması meselesi.)	182	171
Abidin ÖZMEN	İdare Teşkilâtımız: (Türkiyenin illere bölünmesi. — Küçük ve büyük iller. — 11 özel idareleri. — Valilerin temsil salâhiyeti. — Hükmî şahsiyeti haiz birlikler.)	180	109
Rıza ÇEVİK	İdare Teşkilâtımız:	181	174
Muzaffer ERGÜDER	İdare Teşkilâtımız:	183	138
V. TÖNÜK	İdari yargı mercilerindeki savcılık teşkilâtı	183	145
K. JESERICH - I. ERAYDIN	Komün ilminin milletlerarası gelişmesi; (İlmî görüşlerde ve usullerde husule gelen değişiklik. — Almanya'da komün ilminin doğuşu ve gelişmesi. — Prof. Oualid'in Lyon konferansına sunduğu rapor. — Komün bilgisinin dünyadaki durumu. — Komün ilminin gelecekteki inkişafı etrafında tahminler.).....	183	151
		181	195

Yazan veya çeviren	Yazının adı ve özü	Yayınlandığı	
		Sayı	Sayfa
Ş. TÜMERKAN	Özel idarelerimiz üzerinde bazı düşünceler : (İllerimiz özel idarelerinin hukuk alanında dayandığı prensip. — Fransa Departman teşkilâtının tarihi gelişimi. — Özel idarelerimizin tüzelkişiliği.)	179	159
Fuat ARNA	İDARİ COĞRAFYA Akçakoca ilçesi: (İlçenin iklimi. — İdarî durum. — ilçenin tarihi. — Nüfus ve iskân durumu. — İktisadî durum. — Ziraî durum. — Kültür durumu. — Sağlık ve sosyal durum.—	178	170
Faik AKOĞLU	Akdağmadeni ilçesi: (Tabiî ve coğrafi durum. — Tarihi malûmat. — İlçe teşkilâtı ve memurları. — Bayındırlık durumu. — Ekonomik durum. — Ziraat durumu. — Kültür durumu. — Sağlık ve sosyal durum.).	179	233
Ekrem DOĞANCI	Adıyaman ilçesi: (Tabiî ve coğrafi durum. — İdarî durum. — Tarihi malûmat. — Nüfus ve iskân durumu. — üçe teşkilâtı ve memurları. — Bayındırlık durumu. — İktisadî durum. — Tarım durumu. — Kültür durumu. — Sağlık ve sosyal durum.).....	180	245
Bahir ÖZTRAK	Akhisar ilçesi: (Tabiî ve coğrafi durum. — Nüfus ve iskân durumu. — Kaza teşkilâtı ve memurları. — Ekonomi durumu. — Tarım durumu. — Sağlık ve sosyal durum.)	181	232

Yazan veya çeviren	Yazının adı ve özü	Yayınlandığı	
		Sayı	Sayfa
Hulki METİN	Aksaray ilçesi; (Coğrafi durum. — ilçenin tarihçesi. — İdarî durum. — Nüfus ve iskân durumu. — Bayındırlık, ekonomi, kültür ve sağlık durumu. — Sosyal durum.).....	182	219
Alâettin HİTAY	Akseki İlçesi- (Tabii ve coğrafi durum. — İdarî durum. — Nüfus ve iskân durumu. — Bayındırlık durumu. — Ekonomi durumu. — Sağlık ve sosyal durum.)	183	162
İ. H. GÖRELİ	KONFERANSLAR Uyuşmazlık Mahkemesi: (Uyuşmazlıkların çeşitleri, — İcabi ihtilâf. — Selbi ihtilâf.)	179	198
Ziya OĞUZ	MEMLEKET RÖPORTAJLARI Malatya Gezisi; (Eski devirlerde Malatya. — Malatya ve çevresindeki incelemeler. — Akçadağ Köy Enstitüsünde.)	181	210
C. Ziya ŞANBEY	TERCÜMELE R Avrupa şehirlerinin doğuş ve gelişme tarihi; (Ortaçağ ve yenzaman şehirleri. — Lubeck ve Nürnberg. — Şehir halkı. — Şehir eşrafı ve zanaatkarlar. — Ortaçağ şehrinin sonu.)	178 179 181	133 138 126
İ. ERAYDIN	Britanya'da Çeşitli Anayasa Tipleri:	183	92

Yazan veya çeviren	Yazının adı ve özü	Yayınlandığı	
		Sayı	Sayfa
H. BERKSUN	Fransa'da Belediye ve Belediyeler arası teşebbüsler ve hizmetler: (Birinci Cihan Harbinden evvelki mevzuat. — Fransa'da karma ekonomi mefhumunun doğmasını istilzam eden hâdiseler. — 16 Ekim 1919 tarihli -kanun ile konan usul. —27 Mayıs 1921 tarihli kanun rejimi.).....	182	100
M. ERTUĞRULOĞLU	Holânda'da Belediye Mâliyesi: (Belediye teşebbüsleri. — Belediye borçları.)	178	115
H. KUMBETLİOĞLU	İçeriye Göç, Dışarıya Göç, Temsil: (Göç hareketlerinin sebepleri. — 1914 harbinden önceki göç hareketleri. — Büyük Harpten sonra göç hareketlerinin durması sebepleri. — Göçmenlerinin temsili.).....	180	147
İ. ERAYDIN	İngiltere'de Genel Toplanmalar Statüsü; (Umumî yerlerde toplanma yapmak bir hak konusu mudur. — Kanunsuz toplanmalara karşı Kiralın hakları. — Kanunî toplamalı üyelerinin (toplantı bozulduğu zamanki hakları. — Umumî yerlerdeki toplantılara kabul edilme genel bir hak mıdır?. — İngiltere'nin genel nizam kanunu.).....	182	116
İ. ERAYDIN	İngiltere'de Sosyal Hizmetler: (Genel bakış. — Sosyal hizmetlerin doğuşu. — Sosyal hizmetlerin gelişmesi. — Sosyal hizmetlerin bugünkü durumu. — Yurddaşlar ve sosyal hizmetler. — Sosyal hizmetlerin idaresi. — Millî Eği-		

Yazan veya çeviren	Yazının adı ve özü	Yayınlandığı	
		Sayı	Sayfa
V. TÖNÜK	tim hizmetleri. — Yurddaşların sağlığı. — Şehirlerin imarı ve mesken inşaatı. — işsizlere yardım hizmeti. — Sosyal hizmetlerin neticeleri.) İtalyan Şehirlerinin idare Tarzı: (Eski İtalyan şehirleri. — Bu şehirlerin idare tarzı. — İtalyan şehirlerinin hugünkü idare tarzı. — İtalya'daki belli başlı belediye vazife ve hizmetlerine kısa bir bakış.)	178	79
H. BERKSUN	İsveç'te Mahallî idareler: (Başlangıç. — Köy komünleri. — Magistrat. — İdare komisyonları. — Memurların teşkilâtlandırılması. — Komün bütçesinin tanzimi. — Basit komünler.).....	182	142
V. TÖNÜK	Modern İdare Hukukunda Hukuk-Devleti Kavramı; (Hukuk devletinin tarihi ve İlmî tekâmülü. — Hukuk - devleti kavramının şümülü. — Hukuk - devletinin teminatı olmak bakımından İdarî mevzuat.).....	183	74
H. BERKSUN	Muhtelif Memleketlerde Komünlerin Ekonomik Faaliyetleri: (Muhtelif memleketlerdeki komünlerin ekonomik faaliyetlerine ait hususiyetlerin tetkiki. — Ekonomik faaliyetler arasında komün ekonomisinin vaziyeti. — Komün ekonomisinin içtimaî görevleri. — Komünlerin ekonomik faaliyetlerinin hukukî esasları. — Komünlerin ekonomik faaliyette	178	64

Yazan veya çeviren	Yazının adı ve özü	Yayınlandığı	
		Sayı	Sayfa
Hayri ORHUN	bulunmak hakları ve tahditleri.— Komün organlarının bir komün teşebbüsü ihdas etmek yetkisi.)..... Resmî veya Özel İşlerin Bir Memur Uhdesinde İctimai Meselesi: (İsviçre. — Genel durum. — Kanunî ödevlerin icrası. — Munzam meşguliyetler. — Son mülâhazalar. — Belçika. — Milletvekilliği. — Bir kamu hizmetile bir meslek veya hususî vasıfta munzam bir işin birleşmesi. — Norveç. — Polonya. — Danimarka.— Çekoslovakya. — Riga Belediyesi.)....	181	71
H. BERKSUN	Risklere Karşı Komünler Sigortası: (Komünlerin mesuliyetleri. — Komünler sigorta ile risklerini nasıl karşılayabilirler. — Medenî haklar noktai nazarından komünlerin karşılamlaları lâzım gelen risklere karşı sigorta.)	180	167
V. TÖNÜK	Romanya'nın Taşra İdare Kuruluşu: (Tarihçe. — 1923 Anayasasının hükümleri. — Büyük Harpten sonra taşra idaresinin düzenlenmesi yolundaki çalışmalar. — 1929 tarihli kanun. — Komünler. — ilçeler. — İller. — Genel il birlikleri. — Teftiş, denetim, gözetim ve vasilik mercileri ve usulleri. — 1931 tarihli kanunun yaptığı değişiklikler. — Bükreş'in idaresi.)	179	117
		181	148

Yazan veya çeviren	Yazının adı ve özü	Yayınlandığı	
		Sayı	Sayfa
	TETKİKLER		
Hayri ORHUN	Belçika'da İl İdaresi: (Belçika'da idare sistemi. — Mülkî taksimat. — Provens idareleri. — Provens meclisi. — Provens daimî encümeni. — Provens valisi.)	182	38
M. AKANIN	Belediye Seçimleri: (Seçim işlerinin bir ay içerisinde bitirilmesi. — Oyların bir günde kullanılması. — Oyların zarf içinde sandığa atılması ve gizli tutulması. — Siyasî partiler temsilcilerinin seçimde hazır bulunması. — Belediye meclislerinin toplantı zamanlarının değiştirilmesi.)	180	3
Vefki ERTÜRK	Belediyeler: (Belediyeler nasıl doğdu. — Batıda belediyelerin geçirdiği safhalar. — Muhtelif belediye sistemleri. — Türkiye'de belediyelerin tarihçesi. — Belediyelerin gelecekte daha faydalı olabilmesi için ne yapmalıdır?.)		
S. KARANAĞCI	Bizde Esasiye Hukuku Hareketleri: (Tanzimattan önceki idare şekli, siyasî ve İctimaî durum. — Gülhane hattı.)	182	3
Rağıp ÖGEL	Cemiyetlere Ait Suçlar: (Kurulması yasak olan cemiyetler. — Memlekette mevcut bir İctimaî zümrenin diğerleri üzerinde tahakkümünü tesis etmek için. — Memlekette mevcut içti-	183	20

Yazan veya çeviren	Yazının adı ve özü	Yayınlandığı	
		Sayı	Sayfa
M. S. EYÜBOĞLU	mal bir zümreyi ortadan kaldırmak için. —Devletin müesseses İçtimaî veya iktisadî nizamlarını yıkmak için. — Cemiyetin siyasî veya hukukî herhangi bir nizamını ortadan kaldırmak için. — Anayasa ile muayyen olan ana vasıflara muhalif cemiyetler. — Millî hissiyatı sarsmak veya zayıflatmak için kurulan cemiyetler.) Eski Çağların İdare Sistemlerine Kısa Bir Bakış; (Eski Türk İmparatorlukları. — Türk - Hun İmparatorluğu. — Akamenişler Devleti. — Sasani1er Devleti. — Müslüman Arab Devleti. —Müslüman Türk Devletleri. — Osmanlı Devleti.) Fransa’da Yeni Teşkilâtlanma Cereyanları : (İdarenin çerçevesi. — İdare sistemi. — 1790 tarihli kanunun birinci maddesi. — Departmanlar arasında münasebet eksikliği.)..... Görev Uyuşmazlıkları ve Uyuşmazlık Mahkemesi; (Giriş. — Görev uyuşmazlıkları. — Uyuşmazlık mahkemesi.— Uyuşmazlık mahkemesinin inceleyeceği konular.)..... Hayvan Hırsızlıkları: (Hayvan hırsızlıklarını önleyici hükümler. — Sârî hayvan hastalıklarını önleyici hükümler. —	179	53
Ekrem ERGÜVEN		179 180	10 31
Dr. A. ÖZOĞUZ		183	3
Hadi SAĞANAK		181	36

Yazan veya çeviren	Yazının adı ve özü	Yayınlandığı	
		Sayı	Sayfa
Atıf BAYINDIR	Suçlunun veya hayvanın bulunması veya hayvan bedelinin ödetilmesi hükümleri.) Hukukî ve İktisadî Bakımdan Toprak dâvası: (Tarihçe. — Md. Kanunun toprak mülkiyetine müteallik maddelerinin tahlili. — Fransa'da ziraî meseleler. — Müstakil küçük emlakın teşviki.) İdarede Halk Sevgisi;	180	131
Vasfi GERGER	İdarede İnisiyatif: (İnisiyatif nedir?. — Kaide. — İnisiyatife dair bir misal.)	178	3
Fazlı GÜLEÇ	İdarenin Ceza Yetkileri: (İlköğretim kanununa göre. — Köy Kanunu. — Çekirge ile mücadele kanunu. — Askerlik Kanunu. — Soyadı Kanunu. — Polis vazife ve salâhiyet kanunu.).....	183	16
Reşit YALIN	İdarenin Kat'î Mahiyetteki Kararları : (İdarenin kararlarına karşı müracaat. — İdarî kazanın kat'î ve nihaî karardan.) ...	178	21
Baha KARGIN	İller Bankası Kârının % 50 si: (Küçük sulama tesisleri. — Meyva bahçeleri tesisi. — Hayvan yemi yetiştirilmesi. — Harman ve orak makineleri alınarak ücretle işletilmesi. — Müsait köylerde el tezgâhları satın alınarak dokuyuculara ücretle verilmesi.)	179	107
Saip OKAY		181	11
		180	49

Yazan veya çeviren	Yazının adı ve özü	Yayınlandığı	
		Sayı	Sayfa
Şevket OZANLP	Kamu Hizmetinde Disiplin: (Disiplin. — Disiplinin kurulması ve korunması. — Disiplinin kamu hizmetlerindeki rolü.).....	182	64
E. SAATÇİGİL	Kaymakamın Salâhiyeti: (idareci kimdir?. — İdare nedir?. — Kaymakamların ödev ve salâhiyetleri.)	179	68
A. ERGİNSOY	Kolluğun Birleştirilmesi: (Polis ve jandarmanın birleştirilmesi. — Birleşik kolluğun tayda ve mahzurları.)	179	3
A. K. VARINCA	Köy İşleri: (Köy işlerinin çeşitleri ve bu çeşitleri gruplaştıran metodlar. — Köy işlerinin personeli ve bu personelin yetiştirilmesi. — Köy işlerinin mali, kaynakları ve bu kaynakların gelişmesi.)	179	78
A. K. VARINCA	Köy Kanununun Organ ve Elemanları: (Köy idare mekanizmasının organları. — Köy idare mekanizmasının elemanları. — Köy dernekleri. — Köy ihtiyar kurulları.).....	178	48
S. KARANAKÇI	Köy ve Köy Mevzuatına Toplu Bir Bakış: (İdare hukuku bakımından köyün tetkiki. — 442 sayılı Köy Kanunu. — Köy eğitmenleri. — Köy enstitüleri ve köy okulları kanunu. — 4081 sayılı Çiftçi Mallarını Koruma Kanunu. — 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu.-)	182	20

Yazan veya çeviren	Yazının adı ve özü	Yayınlandığı	
		Sayı	Sayfa
Selim AYBAR	Köylerde Kamulaştırma işleri : (Kamu idaresinin vücudunu icab ettiren sebepler. — Kamulaştırma müessesesi hakkında mevzuatımızdaki hükümler. — Kamulaştırma işlerindeki itirazlar.;.....)	181	3
Nebil ÖZOĞUZ	Mahallî idarelerin Mali Murakabesi : (Mahallî murakabenin tarihçesi.— Mahallî idare müesseselerinin dayandığı ana prensipler. — Vilâyet ve vilâyet özel idarelerinin uzuvları. — Komün idareleri bakımından belediye ve belediyelerin uzuvları. — Hesapların murakabesi.)	180	70
Fevzi TAŞBAŞ	Memurin Muhakematı Hakkındaki Kanun Tatbikatı:.....	183	62
Ragıp ÖGEL	Memurların Suçları ihbar Mükellefiyeti :..... (Suçun maddî unsurları. — ihbar. — Suça ıttıla. — Suçun işlenmesi. — Ruhî unsur. — Devletin emniyetine müteallik veya devlet kanunları aleyhine müteveccih suçların ihbarı. — Sıhhî meslek erbabının ihbar mükellefiyeti.) ...	181	18
Fazlı GÜLEÇ	Memurların Yargılanması Usulleri: (Memurların yargılanması usullerini genel usullerden tefrik etme. — Bu ayırd etmenin faydaları.).....	179	37
N. AKASANOĞLU	Merkez Dairelerinin Saymanlık İşlemleri : (Ödeme emirleri. — Kadro. — Tenkis. — Verile emri ve Avans. — Borçlar.) .	180	10

Yazan veya cevheri	Yazının adı ve özü	Yayınlandığı	
		Sayı	Sayfa
S. N. OKAY	Murakabe Müracaatlarının İdarî Dâva Süresine Tesiri: (İstiğraf müracaatı. — Murakabe müracaatı. — Temyiz yolu ile Danıştay'a müracaat.)	178	42
H. DELİGÖZ	Tatbikatta Bucak Müdürü ve Görevleri : (Mevzuatın neşir ve ilânı. — Kanun ve tüzüklerin tatbiki. — Kanun ve tüzüklerin müdüre tevdi ettiği görevler. — Müdürün sorumu.)	179	29
Ragıp ÖGEL	Tekaüd İşlerinde Yaş ve Yaş Düzeltmesi: (Tekaüd hakkının başladığı tarih. — Memur namzetleri.— Memur yaşını belirten belgeler. — Nüfus tezkerelerindeki doğum tarihleri. — Doğum tarihlerinin tayinine dair Şûra kararı. — Hizmet müddetinin . hesabı. — İkramiye müddetinin hesabı. — Yas düzeltmeleri.)	180	53
Ragıp ÖGEL	Tekaütte Fiilî ve İtibarî Hizmetler: (Tekaüt hakkı vermiyen hizmetler. — Fiilî hizmetler. — Tamam sayılmayan fiilî hizmetler. — itibarî hizmetler. — iki katlı sayılan hizmetler. —Tekaüt aylığının miktarının, tayini.)	183	41
Ragıp ÖGEL	Tekaütte Maluliyet: (Malûliyetin tarifi. — Maluliyetin neveleri. — Malulen tekaüde sevkedilme veya tekaüdünü istemek. — Maluliyet yüzünden tekaüt edilmek için asgarî hizmet		

Yazan veya çeviren	Yazının adı ve özü	Yayınlandığı	
		Sayı	Sayfa
Hulki METİN	müddeti. — Memuriyetten istifa eyledikten sonra malûl olanlar. — Malûliyetin zevali. — Temadi eden hastalıklar.) Usul Hükümlerinin İdare Amirine Tanındığı Üstünlükler: (Memurların görmekte oldukları kamu hizmetinden ötürü bazı üstünlüklere sahip kılınmaları. — Memurluk görevini ifa sırasında elan veya görevin ifası sebebiyle doğan suçlar. — Bunların dışında olan sahsî suçlar.)	182	79
H. ASLANOĞLU	Zabıta Kuvvetlerinin Birleştirilmesi: (Zabıta tarihine kısa bir bakış. — Asakiri zaptiye nizamnamesi. — 3319 jandarma nizamnamesi. — Meşrutiyet arifesinde jandarma teşkilâtı.) YABANCI MEVZUAT Almanya'nın Dernekler ve Toplanmalar Kanunu Amerika'da Mesken Meselesi Dünya Memleketlerinde Memur Bankaları Federal Personellere ve Aylık ve Sigorta Şartlarını Muvakkaten Tanzim Eden Federal Konsey Kararı Finlandiya'da Yeni Sosyal Yardım Kanunu, Evleneceklerle Ödünç Para.... Fransa'da Umumî Yarlerde Gösteriler Kanunu	179 178 182 183 183 178 180 182	42 26 242 176 173 181 259 240

Yazan veya çeviren	Yazının adı ve özü	Yayınlandığı	
		Sayı	Sayfa
S. KARANAKÇI	Romanya Jandarma Teşkilât Kanunu	179	248
	Sili'de İdare Servislerinin Hizmet Şartları	182	247
	Yeni Romen Milletvekili Seçim Kanunu	181	249

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI YAYINLARI

Köy Evleri ve Müştemilâtı	A. MACİT
Vilâyet Bütçesi	A. Süha DELİLBAŞI
Köylerde Boş Vakitlerin Tanzimi	Şefik İNAN
Ziraî Muhitte Kooperatif Faaliyeti	Şefik İNAN
Şehir ve Köylerde Mesken	H. KÜMBETLİOĞLU
Avrupada Arazi Rejimi.....	Faik ÜSTÜN
Belediye Mâliyesi	N. ERGİN, E. REUTER
Avrupada Mesken Siyaseti	Sıddık TÜMERKAN
Fransada Belediye Emniyet Sandıkları.....	A. Kemali AKSUT
Mesken Meselesi ve Komünlerin rolü.....	Dr. Halim ALYOT
Türkiyede İdare Teşkilâtı	Vecihi TÖNÜK
Türkiyede Devlet Memurlarının Hukukî Rejimi	Hayri ORHUN
Türkiyede Belediyeler «Tarihî Gelişim ve Bugünkü Durum»	Sıddık TÜMERKAN
Komünlere Ait Munzam Kesirler ve Yeni Resimler	Hayri ORHUN
İdare Kanunları El Kitabı.....	Nafi DEMİRKAYA